

Sotaoikeuksien asettaminen Suomessa – historian havinaa vai varteenotettava vaihtoehto puolustustilassa?

Prosessioikeus

Maisteritutkielma

Eelis Hakala

1.7.2026

Lapin yliopisto

Lapin yliopisto

Tiedekunta: Oikeustieteiden tiedekunta

Työn nimi: Sotaoikeuksien asettaminen Suomessa – historian havinaa vai varteenotettava vaihtoehto puolustustilassa?

Tekijä: Eelis Hakala

Koulutusohjelma/oppiaine: Prosessioikeus

Työn laji: Pro gradu -tutkielma/Maisteritutkielma ☒ Lisensiaatintutkimus__

Sivumäärä, liitteiden lukumäärä: XVI+94

Vuosi: 2026

Tiivistelmä:

Tutkielmassa tarkastellaan sotaoikeuksien asettamista Suomessa voimassa olevan sotilasoikeudenkäyntilain 6 luvun nojalla. Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, millaisissa olosuhteissa sotaoikeuksia voitaisiin asettaa puolustustilassa, miten sääntely suhteutuu perustuslain satunnaisten tuomioistuinten kieltoon sekä täyttääkö nykyinen sääntely Suomea velvoittavat kansainväliset oikeusturva- ja humanitaarisen oikeuden velvoitteet. Lisäksi tutkielmassa arvioidaan, onko sotaoikeusjärjestelmällä käytännöllistä hyötyä nykyajan puolustustilassa. Tutkimus on pääosin lainopillinen. Lainopillista tarkastelua täydennetään oikeushistoriallisella ja oikeusvertailevalla metodilla. Aineistona käytetään erityisesti kotimaista lainsäädäntöä, lain esitöitä, työryhmämietintöjä, oikeuskirjallisuutta sekä Suomea velvoittavia kansainvälisiä sopimuksia. Vertailuaineistona tarkastellaan erityisesti Pohjoismaiden, eräiden Euroopan valtioiden ja Ukrainan sotilasoikeudenkäyntijärjestelmiä.

Tutkielmassa päädytään siihen, että sotaoikeuksien asettaminen edellyttää puolustustilaa ja erillistä välttämättömyysarviointia, eikä niitä voida perustaa pelkkien valmiuslain mukaisten poikkeusolojen perusteella. Sotaoikeuksia ei ole perusteltua pitää perustuslain vastaisina satunnaisina tuomioistuimina, sillä ne perustuvat ennakolta säädettyyn lakiin eivätkä yksittäistapausta varten tehtyyn ratkaisuun. Sääntely on pääosin yhteensovitettavissa Suomea velvoittavien kansainvälisten velvoitteiden kanssa, mutta sitä olisi täsmennettävä oikeusturvan ja puolueettomuuden turvaamiseksi. Sotaoikeuksien käytännöllinen lisäarvo ei perustuisi olennaisesti erilaiseen prosessiin tai uusiin henkilöstöresursseihin, vaan mahdollisuuteen järjestää puolustustilan oikeudenkäyttöä yleisiä tuomioistuihin joustavammin. Voimassa oleva sääntely on kuitenkin vanhentunutta ja uudistamisen tarpeessa erityisesti asettamisedellytysten, toimivallan, syyttäjäjärjestelyn ja yleisiin tuomioistuihin nähden määräytyvän roolin osalta.

Avainsanat: sotaoikeus, sotilasoikeudenkäynti, puolustustila, satunnaiset tuomioistuimet, oikeudenmukainen oikeudenkäynti, poikkeusolot

☒ Tutkielma ei sisällä muita kuin tekijän omia henkilötietoja

Sisällys

Lähteet.....	IV
Lyhenteet	XVI
1. Johdanto	1
1.1 Johdatus aiheeseen	1
1.2 Aiempi tutkimus ja tutkimuksen relevanssi	5
1.3 Tutkimuskysymykset	7
1.4 Oikeuslähteet ja tutkimusmenetelmät	8
1.5 Aiheen rajauksesta	12
1.6 Tutkielman rakenne	13
2. Suomen sota-oikeudet historiasta nykypäivään	14
2.1 Sota-oikeuksien historia Suomessa	14
2.1.1 Sota-oikeudet autonomian ajalta sotavuosien kynnykselle	14
2.1.2 Talvi- ja jatkosodassa toimineet kenttäoikeudet	18
2.1.3 Sota-oikeudet rauhan aikana 1945–1982	22
2.2 Vuoden 1983 sotilasoikeudenkäyntilaki	28
2.2.1 Lainsäädännön muutokseen johtaneet seikat	28
2.2.2 Sotilasoikeudenkäyntilain 6 luvun sisältö	30
2.3 Sota-oikeuslainsäädännön kehitys ja uudistushankkeet 2000-luvulla	34
2.3.1 Pääesikunnan mietintö vuodelta 2004	34
2.3.2 Sotilasoikeudenkäyntijärjestelmän uudistaminen 2020-luvulla	38
3. Kansainvälistä vertailua	41
3.1 Sotilasoikeudenkäyntien järjestäminen eri valtioissa sodan aikana	41
3.1.1 Pohjoismaat	41
3.1.2 SoKL 6 lukua vastaavia järjestelmiä Euroopassa	44
3.1.3 Ukraina	48
3.2 Sotatuomioistuinten koskevat kansainväliset velvoitteet	52
3.2.1 Geneven sopimukset	52
3.2.2 Euroopan ihmisoikeussopimus	55
3.2.3 KP-sopimus, EU:n lainsäädäntö ja Kansainvälinen rikostuomioistuin	58
4. Sota-oikeudet puolustustilassa – normatiivinen punninta ja vaihtoehtoiset järjestelyt ...	60
4.1 Milloin sota-oikeuksia voitaisiin asettaa?	60
4.2 Sota-oikeuksien valtiosääntöinen ja ihmisoikeudellinen arviointi	66
4.2.1 Satunnaisten tuomioistuinten kielto ja sota-oikeussääntelyn ajantasaisuus	66
4.2.2 Sota-oikeussääntelyn oikeusturva- ja ihmisoikeusjännitteet	71
4.3 Sota-oikeuksien käytännöllinen tarve puolustustilassa	74
4.3.1 Juttumäärien kasvu ja sota-oikeuden toimivalta	74
4.3.2 Tuomioistuinten maantieteellinen sijoittuminen	80
4.3.3 Sotilaallinen tarkoituksenmukaisuus suhteessa riippumattomuuteen	85
5. Johtopäätökset	89

Lähteet

Virallislähteet

Hallituksen esitykset

HE 25/1918 vp. Hallituksen esitys Suomen eduskunnalle koskeva uutta sotaväen rikoslakia. Helsinki 1918.

HE 10/1940 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi oikeudenkäynnistä sotatuomioistuimissa sodan aikana. Helsinki 1940.

HE 54/1945 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi sotaan syyllisten rankaisemisesta. Helsinki 1945.

HE 74/1945 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rikoslain 28, 29, 31 ja 32 luvun sekä sotaväen rikoslain ja ehdollisesta rangaistustuomiosta annetun lain muuttamisesta. Helsinki 1945.

HE 75/1968 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle sotilastuomioistuinlaiksi sekä eräiksi siihen liittyviksi laeiksi. Helsinki 1968.

HE 14/1980 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle Kansainvälisten aseellisten selkkausten uhrien suojelemisesta tehdyn, vuonna 1949 tehtyjen Geneven yleissopimusten lisäpöytäkirjan eräiden määräysten hyväksymisestä. Helsinki 1980.

HE 86/1981 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle sotilasoikeudenkäyntilaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi. Helsinki 1981.

HE 249/1989 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle puolustustilalaiksi. Helsinki 1989.

HE 1/1998 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle uudeksi Suomen Hallitusmuodoksi. Helsinki 1998.

HE 86/1999 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle maaoikeuksien lakkauttamisesta erityistuomioistuimina ja siihen liittyväksi lainsäädännöksi. Helsinki 1999.

HE 186/1999 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi valmiuslain, puolustustilalain ja pelastustoimilain muuttamisesta. Helsinki 1999.

HE 3/2008 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle valmiuslaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi. Helsinki 2008.

HE 7/2016 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle tuomioistuinlaiksi ja siihen liittyväksi lainsäädännöksi. Helsinki 2016.

HE 270/2016 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi tuomioistuinlain ja eräiden muiden lakien muuttamisesta. Helsinki 2016.

HE 63/2022 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi valmiuslain ja asevelvollisuuslain 79 §:n muuttamisesta. Helsinki 2022.

HE 82/2023 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi sotilaskurinpidosta ja rikostorjunnasta Puolustusvoimissa ja siihen liittyviksi laeiksi. Helsinki 2023.

HE 63/2024 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle etäyhteyksien käytön edistämistä oikeudenkäynneissä yleisissä tuomioistuimissa koskevaksi lainsäädännöksi. Helsinki 2024.

HE 75/2025 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi asevelvollisuuslain 2 ja 49 §:n, vapaaehtoisesta maanpuolustuksesta annetun lain 19 ja 28 §:n sekä siviilipalveluslain muuttamisesta. Helsinki 2025.

Valiokunta-asiakirjat ja valtiopäiväasiakirjat

Suomen Valtiopäivät – Keisarillinen esitys nro 40 vuodelta 1877.

PeVL 40/1945 vp. Perustuslakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksen n:o 54/1945 vp johdosta.

II LaVM 2/1969 vp. Toisen lakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksen n:o 75/1968 vp johdosta sotilastuomioistuinlaiksi sekä eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

II LaVM 14 /1981 vp. Toisen lakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksen n:o 86/1981 vp johdosta sotilasoikeudenkäyntilaiksi sekä eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

Hallituksen kirjelmä 30.1.1970 Eduskunnalle ehdotuksen uudeksi sotilasrikoslaiksi sekä eräiksi siihen liittyviksi laeiksi sisältävän Hallituksen esityksen peruuttamisesta.

LaVM 7/2024 vp. Lakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksen n:o 63/2024 vp johdosta etäyhteyksien käytön edistämistä oikeudenkäynneissä yleisissä tuomioistuimissa koskevaksi lainsäädännöksi.

Komiteanmietinnöt ja työryhmämietinnöt

KM 1948:3. Sotaväen rikoslain ym. lainsäädännön uudistamista varten asetetun komitean mietintö.

KM 1957:9. Komiteamietintö oikeudenkäynnistä sotilasrikosasioissa.

KM 1972: A 18. Sotilasrikos- ja sotilasoikeudenkäyntilainsäädännön uudistamiskomitean mietintö.

Lausunnot sotilasrikos- ja sotilasoikeudenkäyntilainsäädännön uudistamiskomitean mietinnöstä, yhteenveto. Oikeusministeriön lainsäädäntöosaston julkaisu 13/1973. Toimittanut Jukka Pasanen. Alaviitteissä Pasanen 1973.

Laintarkastuskunnan lausunto 2/1977. Sotilasoikeudenkäyntilainsäädännön uudistaminen.

Pääesikunnan ja Helsingin hovioikeuden asettaman sotilasoikeudenhoitojärjestelmän valmiusryhmän mietintö. R863/3.18/D/II, 2004. Alaviitteissä Perusselvitys 2004.

Varautuminen ja kokonaisturvallisuus. Komiteamietintö. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 21/2010.

Ministeriöiden ja viranomaisten julkaisut

Oikeusministeriö, Tuomioistuinlaitoksen kehittämiskomitean mietintö, Komiteamietintö 2003:3. Helsinki 2003.

Oikeusministeriö, Sotasyllisyysoikeudenkäynti, Oikeusministeriön selvityksiä ja ohjeita 22/2010. Helsinki 2010.

Oikeusministeriö, Uusi tuomioistuinlaki. Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 26/2014. Helsinki 2014.

Oikeusministeriö, Käräjäoikeusverkoston kehittäminen. Oikeusministeriön selvityksiä ja ohjeita 2/2015. Helsinki 2015.

Oikeusministeriö, Viranomaisten toimintavaltuudet häiriötilanteissa, Oikeusministeriön julkaisuja 2019:18. Helsinki 2019.

Oikeusministeriö, Sotilasoikeudenkäyntilainsäädännön uudistaminen, Oikeusministeriön julkaisuja 2021:5, VN/7198/2018 OM. Helsinki 2021.

Oikeusministeriö, Oikeudenkäytön kehitystyöryhmän arviomuistio 18.8.2022, Oikeusministeriön julkaisuja 2022:39. Helsinki 2022.

Puolustusvoimat, Puolustusvoimien henkilöstöstrategia 2030+, PVOHJEK-PE, HT953 / 20.12.2023. Helsinki 2023.

Valtioneuvosto, Valtioneuvoston selonteko Suomen turvallisuus- ja puolustuspolitiikasta 2001. VNS 2/2001 vp. Helsinki 2001.

Valtioneuvosto, Lainvalmistelun vaikutusarviointiohje, Valtioneuvoston julkaisuja 2022:66. Helsinki 2022.

Valtioneuvosto, Ulko- ja turvallisuuspoliittinen selonteko, Valtioneuvoston julkaisuja 2024:33. Helsinki 2024.

Lausunnot

Lausunnot oikeusministeriön julkaisuun Sotilasoikeudenkäyntilainsäädännön uudistaminen, Oikeusministeriön julkaisuja 2021:5, asiassa VN/7198/2018 OM.

Aliupseeriliitto, lausunto 14.4.2021 asiassa VN/7198/2018.

Demla ry, lausunto 14.4.2021 asiassa VN/7198/2018.

Eduskunnan oikeusasiamiehen kanslia, lausunto 31.3.2021 asiassa VN/7198/2018. EOAK/1313/2021.

Helsingin hovioikeus, lausunto 12.4.2021 asiassa VN/7198/2018.

Helsingin kärjäoikeus, lausunto 13.4.2021 asiassa VN/7198/2018.

Korkein oikeus, lausunto 23.4.2021 asiassa VN/7198/2018. KKO-HD/23/21 (OH2021/51).

Länsi-Uudenmaan kärjäoikeus, lausunto 16.4.2021 asiassa VN/7198/2018.

Pääesikunta, lausunto 14.4.2021 asiassa VN/7198/2018. AR5954 1689/00.00/2021.

Puolustusministeriö, lausunto 14.4.2021 asiassa VN/7198/2018. VN/7198/2018-PLM-24.

Rovaniemen hovioikeus, lausunto 14.4.2021 asiassa VN/7198/2018.

Suomen Asianajajaliitto, lausunto 14.4.2021 asiassa VN/7198/2018.

Suomen Tuomariliitto, lausunto 14.4.2021 asiassa VN/7198/2018.

Kansainväliset virallislähteet

Danish Ministry of Defence, Military Prosecution Service, The Danish Military Justice System. Copenhagen 2025.

European Court of Human Rights 2025, Guide on Article 15 of the European Convention on Human Rights. Derogation in time of emergency. Updated on 31 August 2025.

Forsvarsdepartementet, Lov om militær disiplinærmyndighet, lov om politimyndighet i Forsvaret og påtalemessig behandling av militære straffesaker. Utredning fra arbeidsgruppe nedsatt av Forsvarsdepartementet. Oslo 2021.

Forsvarsdepartementet, Prop. 133 L (2022–2023). Endringer i forsvarsloven mv. (militær disiplinærmyndighet). Oslo 2023.

Human Rights Committee 2007, General Comment No. 32. Article 14: Right to equality before courts and tribunals and to a fair trial, CCPR/C/GC/32, 23.8.2007.

Kirjallisuus

Kirjat ja artikkelit

Aarnio, Aulis, Oikeudellisen ajattelun perusteista. Suomalainen Lakimiesyhdistys 1971.

Aarnio, Aulis, Laintulkinnan teoria. Werner Söderström Osakeyhtiö 1989.

Aarnio, Aulis, Oikeussäännösten systematisointi ja tulkinta, s. 35–57 teoksessa Juha Häyhä (toim.), Minun metodini. WSLT 1997.

Aine, Antti – Virtanen, Vesa, Moderni kriisilainsäädäntö. Talentum 2011.

Alkio, Paavo, Sotatuomarin päiväkirjat – katkelmia hänen päiväkirjoistaan. Toimittanut Erkki Rintala. Gummerus Kustannus Oy 2003.

Andreu-Guzmán, Federico, Military jurisdiction and international law – Military courts and gross human rights violations, Volume 1. International Commission of Jurists 2004.

Bobbitt, Philip, Inter Arma Enim Non Silent Leges. Suffolk University Law Review 45 2012, s. 253–267.

Bove, Vincenzo – Cavatorta, Elisa, From Conscription to Volunteers: Budget Shares in NATO Defence Spending. *Defence and Peace Economics* 23 (3) 2012, s. 273–288.

Buure-Häggglund, Kaarina, Suomen kriisilainsäädäntö. WSOY Lakitieto 2002.

Castrén, Erik, Siviiliväestön oikeussuoja maa- ja ilmasodassa. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja n:o 69. Suomalainen Lakimiesyhdistys 1964.

Cotelea, Daniela – Pineda Alcántara, A. – Tempera, C. – Brach, M. – Foisseau, C. – Ira, Giuseppe A., The Role of Military Courts Across Europe: A Comparative Understanding of Military Justice Systems. *Finabel Food for Thought* 05/2021, 2021.

Fredman, Markku, Oikeudenhoito ja asianajo poikkeusoloissa. *Defensor Legis* 1,5/2022, s. 323–333.

Fukuyama, Francis, The End of History and the Last Man. Free Press 1992.

Gillis, Matilda, Modern Slavery in Armed Conflict: Foreign ‘Forced Fighters’ in Ukraine. *International and Comparative Law Quarterly* 74 (3) 2025, s. 707–721.

Hallberg, Pekka, osuudet teoksessa Hallberg, Pekka – Karapuu, Heikki – Ojanen, Tuomas – Scheinin, Martin – Tuori, Kaarlo – Viljanen, Veli-Pekka, *Perusoikeudet*. Alma Talent, päivittyvä julkaisu. Alk. 2005.

Hakanpää, Kari, Uusi kansainvälinen oikeus. 3. uudistettu painos. Talentum 2010.

Heikkilä, Satu, Pikaoikeudet talvi- ja jatkosodassa 1939–1944. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, valtiotieteellinen tiedekunta 2007.

Hietanen, Mikko, Sotilasjäsenet yleisissä tuomioistuimissa – asiantuntemusta ja oikeusturvaa. Pro gradu -tutkielma. Itä-Suomen yliopisto, oikeustieteiden laitos 2020.

Heller, Kevin Jon, Options for Prosecuting Russian Aggression Against Ukraine: A Critical Analysis. *Journal of Genocide Research* 26 (1) 2024, s. 1–24.

Hingorani, R.C., Prisoners of War. 2. painos. Oceana Publications Inc. 1982.

Hirvonen, Ari, Mitkä metodit? – Opas oikeustieteen metodologiaan. Yleisen oikeustieteen julkaisuja 17. Helsingin yliopisto 2011.

Husa, Jaakko, Johdatus oikeusvertailuun. Lakimiesliiton kustannus 1998.

Hwang, Jin-Tae – Lee, Siheon, Between Self-Reliance and Pragmatic Interests: The Impact of North Korea's Troop Deployment to Ukraine on Its People. *Australian Journal of International Affairs* 79 (6) 2025, s. 1017–1025.

Jensen, Jørgen, Military Law in Denmark, s. 235–274 teoksessa Georg Nolte (ed), *European Military Law Systems*. De Gruyter Recht 2003.

Jokela, Antti, Oikeudenkäynti 1, Oikeudenkäynnin perusteet. 2. uudistettu painos. Talentum 2005.

Jokela, Antti, Oikeudenkäynti I, Oikeudenkäynnin perusteet, periaatteet ja instituutiot. 3. uudistettu painos. Talentum Media 2016.

Kaplina, Olena – Leyba, Oleksandr, Military Justice in Ukraine: Renaissance During Wartime. *Access to Justice in Eastern Europe* 3 (15) 2022, s. 120–136.

Kekkonen, Jukka, Oikeudellisen muutoksen tutkimisesta – minun metodini, s. 131–150 teoksessa Juha Häyhä (toim.), *Minun metodini*. WSLT 1997.

Kekkonen, Jukka, Suomen oikeuskulttuurin suuri linja 1898–1998, s. 1–183 teoksessa Suomen oikeuskulttuurin suuri linja: Suomalainen Lakimiesyhdistys 100 vuotta. Suomalainen Lakimiesyhdistys 1998.

Khanyk-Pospolita, Roksolana, Judicial System and Civil Procedure in Ukraine. National University “Kyiv-Mohyla Academy” 2008.

Klami, Hannu, Oikeushistoriallisesta ja oikeusvertailevasta tutkimusintressistä. *Lakimies* 7/1976, s. 582–592.

Klasa, Marek – Klasa, Michał, Russian ‘Special Military Operation’ as a Failed Coup de Main. *Internal Security Review* 32 2025, s. 301–332.

Kosonen, Arto, Erikoistuomioistuimet Suomessa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 37, 1980.

Koulu, Risto, Integroitu asiantuntemus lainkäytössä – oikeudenkäynti erityistuomioistuimessa. 2. tarkistettu painos. University of Helsinki Conflict Management 2024.

Kowalski, Michał, Military Law in Poland, s. 649–710 teoksessa Georg Nolte (ed), *European Military Law Systems*. De Gruyter Recht 2003.

Kubal, Agnieszka – Oliinyk, Hanna, Inter Arma, Judicialis: Legal Bricolage and the Agency of Ukrainian Judiciary in Wartime. Social & Legal Studies OnlineFirst 2025, s. 1–25.

Kulomaa, Jukka, Käpykaartiin? Sotilaskarkuruus Suomen armeijassa jatkosodan aikana 1941–1944. Painatuskeskus Oy 1995.

Kukkola, Juha, Russia's Adaptation in the War against Ukraine (2022–2025). Maanpuolustuskorkeakoulu, Sotataidon laitos, Julkaisusarja 3: Työpapereita nro 41. Helsinki 2025.

Kuronen, Antti, Rikosoikeudenkäynnin lykkääminen ja lykkäämisestä päättäminen poikkeusoloissa. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto, oikeustieteellinen tiedekunta 2022.

Kuznetsov, V.V. – Siyploki, M.V., Restoration of the National System of Military Courts: Modern Problems of Lawmaking. Analytical and Comparative Jurisprudence 3 (3) 2025, s. 226–233.

Leskinen, Minni, *De lege ferenda* -tutkimuksesta metodina ja tieteenä. Lakimies 7–8/2022, s. 1158–1185.

Lévi-Strauss, Claude, The Savage Mind. Weidenfeld and Nicholson 1966.

Levie, Howard, Prisoners of war in international armed conflict. International Law Studies 59, Saint Louis University Law School 1977.

Leväinen, Roosa, Oikeudenmukainen oikeudenkäynti sotilaskurinpitomenettelyssä. Lapin yliopisto 2024.

Lindstedt, Jukka, Kuolemaan tuomitut – kuolemanrangaistukset Suomessa toisen maailmansodan aikana. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja 1999.

Lindstedt, Jukka, Lainkäyttö sota-aikana. Lakimies 4/1999, s. 580–584. (Lindstedt 1999b)

Niemivuo, Matti, Lainvalmistelu: oikeudelliset perusteet ja käytäntö. Kauppakamari 2020.

Nolte, Georg – Krieger, Heike, Military Law in Germany, s. 339–426 teoksessa Georg Nolte (ed), European Military Law Systems. De Gruyter Recht 2003.

Nuorteva, Jussi, Suomen vankeinhoidon historiaa. Osa 4: Vangit – vankilat – sota. Suomen vankeinhoitolaitos toisen maailmansodan aikana. Valtion painatuskeskus 1987.

Ojala, Timo, RL 45: Sotilasrikokset, teoksessa Lappi-Seppälä, Tapio – Hakamies, Kaarlo – Helenius, Dan – Melander, Sakari – Nuotio, Kimmo – Ojala, Timo – Rautio, Ilkka, Rikosoikeus. 5. uudistettu painos. Alma Talent 2022.

Ovcharenko, Olena – Kozachenko, Anatoliy – Kabalskyi, Roman – Savchuk, Oleksandr, The Judiciary in Ukraine and Challenges of Wartime: The Protection of Human Rights in Extraordinary Conditions and Prospects of Restoring Military Courts. *Israel Law Review* 59 (1) 2025, s. 1–27.

Parkkari, Juhani, Sodan oikeussäännöt. Tietosanoma 2018.

Pellonpää, Matti – Gullans, Monica – Pölönen, Pasi – Tapanila, Antti, Euroopan ihmisoikeussopimus. 6. uud. painos. Alma Talent 2018.

Peltokangas, Mauri, Sodan usvaa II – sodankäynnin laaja-alaisuus. Maanpuolustuskorkeakoulu, Sotataidon laitos 2023.

Prytyka, Yurii – Zahrebelna, Bohdana, Territorial Jurisdiction of Ukrainian Courts in the Conditions of Martial Law. *International Journal for Court Administration* 16 (3) 2026.

Rautiainen, Pauli – Kostiainen, Aura – Kurki, Visa – Soininen, Niko – Määttä, Tapio, Oikeus ja sen tutkiminen. Vastapaino 2023.

Schwarzenberger, Georg, International Law. Volume II: The Law of Armed Conflict. Stevens & Sons Limited 1968.

Rowe, Peter, How well do international human rights bodies understand military courts? Teoksessa Alison Duxbury – Matthew Groves (eds.), *Military Justice in the Modern Age*. Cambridge University Press 2016, s. 15–35.

Siltala, Raimo, Oikeustieteen tieteenteoria. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2003.

Siltala, Raimo, Oikeudellinen tulkintateoria. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2004.

Sundström, Bruno, Sotatuomioistuinprosessioikeus. Werner Söderström Oy 1924.

Tacik, Przemysław, Law, Life, Impossibility: Theorising ‘Law Application’ in Detention Centres for Foreigners. *Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny* 48 (4/186) 2022, s. 35–52.

Tamm, Ditlev – Letto-Vanamo, Pia, Oikeuden maailma: näkökulmia oikeuskulttuureihin. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2015.

Tikka, Marko, Kenttäoikeudet – välittömät rankaisutoimet Suomen sisällissodassa 1918. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2004.

Tuori, Kaarlo, Hätäoikeus teoriassa ja käytännössä, s. 1–65 teoksessa Martin Scheinin – Kaarlo Tuori, Oikeuden rajat – lukeeko hätä lakia? Helsingin yliopiston julkisoikeuden laitoksen julkaisuja D:5. Hakapaino Oy 1988.

Tuori, Kaarlo, Kriittinen oikeuspositivismi. WSOY 2000.

Tuure, Harri, Suomen sotilasrikoslainsäädännön kehitys. Oikeushistoriallinen liseniaatintutkimus. Helsingin yliopisto 1997.

VanLandingham, Rachel E. – Jasutis, Grazvydas – Cernejute, Kristina, Military Justice: A Comparative Study of Parliamentary Oversight in Euro-Atlantic Countries. Geneva Centre for Security Sector Governance 2024.

Vashakmadze, Mindia, Understanding Military Justice – Guidebook. Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces 2011.

Vashakmadze, Mindia, Military Justice in Ukraine: A Guidance Note. Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces 2018.

Vuorenpää, Mikko – Lappalainen, Juha – Virolainen, Jyrki, osuudet teoksessa Vuorenpää, Mikko (toim.) Prosessioikeus. 6. uudistettu painos. Alma Talent 2021.

Watling, Jack – Reynolds, Nick, Tactical Developments During the Third Year of the Russo-Ukrainian War. Royal United Services Institute 2025.

Verkkolähteet

Verkkouutiset ja verkkokirjoitukset

Domarbloggen / Södertörns tingsrätt (Jansson, Johan), Juridiken och domstolarna vid krig och krigsfara. 16.9.2025. <https://www.domarbloggen.se/juridiken-och-domstolarna-vid-krig-och-krigsfara/> (käyty 10.2.2026).

Reuters (Siebold, Sabine – Emmott, Robin), NATO warns Russia over Ukraine military build-up. 15.11.2021. <https://www.reuters.com/world/europe/nato-warns-russia-over-ukraine-military-build-up-2021-11-15/> (käyty 15.1.2026).

Ukrinform, Chief Justice: Issue of establishing military courts remains debated. 17.3.2026. <https://www.ukrinform.net/rubric-society/4102636-chief-justice-issue-of-establishing-military-courts-remains-debated.html> (käyty 17.3.2026).

UNN / Ukrainian National News, A bill on the restoration of military courts has been registered in the Parliament. 4.3.2025. <https://unn.ua/en/news/a-bill-on-the-restoration-of-military-courts-has-been-registered-in-the-parliament> (käyty 25.3.2026).

Verkkosivustot ja muut verkkolähteet

Attalus, Cicero: Pro Milone. Käännös N.H. Watts 1931. <https://www.attalus.org/cicero/milo.html> (käyty 17.1.2026).

Coordination Headquarters for the Treatment of Prisoners of War, Telegram-julkaisu 31.12.2025. Telegram. https://t.me/Koord_shtab/17278 (käyty 11.3.2026).

European e-Justice Portal, National justice systems: Finland. Last update 19.5.2024. https://e-justice.europa.eu/topics/taking-legal-action/legal-systems-eu-and-national/national-justice-systems/fi_en (käyty 28.2.2026).

Förvaltningshistorisk ordbok, Krigsfiskal. Svenska litteratursällskapet i Finland. <https://fho.sls.fi/uppslagsord/6509/krigsfiskal/> (käyty 11.1.2026).

ICRC, Article 47 – Mercenaries. Commentary of 1987. <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/api-1977/article-47/commentary/1987> (käyty 11.3.2026).

Kielitoimiston sanakirja, hakusana ”satunnainen”. Kotimaisten kielten keskus. <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/#/satunnainen?searchMode=all> (käyty 18.5.2026).

Svenska Akademiens ordböcker, hakusana ”tillfällig”. <https://svenska.se/?activeTab=so&q=tillfalliga> (käyty 18.5.2026).

Oikeuskäytäntö

Korkein oikeus

KKO 2008:94

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin

EIT, Lawless v. Irlanti (no. 3), tuomio 1.7.1961.

EIT, Findlay v. Yhdistynyt kuningaskunta, tuomio 25.2.1997.

EIT, Incal v. Turkki, tuomio 9.6.1998.

EIT, Çıraklar v. Turkki, tuomio 28.10.1998.

EIT, Morris v. Yhdistynyt kuningaskunta, tuomio 26.2.2002.

EIT, Grieves v. Yhdistynyt kuningaskunta, tuomio 16.12.2003.

EIT, Ergin v. Turkki (no. 6), tuomio 4.5.2006.

Lyhenteet

EIS	Euroopan ihmisoikeussopimus
EIT	Euroopan ihmisoikeustuomioistuin
EU	Euroopan unioni
HE	Hallituksen esitys
NATO	Pohjois-Atlantin puolustusliitto
KE	Keisarillinen esitys
KKO	Korkein oikeus
KM	Komiteanmietintö
KP-sopimus	Kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus
SEU	Euroopan unionista tehty sopimus
SEUT	Sopimus Euroopan unionin toiminnasta
RL	Rikoslaki (39/1889)
SoKPL	Laki sotilaskurinpidosta ja rikostorjunnasta Puolustusvoimissa (89/2025)
SoKL	Sotilasoikeudenkäyntilaki (326/1983)
SoTL	Sotatuomioistuinlaki (93/1920)
SV	Suomen valtiopäivät
TIL	Tuomioistuinlaki (673/2016)
YK	Yhdistyneet kansakunnat

1. Johdanto

1.1 Johdatus aiheeseen

Suomalainen prosessioikeus voidaan jakaa sisällöltään kolmeen eri kategoriaan sen mukaan, minkä oikeudenalan kysymyksiä menettelyssä käsitellään. Näitä ovat siviiliprosessi, rikosprosessi sekä hallintoprosessi¹. Siviili- ja rikosprosessissa ensimmäisenä oikeusasteena toimivat lähtökohtaisesti kärjäoikeudet, kun taas hallintoasioita käsitellään hallinto-oikeuksissa.

Tuomioistuinlaitokseen kuuluvat näiden lisäksi myös erityistuomioistuimet. Suomessa toimivia varsinaisia erityistuomioistuimia ovat vakuutus oikeus, työtuomioistuin ja markkinaoikeus, joiden olemassaoloa on perusteltu niiden erityisellä asiantuntemuksella, sillä tuomioistuinten kokoonpanoon kuuluu juristien lisäksi myös muiden alojen erityisasiantuntijoita².

Yleisten tuomioistuinten yhteydessä toimii lisäksi erityisiä lainkäyttöjärjestelyjä, kuten maa-oikeudet ja merioikeudet. Maa-oikeuksien asiat siirrettiin vuonna 2000 annetulla lailla käsiteltäviksi kahdeksaan eri kärjäoikeuteen³, mutta näissä käytävää prosessia kutsutaan edelleen niiden erityisen kokoonpanon ja prosessisääntöjen vuoksi maa-oikeuksiksi.

Merioikeudet muodostavat vastaavanlaisen esimerkin yleisten tuomioistuinten yhteydessä toimivasta erityisestä lainkäyttöjärjestelystä. Merilain 21 luvun mukaisia merioikeuksia ovat Ahvenanmaan kärjäoikeus ja Helsingin kärjäoikeus. Niissä käsitellään merilain mukaisia merenkulkuun ja merikuljetuksiin liittyviä asioita erityissäännösten ja meriasiantuntemuksen tukemana.

Tuomioistuinten rinnalla lainkäyttöä harjoitetaan Suomessa myös lautakuntatyypisissä elimissä, jotka voivat käyttää tuomiovaltaa tai antaa ratkaisusuosituksia, kuten tapaturma-asioden muutoksenhakulautakunta ja kuluttajariitalautakunta. Näiden lisäksi järjestelmään kuuluu valtakunnanoikeus, jossa käsitellään muun muassa valtionjohtoa ja ylimpiä tuomareita vastaan nostettavia virkasyytteitä⁴.

¹ Vuoren pää – Virolainen 2021, s. 59–60.

² Jokela 2016, s. 227–230. Erityistuomioistuinten valtiosääntöisestä asemasta ks. Koulou 2024, s. 5.

³ Ks. HE 86/1999 vp, yleisperustelut.

⁴ Ks. Lappalainen – Vuoren pää 2021, s. 250–251. Valtakunnanoikeuden asema on kuitenkin poikkeuksellinen sen rajatun toimivallan ja harvinaisen käyttötarkoituksen vuoksi.

Edellä mainituista tuomioistuimista ja tuomiovaltaa käyttävistä elimistä säädetään Suomen perustuslain (731/1999) 98 §:n 1–3 momentissa. Pykälän 4 momentti sisältää kiellon satunnaisten tuomioistuinten asettamisesta. Säännös vastaa aiemman hallitusmuodon 60 §:n 2 momenttia, ja lain esitöiden mukaan useat kansainväliset ihmisoikeussopimukset sekä perustuslain oikeusturvaa koskeva 21 §:n 1 momentti sisältävät vastaavan kiellon poiketa yleisen lain mukaan määräytyvien tuomioistuinten toimivallasta⁵.

Suomen oikeudenkäyttöjärjestelmä perustuu siten lähtökohtaisesti pysyviin tuomioistuihin. Kotimainen lainsäädäntö sisältää kuitenkin yhden merkittävän poikkeuksen pääsääntöön. Tämä poikeus liittyy sotilasoikeudelliseen sääntelyyn ja mahdollisuuteen asettaa erityisiä sota-oikeuksia puolustustilassa.

Sotilaiden tekemät sotilasrikokset ja muut sotilasoikeudenkäyntiasiat käsitellään osin tavallisesta rikosprosessista poikkeavassa järjestyksessä. Sotilasrikosoikeudellisten asioiden käsittely eroaa tavallisista rikosasioista jo esitutinnan suorittavan viranomaisen osalta. Laki sotilaskurinpidosta ja rikostorjunnasta Puolustusvoimissa (89/2025) säätelee sotilaskurinpitomenettelyssä käsiteltävien rikosten selvittämistä.

Puolustusvoimille on annettu sotilaisiin kohdistuva kurinpitovalta, jonka tarkoituksena on turvata organisaation sisäisen kurin ja järjestyksen ylläpitäminen. Erillinen menettely on yleistä rikosprosessia nopeampi ja yksinkertaisempi menettely, mutta sisältää silti useita rikosprosessin keskeisiä elementtejä.⁶

Sotilaskurinpidollisessa menettelyssä Puolustusvoimien tehtävään määrätty sotilashenkilöt tutkivat sotilaiden tekemiä rikoslaissa rangaistavaksi säädettyjä sotilasrikoksia. Sotilaskurinpidollinen menettely on Puolustusvoimien sisäinen rangaistusmenettely, jossa vähäisemmät sotilasrikokset voidaan käsitellä ilman tuomioistuin-käsittelyä. Mikäli asian käsittely ei ole mahdollista sotilaskurinpidollisessa menettelyssä, siirtyy asia sotilasoikeudenkäyntilaissa (326/1983) säädettyyn tuomioistuin-käsittelyyn⁷.

Sotilasoikeudenkäyntilaki määrittelee prosessuaaliset edellytykset sotilasrikoksia koskevien oikeudenkäyntien toteuttamiselle. Sotilasoikeudenkäyntiasiat käsitellään lain 1 §:ssä

⁵ HE 1/1998 vp, s. 156. Ks. myös Hallberg 2005 (päivittyvä julkaisu) luku III, kappale 17 ”Oikeusturva”. Perusoikeusuudistuksessa otettiin huomioon, että aiemmista perustuslaeista puuttui yksilön näkökulmasta kirjoitettu yleinen oikeusturvasäännös.

⁶ Leväinen 2024, s. 2.

⁷ 2000-luvulla noin 85–90 prosenttia sotilasrikosasioista on käsitelty kurinpitomenettelyssä. Ojala 2022, s. 1485.

säädetyissä käräjäoikeuksissa, mutta niiden käsittelyn kokoonpano eroaa tavallisen rikosasian käsittelystä siten, että tuomioistuimen kokoonpanoon kuuluu lainoppineen puheenjohtajan lisäksi kaksi sotilasjäsentä.

Edellä lyhyesti läpikäyty prosessi sotilasrikosten käsittelystä esitutkinnan suorittavasta tahosta tuomioistuinvaiheeseen asti on selostettu rauhan ajan tilanteessa. Mikäli Suomi olisi sodassa, sotilasoikeudenkäyntilain kannalta keskeiseksi nousee sotaoikeuksia koskeva 6 luku. 20 §:n mukaan sotatilaan julistetulle alueelle voidaan asettaa sotaoikeus käsittelemään rikosasioita yleisen alioikeuden sijasta, jos se oikeudenkäytön tarkoituksenmukaiseksi järjestämiseksi on välttämätöntä.

Saman pykälän mukaan sotaoikeuksien asettamisesta ja lakkauttamisesta säädettäisiin asetuksella. Luvun pykälissä 22–24 säädetään sotaoikeuden kokoonpanosta sekä syyttäjistä. 25 §:n mukaan sotaoikeuksissa voitaisiin sotilasoikeudenkäyntiasioiden ohella käsitellä muitakin rikosasioita, mikäli rikos on tehty sellaisella alueella, jossa yleisten tuomioistuinten toiminta olisi lakannut.

Sotaoikeudet voitaisiin asettaa alueille, joihin olisi julistettu sotatila. Sana *sotatila* on Suomen valmiuslainsäädännössä sittemmin korvattu *puolustustila*-sanalla, josta säädetään puolustustilalaissa (1083/1991). Sotaoikeudet voitaisiin siten käytännössä asettaa alueille, joihin puolustustilain 3 §:n mukaan olisi saatettu voimaan puolustustila.

Tilanteet, joissa puolustustila voitaisiin julistaa, olisivat lain 1 §:n mukaan sota sekä siihen rinnastettavissa vakavasti yleisen järjestyksen ylläpitämiseen vaikuttavat sisäiset, väkivaltaiset levottomuudet, joilla pyritäisiin kumoamaan tai muuttamaan perustuslain mukainen valtiojärjestys.⁸

Sotilasoikeudenkäyntilaki on vanha, jo yli 40 vuotta sitten voimaan tullut laki. Etenkin sotaoikeuksia koskevan 6 luvun säännöksistä löytyy vanhahtavia, nykylainsäädännössä käyttämättömiä termejä, kuten *kihlakunnantuomari* tai *sotatila*. Osana Suomen

⁸ HE 186/1999 vp, s. 24–25. Esityksessä arvioidaan puolustustilain suhdetta Euroopan ihmisoikeussopimuksen ja KP-sopimuksen aseellisen selkkauksen käsitteisiin. Sodalla tarkoitetaan tosiasiallista tilannetta, jossa Suomi joutuu vieraan valtion aseellisen voimankäytön kohteeksi. Siihen rinnastettava tilanne voisi olla esimerkiksi laajamittainen sisäpoliittinen kapina, jota ei voimakkuutensa vuoksi voida tukahduttaa viranomaisten säännönmukaisin toimivaltuuksin.

kansainvälistymistä ja perusoikeusuudistusta 1990-luvulta lukien perus- ja ihmisoikeudet ovat nousseet entistä suurempaan rooliin laintulkinnassa⁹.

Vuonna 1999 uudistetun Suomen perustuslain 98 §:n 4 momentti kieltää satunnaisten tuomioistuinten asettamisen. Puolustustilassa perustettavien sota-oikeuksien tuomiovallallinen ja prosessuaalinen asema suhteessa perustuslain satunnaisten tuomioistuinten kieltoon on epäselvä, eikä asiaa ole juuri tutkittu.

Tämän lisäksi Helsingin hovioikeuden ja Pääesikunnan vuonna 2004 asettama työryhmä ehdotti mietinnössään¹⁰ sota-oikeuksia koskevan sääntelyn kumoamista, koska se piti niitä vanhanaikaisina ja nykyaikaan soveltumattomina. 2000-luvulla sota-oikeuksien perustamisen mahdollisuuteen ei oikeuskirjallisuudessa ole juurikaan syvennytty, ja niiden perustamista on pidetty perustuslain näkökulmasta hyvin kyseenalaisina ja nykyisen valmiuslainsäädännön kanssa yhteensopimattomina¹¹.

Edellä mainituista seikoista huolimatta sotilasoikeudenkäyntilain sota-oikeuksia koskevan 6 luvun säännökset ovat edelleen voimassa olevaa lainsäädäntöä. Suomen turvallisuuspoliittisessa tilanteessa on vuonna 2022 alkaneen Ukrainan sodan sekä Suomen Nato-jäsenyyden jälkeen tapahtunut merkittäviä muutoksia.

Vuonna 2024 julkaistun ulko- ja turvallisuuspoliittisen selonteon¹² mukaan Suomen turvallisuusympäristö on muuttunut perustavanlaatuisesti ja pitkäkestoisesti. Selonteon mukaan Venäjä on osoittanut, ettei se kunnioita valtioiden alueellista koskemattomuutta tai suvereniteettia, eikä uhkaa Venäjän sotatoimien laajentumiselle Ukrainan ulkopuolelle voi poissulkea.

Edellä mainitut seikat puoltavat sotilasrikoksia ja sotilasoikeudenkäyntiasioita koskevan lainsäädännön tarkastamista ja päivittämistä. Esimerkiksi vuonna 2025 voimaan tullut päivitetty laki sotilaskurinpidosta ja rikostorjunnasta Puolustusvoimissa laajensi puolustusvoimien kurinpitohenkilöstön toimintavaltuuksia sekä viranomaisyhteistyötä rikosten estämisessä ja paljastamisessa. SoKPL:n esitöissä lainmuutoksen tavoitteiksi ilmaistiin selkeästi mahdollistaa Puolustusvoimien kyky toteuttaa lakisääteiset tehtävänsä niin normaali- kuin poikkeusoloissa,

⁹ Ks. Tuori 2000, s. 246–250.

¹⁰ Pääesikunnan ja Helsingin hovioikeuden asettama sotilasoikeudenhoitojärjestelmän valmiusryhmän mietintö R863/3.18/D/II, 2004, s. 35–36.

¹¹ Ks. muun muassa Fredman 2022, s. 326–327, Parkkari 2018, s. 426, Buure-Hägg Lund 2002, s. 178.

¹² Valtioneuvoston julkaisuja 2024:33, s. 10.

ottaen huomioon aiemman lain voimaantulon jälkeen tapahtuneet toimintaympäristön muutokset¹³.

Viime vuosina sotilasoikeudenhoitoon ja puolustusvoimien rikostorjuntaan liittyvää lainsäädäntöä on tarkasteltu useissa uudistushankkeissa, mutta näistä huolimatta sota-oikeuksia koskeva sääntely on jätetty pääosin ennalleen. Oikeusministeriön vuonna 2019 asettaman työryhmän mietinnössä¹⁴ on esitetty muun muassa tuomioistuinten sotilasjäsenten toimikauden pidentämistä sekä kaikkein vakavimpien rikosten käsittelyä tavanomaisissa ratkaisukokoonpanoissa.

SoKPL:n esitöissä tarkasteltiin laajasti sotilaskurinpidoon ja Puolustusvoimien rikostorjunnan kehittämistarpeita, mutta sotilasoikeudenkäyntilain 6 luvun sota-oikeuksia koskevaa sääntelyä ei esityksessä käsitelty.

Tämä rajaus on merkittävä, sillä samalla kun uusi laki sotilaskurinpidosta ja rikostorjunnasta Puolustusvoimissa uudisti erityisesti Pääesikunnan rikostorjuntatoimivaltuuksia, sotilasrikosten estämistä ja paljastamista sekä viranomaisyhteistyötä, sota-oikeuksia koskeva sääntely jäi edelleen olennaisilta osin vuoden 1983 sotilasoikeudenkäyntilain tasolle¹⁵.

Yhtenä syynä tähän voidaan esittää sitä, ettei sota-oikeuksia ole asetettu lain voimassaoloaikana, minkä vuoksi niitä koskevia säännöksiä on voitu pitää lähinnä teoreettisina, eikä niiden ajantasaistamista pidetty kiireellisenä. Toisaalta voidaan kuitenkin katsoa, että muuttunut turvallisuuspoliittinen tilanne ja puolustustilan käyttöönoton aiempaa konkreettisempi mahdollisuus tekevät sota-oikeuslainsäädännön ajanmukaisuuden arvioinnista ajankohtaisemman kuin kertaakaan sen säätämisen jälkeen.

1.2 Aiempi tutkimus ja tutkimuksen relevanssi

Sota-oikeuksien perustamisen mahdollisuutta on Suomessa tutkittu 2000-luvulla vähän. Keskeisenä syynä tähän voidaan pitää 2000-luvun alusta 2010-luvun puoliväliin jatkunutta turvallisuuspoliittisesti varsin rauhallista aikaa. Vuonna 2004 valmistuneessa Pääesikunnan ja

¹³ HE 82/2023 vp, s. 21–22. Muutoksella haluttiin myös korjata aiemmin havaittuja epäselvyyksiä esimerkiksi sotilasrikosten estämistä ja paljastamista suorittavan tahon osalta, josta ei ollut aiemmin säädetty lailla.

¹⁴ Sotilasoikeudenkäyntilainsäädännön uudistaminen, Oikeusministeriö 2021:5.

¹⁵ HE 82/2023 vp, s. 1, 22–23, 191 ja 285. Esityksen tavoitteena oli sotilaskurinpitoa ja rikostorjuntaa Puolustusvoimissa koskevan sääntelyn ajantasaisuuden varmistaminen toimintaympäristön muutosten johdosta. Sotilasoikeudenkäyntilakiin ehdotetut muutokset koskivat kuitenkin vain lain 14 §:ää, eikä esityksessä käsitelty SoKL 6 luvun sota-oikeuksia koskevaa sääntelyä.

Helsingin hovioikeuden edustajien valmiustyöryhmän mietinnössä katsottiin, ettei sotaoikeuksia olisi lähtökohtaisesti syytä asettaa puolustustilassa¹⁶.

Maisteritutkielma- tai väitöskirjatasolla sotaoikeuksien asettamista voimassa olevan lain nojalla ei vaikuta sittemmin juuri tutkitun. Oikeushistoriallisia tutkimuksia on tehty muun muassa sisällissodan aikaisista kenttöoikeuksista¹⁷. Toisen maailmansodan ajalta tutkimuksia on tehty pikaoikeuksien toiminnasta¹⁸, pika- ja kenttöoikeuksissa annetuista kuolemanrangaistuksista¹⁹ sekä laajemmin Suomen sotilasrikoslainsäädännön kehityksestä²⁰.

Sotilasoikeydenkäyntejä ja sotilaskurinpitoa koskevista aiheista tutkimuksia on tehty muun muassa sotilasjäsenien roolista yleisissä tuomioistuimissa²¹, oikeudenmukaisesta oikeudenkäynnistä sotilaskurinpitomenettelyssä²², sekä rikosoikeudenkäynnin lykkäämisestä poikkeusoloissa²³.

Suomalainen yhteiskunta on itsenäistymisestään lähtien varautunut poikkeusoloihin yhteiskunnan eri osa-alueet kattavan kokonaisturvallisuuden periaatteen mukaisesti²⁴. Lainsäädännön roolin osalta kokonaisturvallisuudessa olennaista varautumisessa on, että kaikkiin yhteiskuntaa uhkaaviin tilanteisiin voidaan reagoida laillisen yhteiskuntajärjestelmän puitteissa, eikä toimivaltaisille viranomaisille tulisi olla epäselvää, mitä toimivaltuuksia ne voivat käyttää²⁵. Ukrainan sodan myötä vuoden 2022 jälkeen myös oikeustieteellisessä keskustelussa on arvioitu Suomen lainsäädännön valmiudesta sotilaalliseen kriisitilanteeseen²⁶.

Koska sotaoikeuksien asettamisen mahdollisuus poikkeusoloissa on juridisesti kiistanalainen tai ainakin epäselvä, tutkielman tavoitteena on tuottaa kokonaiskuva poikkeusolojen sotilasprosessioikeudellisten vaihtoehtojen arvioimiseksi.

¹⁶ Perusselvitys 2004, s. 32–35.

¹⁷ Tikka 2004.

¹⁸ Heikkilä 2007.

¹⁹ Lindstedt 1999.

²⁰ Tuure 1997.

²¹ Hietanen 2020.

²² Leväinen 2024.

²³ Kuronen 2020.

²⁴ Ks. mm. Varautuminen ja kokonaisturvallisuus, komiteamietintö 21/2010, s. 20.

²⁵ Aine – Virtanen 2011, s. 33.

²⁶ Ks. Defensor Legis 1,5/2022.

1.3 Tutkimuskysymykset

Lainopillisessa tutkimuksessa olennaista on etsiä vastaus esitettyyn tutkimusongelmaan selvittämällä, miten lakitekstiä on tulkittava²⁷. Edellä on kuvattu sota-oikeuksia koskevan sääntelyn epäselvyyttä tilanteessa, jossa Suomeen olisi saatettu voimaan puolustustila. Näihin epäselvyyksiin vastaan tutkimuskysymysten avulla.

Oikeuskirjallisuudessa tutkimuskysymyksiä on jäsennetty sen perusteella, millaiseen tiedonintressiin ne kytkeytyvät. *Rautiaisen* ym. mukaan oikeustieteelliset tutkimuskysymykset voivat liittyä esimerkiksi siihen, mitä tutkimuksen kohteesta tulisi ajatella, miten tietyssä oikeudellisessa tilanteessa tulisi toimia tai mitä on ymmärrettävä ennen toimintaa koskevien ratkaisujen tekemistä. Tiedonintressi voi tällöin olla esimerkiksi käytännöllinen, teoreettinen, tekninen tai näiden yhdistelmä.²⁸

Tutkimuskysymykseni edustavat pääosin teknistä eli lainopillista tiedonintressiä, mutta niihin sisältyy myös käytännöllinen ulottuvuus arvioidessani sota-oikeusjärjestelmän toimivuutta ja tarkoituksenmukaisuutta poikkeusoloissa. Tarkastelen tutkimuksessani sotilasoikeudellista sääntelyä ja siihen liittyviä prosessuaalisia ratkaisuja poikkeusolojen kontekstissa huomioiden sääntelyn lainsäädäntöhistoriallisen kehityksen sekä taustalla vaikuttavat periaatteet.

Systematisoivan tarkastelun avulla tutkielma pyrkii selventämään sääntelyn soveltamisedellytyksiä ja arvioimaan sen toimivuutta. Voimassa olevan oikeuden tulkinta on tutkielman keskiössä, kun taas oikeushistoriallinen ja oikeusvertaileva tarkastelu toimivat tulkintaa taustoittavina viitekehyksinä. Tutkimuskysymyksiin vastaamalla esitän myös *de lege ferenda* -kannanottoja sääntelyn kehittämiseksi.

Tutkielman tavoitteena on tuottaa vastaukset seuraaviin kysymyksiin:

1. Missä tilanteissa sota-oikeudet voitaisiin SoKL 20 §:n 1 momentin mukaan asettaa?
2. Voidaanko sota-oikeuksia pitää perustuslain 98 §:n 4 momentissa tarkoitettuina satunnaisina tuomioistuimina?

²⁷ Aarnio 1971, s. 48.

²⁸ Rautiainen ym. 2023, luku 1.2.2.

3. Onko sotilasoikeudenkäyntilain 6 luvun mukainen sotaoikeussäätely yhteensopiva Suomea velvoittavien kansainvälisten oikeusturva- ja humanitaarisen oikeuden velvoitteiden kanssa?

4. Onko sotaoikeusjärjestelmässä nähtävissä käytännön hyötyjä puolustustilassa verrattuna toimintatapaan, jossa yleiset alioikeudet jatkaisivat sotilasrikosasioiden käsittelyä, erityisesti huomioiden Suomen sotilasoikeudenkäyntien järjestämisen toisessa maailmansodassa sekä vuonna 2022 alkaneen Ukrainan sodan?

1.4 Oikeuslähteet ja tutkimusmetodit

Hyödynnän tutkielmassa oikeuslähteitä *peczenikiläis-aarniolaisen*²⁹ oikeuslähdeopin mukaan. Tutkielma keskittyy ensisijaisesti suomalaisen sekä valittujen vertailuvaltioiden sotaoikeuslainsäädännön, asetusten sekä Suomea velvoittavien kansainvälisten sopimusten arviointiin. Suomen lainsäädäntö ja Suomea velvoittavat kansainväliset sopimukset ovat vahvasti velvoittavia oikeuslähteitä. Vertailuvaltioiden lainsäädäntöä hyödynnetään sen sijaan oikeusvertailevana aineistona.

Lisäksi tutkielmassa hyödynnetään lain esitöitä, työryhmä- ja valiokuntamietintöjä sekä oikeuskäytäntöä siltä osin kuin se on tutkimusaiheen kannalta merkityksellistä. Tutkimusta tukevat myös aiheeseen liittyvä oikeuskirjallisuus sekä oikeusjärjestyksen yleiset oikeusperiaatteet.

Tutkimuksen tarkoituksena on arvioida, kuinka hyvin 1980-luvulta peräisin oleva sotilasoikeudenkäyntilaki soveltuisi nykyaikaiseen puolustustilaan, ja minkälaisia ongelmia sotaoikeuksien asettaminen voisi sisältää muun muassa perustuslaissa säädetyn satunnaisten tuomioistuinten asettamiskiellon, kansainvälisten sopimusten sekä prosessi- ja perusoikeudellisten periaatteiden näkökulmasta.

Aarnio on esittänyt oikeudellisen tutkimuksen peruspulman olevan ratkaistavissa tulkintametodien kautta, joilla oikeuslähteistä voidaan selvittää tulkintakannanotto³⁰.

²⁹ Opin mukaan oikeuslähteet voidaan jakaa vahvasti velvoittaviin, heikosti velvoittaviin ja sallittuihin oikeuslähteisiin niiden muodollisen syntyvän perusteella. Ks. Aarnio 1989, s. 220–222, 1997 s. 220–247, Rautiainen ym. 2023, luku 3.4.1.

³⁰ Aarnio 1989, s. 192–194.

Tutkimustulosten tuottaminen edellyttää oikeuslähteiden tulkintaa yleisesti tunnettujen tulkintametodien avulla³¹.

Oikeustieteellisessä tutkimuksessa valittava metodi riippuu siitä, mitä tutkija haluaa saada oikeudesta selville³². Koska tutkielmassa selvitetään voimassa olevan oikeuden sisältöä, rakennetta ja soveltamisedellytyksiä, käytän tutkielman päämetodina lainoppia. Lainopin eli oikeusdogmatiikan tehtäväksi *Aarnio* on perinteisesti määritellyt oikeussääntöjen sisällön selvittämisen eli tulkinnan sekä oikeussäännösten systematisoinnin. Ensimmäistä voidaan myös nimittää lainopin praktiseksi ja jälkimmäistä teoreettiseksi ulottuvuudeksi³³.

Tutkielman keskeinen osa kohdistuu voimassa olevan lainsäädännön, sitä koskevien hallituksen esitysten sekä valiokunta- ja asiantuntijamietintöjen systematisointiin ja tulkintaan. Tutkimuksessa tarkastelen erityisesti sotilasoikeudenkäyntilain soveltuvuutta nykyaikaan ottaen huomioon sen, että lain säätämisestä on kulunut yli 40 vuotta. Lainopillisen metodin avulla pyrin arvioimaan sota-oikeuksia koskevan lainsäädännön sisältöä ja merkitystä. Lainopillinen näkökulma toimii tutkielmassa johtavana päämetodina, jota oikeushistoriallinen ja oikeusvertaileva metodi täydentävät.

Tutkielman toisessa luvussa tarkastelen suomalaisen sota-oikeuksia koskevan lainsäädännön historiallista kehitystä itsenäistymisestä nykypäivään. Tästä syystä hyödynnän tutkielmassa myös oikeushistoriallista metodologia, jonka avulla voidaan selvittää sota-oikeuksien prosessuaalista kehitystä eri aikakausina. Oikeushistoriallisessa metodissa keskeisintä on oikeudellisen muutoksen analyysi³⁴, jonka avulla voidaan tunnistaa ne historiallispoliittiset syyt ja taustatekijät, jotka ovat vaikuttaneet nykyisen lainsäädännön muotoutumiseen.

Tässä tutkielmassa oikeushistoriallinen metodi toimii lainoppia tukevana apumetodina eikä tutkielman itsenäisenä päämetodina. Oikeuskirjallisuudessa oikeushistoriallista metodologia on pidetty lainopin välinearvona tai apumetodina, kun sitä käytetään voimassa olevan oikeuden selvittämiseksi³⁵. Kun oikeushistoriallista metodologia hyödynnetään osana lainopillista tutkimusta, on metodin taustatieteelle eli historialle ominaisia tutkimusmenetelmiä hyödynnettävä osana kyseisen metodin käyttöä³⁶.

³¹ Ks. tarkemmin metodeista *Aarnio* 1989, s. 217–218.

³² *Rautiainen ym.* 2023, johdanto-osio.

³³ *Aarnio* 1997, s. 37 ja 1971, s. 50–57. Ks. myös *Hirvonen* 2011, s. 22–23.

³⁴ *Kekkonen* 1997, s. 131.

³⁵ *Klami* 1976, s. 582–592, *Kekkonen* 1997, s. 133.

³⁶ *Hirvonen* 2011, s. 54, *Siltala* 2003, s. 115.

Oikeushistoriallisen metodin käyttö korostuu lainopillisen tutkielman kohdistuessa lainsäädäntöön, jota ei ole sovellettu sen voimassaoloaikana. Suomessa sota-oikeuksia vastaavat sota-ajan kenttä-oikeudet toimivat viimeksi jatkosodan aikana. Oikeushistoriallisen metodin käyttö edistää tutkielman päämäärien tavoittamista kahdesta näkökulmasta.

Ensinnäkin Suomen sota-oikeuksien historiaan perehtyminen mahdollistaa nykyisen lainsäädännön merkityssisällön arvioimisen laajemmassa historiallisessa kontekstissa. Vuoden 1983 sotilasoikeudenkäyntilaki muutti merkittävästi aiempaa sotilasoikeudenhoitojärjestelmää, jossa sota-oikeudet toimivat myös rauhan aikana. Siksi lakia edeltäneeseen oikeustilaan perehtyminen auttaa ymmärtämään, miksi vuoden 1983 sotilasoikeudenkäyntilaki säädettiin ja millaiset yhteiskunnalliset taustatekijät tähän muutokseen vaikuttivat.

Toiseksi pidän tutkielman kannalta olennaisena tarkastella myös toisen maailmansodan aikaisten suomalaisten sota-oikeuksien prosessuaalisia ja perusoikeudellisia ongelmia. Tämän tarkastelun avulla voidaan arvioida, millaisia haasteita sota-oikeusjärjestelmään on aiemmin liittynyt sekä millaisia ongelmia nykyinen sota-oikeuslainsäädäntö voisi puolustustilassa kohdata. Samalla on mahdollista tarkastella myös sotilasoikeudenkäyntiasioiden vaihtoehtoisia toteuttamistapoja poikkeusolojen aikana.

Toisen maailmansodan aikaisia suomalaisia sotatuomioistuinta arvioitaessa keskityn sellaisiin prosessuaalisiin ja käytännöllisiin piirteisiin, joilla on merkitystä myös nykyisen sääntelyn arvioinnissa. Kenttä- ja pikaoikeudet Suomessa toisen maailmansodan aikaan olivat menettelytavoiltaan huomattavasti nykyisestä lainsäädännöstä ja perusoikeuskeskeisyydestä poikkeavia³⁷.

Kolmannen luvun kansainvälisessä vertailussa hyödynnän oikeusvertailevaa metodologiaa. Oikeusvertailevassa metodissa on kyse erilaisten oikeusjärjestelmien asettamisesta rinnakkain tarkastelun kohteeksi tiedon hankkimiseksi³⁸. Husan mukaan oikeusvertailevan tutkimuksen lisäksi oikeusvertailu koostuu myös teoriasta, jossa pyritään muodostamaan eri oikeusjärjestyksistä luokitteluita ja systematisointeja, joiden avulla eri oikeusjärjestysten tyypilliset piirteet saadaan selvemmin näkyviin³⁹.

³⁷ Pikaoikeuksien käyttöön liittyi nykyisen oikeuden näkökulmasta ilmeisiä oikeusturvaongelmia erityisesti kuolemanrangaistusten ja muutoksenhaun rajoitusten vuoksi. Ks. tarkemmin jäljempänä luku 2.1.2.

³⁸ Oikeuskirjallisuudessa muun muassa Siltala on pitänyt vertailevaa oikeustiedettä de lege ferenda-tutkimuksen ohella lainopin tulkinnallisena lähitieteenä. Siltala 2003, s. 743.

³⁹ Husa 1998, s. 11–16.

Oikeusvertailevan metodin perimmäisenä tavoitteena voidaan pitää informaation hankkimista siitä, mikä erottaa tai yhdistää tarkasteltavia oikeusjärjestelmiä, ja mistä kyseiset erot tai yhteneväisyydet johtuvat⁴⁰. Sikäli kun oikeusvertailun tehtävä ei ainoastaan ole kuvata vierasta oikeutta vaan tuottaa ymmärrystä omasta oikeusjärjestelmästä suhteessa muuhun⁴¹, tutkielmassa oikeusvertailu rajautuu ensisijaisesti valittujen valtioiden säännöstekstien ja oikeudellisten ratkaisujen vertaamiseen Suomen järjestelmään⁴².

Oikeusvertailussa on otettava huomioon myös oikeusjärjestelmien oikeusperheellinen ja historiallinen tausta. Ruotsin ja Norjan oikeusjärjestelmien vertailu on perusteltua maantieteellisen ja turvallisuuspoliittisen läheisyyden lisäksi myös pohjoismaisten oikeusjärjestelmien yhteneväisyyksillä⁴³. Myöhemmin käsiteltävän Ukrainan oikeusjärjestys on lähentynyt monilta osin eurooppalaisia oikeudellisia periaatteita Neuvostoliitosta itsenäistymisen jälkeen tapahtuneiden perustavanlaatuisen lainsäädäntöuudistusten vuoksi⁴⁴.

Husan mukaan oikeusvertailevalle tutkimukselle tyypillisimpiä ongelmia ovat aineiston löytämisen vaikeuden ja käännösvirheiden mahdollisuuksien lisäksi tutkijan vaikeus ymmärtää kohdevaltion säädöstekstin taustalla vallitsevia oikeusperiaatteita ja käytäntöjä⁴⁵. Koska oikeusvertaileva metodi toimii tutkielmassa lainopillista päämetodia tukevana työkaluna, kohdevaltioiden kirjoitetun lain taustalla olevia käytäntöjä ja periaatteita sivutaan vain lyhyesti.

Tutkielman teoreettisena taustaoletuksena voidaan pitää *Tuorin* kriittistä oikeuspositivismia, jonka mukaan oikeus ymmärretään positiivisena, mutta historiallisesti ja yhteiskunnallisesti rakentuneena normatiivisena järjestelmänä⁴⁶. Tämä lähtökohta mahdollistaa voimassa olevan oikeuden lainopillisen tarkastelun täydentämisen oikeushistoriallisella ja oikeusvertailevalla analyysillä, ilman että tutkimus irtautuu positiivisen oikeuden kehyksestä.

Tässä tutkielmassa arvioin 4. luvussa SoKL 6 luvun toimivuutta mahdollisessa puolustustilassa. Arviointiin kytkeytyy myös ehdotuksia sääntelyn kehittämiseksi tarkoituksenmukaisempaan ja

⁴⁰ Husa 1998, s. 19.

⁴¹ Hirvonen 2011, s. 39.

⁴² Kansainvälisen vertailuaineiston merkityksestä lainvalmistelussa ks. Niemivuo 2020, s. 131, Valtioneuvosto 2022:66, s. 30.

⁴³ Pohjoismaisesta oikeusperheestä ks. Tamm – Letto-Vanamo 2015, s. 66–67, Husa 1998, s. 155–157.

⁴⁴ Tamm – Letto-Vanamo 2015, s. 58–60, Husa 1998, s. 202–204 ja Khanyk-Pospolitak 2008, s. 1–2.

⁴⁵ Husa 1998, s. 101–117.

⁴⁶ Kriittisessä oikeuspositivismissa oikeuden intersubjektiivinen ja ei-mielivaltainen kritiikki on mahdollista positiivisen oikeuden omista lähtökohdista käsin. Tuorin teoria nojaa käsitykseen oikeudesta sekä normatiivisena järjestyksenä että yhteiskunnallisina käytäntöinä, jolloin oikeus näyttäytyy monitasoisena ilmiönä. Tuori 2000, s. 311–312 ja 342.

oikeusturvan kannalta kestävämpään muotoon. Näin tutkielmaani sisältyy myös *de lege ferenda* -näkökulma.

De lege ferenda -tutkimusta on rinnastettu oikeusvertailuun lainopin lähitieteenä, ja siinä voimassa olevaa oikeutta systematisoidaan ja tulkitaan tulevaa sääntelyä koskevat normatiiviset kehityssuunnat huomioon ottaen. Aiemmassa oikeusteoreettisessa kirjallisuudessa sen on esimerkiksi esitetty kohdistuvan tulevaisuudessa mahdollisesti laadittavan lain tulkinnalliseen merkityssisältöön⁴⁷.

Lainopillisessa tutkimuksessa tutkimuksen tavoitteena on useimmiten tuottaa uutta tietoa voimassa olevasta oikeudesta. *De lege ferenda* -tutkimukselle taas on oikeuskirjallisuudessa esitetty tehtäväksi palvella lainsäätäjää esittämällä ratkaisumalleja tulevalle sääntelylle⁴⁸.

1.5 Aiheen rajauksesta

Ottaen huomioon tutkielman aiheen laajuuden sekä oikeushistoriallisen ja oikeusvertailevan metodin käytöstä seuraavan aineiston määrän rajaan tarkastelun koskemaan sotilasoikeudenkäyntilain 6 luvun käytännön soveltamisen kannalta olennaisia kysymyksiä.

Tutkielmassa en näin käsittele sotilaskurinpidollista menettelyä rauhan aikana tai siihen tapahtuvia muutoksia puolustustilan aikana. Tutkielmassa en myöskään arvioi sotilasoikeudenkäyntien toteuttamista rauhan aikana Suomessa. Myöskään rikoslain 45 luvussa säädettyjen sotilasrikosten aineellisoikeudellinen sisältö ei kuulu tutkielman tarkasteluun. Sotaoikeuksien päätösten muutoksenhaku tapahtuisi hovioikeuteen, enkä tutkielmassa syvenny sotaoikeuksien ratkaisusta tapahtuvaan muutoksenhakuun.

Oikeushistoriallinen tarkastelu rajautuu sotilastuomioistuininprosessia koskevan lainsäädännön kehitykseen sekä toisen maailmansodan aikana Suomessa asetettuihin kenttä- ja pikaoikeuksiin. Vuoden 1918 sisällissodan aikaisia kenttäoikeuksia en käsittele, sillä niiden oikeudellinen perusta oli jo aikanaan epäselvä, eikä niistä ole saatavissa tutkimuksen kannalta relevanttia oikeudellista aineistoa.

Kolmannen luvun kansainvälisessä vertailussa eri valtioihin kohdistuva tarkastelu on sisällöllisesti rajattua, ja sen pääasiallisena tavoitteena on antaa yleiskatsaus Euroopan

⁴⁷ Ks. Siltala 2003, s. 104 ja 2004, s. 654.

⁴⁸ Ks. Siltala 2003, s. 131, Leskinen 2022, s. 1160–1161.

valtioiden omaksumiin prosessiratkaisuihin⁴⁹. Pohjoismaita koskevassa jaksossa Islantia ei käsitellä, koska maalla ei ole omia asevoimia.

Vertailuvaltioiden myöhempää oikeuskirjallisuutta ja vireillä olevia lainsäädäntömuutoksia tarkastellaan laajemmin vain Ukrainan osalta, koska maan käymä laajamittainen sota tekee siitä tutkielman kysymyksenasettelun kannalta erityisen vertailukohdan. Vertailtavien valtioiden oikeusjärjestelmistä ei tehdä erillistä oikeushistoriallista tarkastelua.

Kansainvälisiä sopimuksia tarkastellaan luvun 3 lopussa vain siltä osin kuin ne ovat olennaisia Suomen sota-oikeuksia koskevan sääntelyn arvioinnille. Muun kansainvälisen sääntelyn osalta Kansainvälisen rikostuomioistuimen toimivaltaa ja Euroopan unionin sääntelyä tarkastellaan vain lyhyesti.

Tutkielman neljännessä luvussa tehtävä normatiivinen arviointi rajautuu voimassa olevan SoKL 6 luvun perusteella asetettaviin sota-oikeuksiin. Tarkoituksena ei ole laatia kokonaan uutta poikkeusolojen tuomioistuinmallia, vaan arvioida nykyisen sääntelyn käyttöedellytyksiä, ongelmakohtia ja mahdollisia kehittämistarpeita.

1.6 Tutkielman rakenne

Tutkielma jakautuu johdannon jälkeen kolmeen käsittelylukuun ja johtopäätöksiin. Toisessa luvussa tarkastelen Suomen sota-oikeuksia koskevan sääntelyn historiallista kehitystä autonomian ajalta nykyiseen sotilasoikeudenkäyntilakiin. Luvussa käsitellään erityisesti talvi- ja jatkosodan kenttäoikeuksia, rauhan ajan sota-oikeusjärjestelmän lakkauttamista, vuoden 1983 sotilasoikeudenkäyntilain 6 luvun sisältöä sekä 2000-luvun uudistushankkeita.

Kolmannessa luvussa sijoitan Suomen sääntelyn kansainväliseen vertailukehykseen. Ensin tarkastelen Pohjoismaiden ja eräiden muiden Euroopan valtioiden ratkaisuja sotilasrikosasoiden käsittelyssä sodan tai sitä vastaavan poikkeustilan aikana. Lisäksi käsittelen Ukrainaa ajankohtaisena esimerkkinä valtiosta, jossa laajamittainen sota on nostanut sotilastuomioistuimia koskevat kysymykset uudelleen esiin⁵⁰. Luvun lopussa arvioin sotatuomioistuimia koskevia kansainvälisiä velvoitteita erityisesti Geneven sopimusten, Euroopan ihmisoikeussopimuksen ja KP-sopimuksen näkökulmasta.

⁴⁹ Vertailussa muiden valtioiden sodan aikana toimivista tuomioistuimista käytän nimitystä ”sotilastuomioistuin”, kun taas ”sota-oikeus” rajataan koskemaan Suomen järjestelmää.

⁵⁰ Laajaa rintamasotaa on kotimaisessa keskustelussa pidetty ainoana tilanteena, jossa sota-oikeuksien perustaminen voisi tulla harkittavaksi. Perusselvitys 2004, s. 32, Buure-Hägglund 2002, s. 178.

Neljännessä luvussa arvioin sotaoikeuksien asettamista voimassa olevan oikeuden perusteella. Luvussa tarkastelen ensiksi sotilasoikeudenkäyntilain, puolustustilalain ja valmiuslain välistä suhdetta sekä sitä, millaisissa olosuhteissa sotaoikeuksien asettaminen voisi tulla kysymykseen. Tämän jälkeen arvioin valtiosääntöisiä ja ihmisoikeudellisia kysymyksiä sekä sotaoikeuksien käytännöllistä tarvetta puolustustilassa.

Viidennessä luvussa kokoan tutkielman keskeiset johtopäätökset. Johtopäätöksissä vastaan tutkimuskysymyksiin sekä esitän kannanottoja SoKL:n tehtävistä muutoksista ja puolustustilan ajan sotilasoikeudenhoidon eri menettelytavoista.

2. Suomen sotaoikeudet historiasta nykypäivään

2.1 Sotaoikeuksien historia Suomessa

2.1.1 Sotaoikeudet autonomian ajalta sotavuosien kynnykselle

Suomessa sotilasrikos- ja sotilasoikeudenkäyntilainsäädäntö alkoi kehittyä kohti nykyaikaa entisen Ruotsin vallan aikaan käytetyn kartano-oikeuden jälkeen keisari Aleksanteri II:n annettua Suomelle ensimmäisen oman sotilasrikos- ja sotilaskurinpitolainsäädäntönsä, *rangaistuslain Suomen sotawäelle* 9.4.1877.⁵¹ Laki jakoi sotatuomioistuimet alioikeuksiin ja ylioikeuteen⁵².

Autonomian aikana sotilasrikoslainsäädäntöä uudistettiin myöhemmin vuoden 1886 *rikoslailla Suomen sotawäkeä* varten⁵³. Vuoden 1886 lain keskeinen merkitys oli sääntelyn sovittaminen yleiseen asevelvollisuuteen. Sotaoikeusjärjestelmä säilyi kuitenkin vielä vahvasti sotilashallinnollisena ja keisarilliseen järjestelmään kytkeytyneenä.

Vuonna 1886 säädetty laki oli voimassa sortovuosien ajan Suomen itsenäistymiseen ja sisällissotaan 1918 saakka⁵⁴. Sisällissodan jälkeen Suomi alkoi kiireellisesti valmistella uutta sotilasrikoslainsäädäntöään, koska vanha laki oli säädetty hyvin erilaisissa olosuhteissa ja

⁵¹ Sundström 1924, s. 18–20, Tuure 1997, s. 52.

⁵² Alioikeuksina toimivat pataljoonan sota- tai ekipaasinsotaoikeus ja ylioikeutena ylisotaoikeus. Sotajalle voitiin asettaa erityistuomioistuimena toiminut seisomaoikeus. Tuure 1997, s. 56.

⁵³ 1877 lain jälkeen Suomen säädty ilmoittivat senaatille, että ne vaativat Suomeen kaavaillun yleisen asevelvollisuuden vuoksi myös uutta sotilasrikoslakia, sillä vastikään säädetty laki koski sisällöltään palkkasotilaita. SV KE 40/1877, s. 12–13, Tuure 1997, s. 58–59.

⁵⁴ Yleisen rikoslain vuonna 1889 tehdyn uudistuksen johdosta sotaväen rikoslain säännökset eivät olleet siihen nähden sopusoinnussa, mikä johti uuteen lakiehdotukseen 1896. Ongelma ratkesi Suomen sotaväen eli armeijan lakkauttamiseen varsin pian tämän jälkeen. Kosonen 1980, s. 47.

Venäjän keisarin armeijaan soveltuvaksi, ja koska Suomen armeija perustettiin uudelleen noin viidentoista vuoden tauon jälkeen⁵⁵.

Suomen sisällissodassa vuonna 1918 sekä valkoiset että punaiset käyttivät rintamalla tuomiovaltaa omissa kenttäoikeuksissaan, jotka olivat pääsääntöisesti mielivaltaisia ja joiden ratkaisuna oli usein kuolemanrangaistus.⁵⁶ *Tikan* mukaan sisällissodassa osapuolten kenttäoikeudet olivat usein vain naamioitu toimimaan oikeudellisina instituutioina; niissä oli useimmiten kyse rankaisutoimista, vastustajan lamauttamisesta sekä vallan haltuunotosta niiden hallitsemilla alueilla⁵⁷.

Uusi laki, *sotaväen rikoslaki* (71/1919) tuli voimaan 1.6.1919. Suurimpana muutoksena vuoden 1886 lakiin oli etenkin uuden lain yhteensopivuus vuonna 1889 voimaan tulleen yleisen rikoslain kanssa⁵⁸. Tämän lisäksi myös rikoksista tuomittavia rangaistuksia lievennettiin⁵⁹. Sotaväen rikoslaki ei sisältänyt säännöksiä sotatuomioistuinten, vaan niitä koskeva sääntely keskitettiin erilliseen *sotatuomioistuinlakiin* (93/1920), joka tuli voimaan 1.6.1920. Uuden lainsäädännön pohjaksi asetettiin pitkälti silloin voimassa ollut sotaväen oikeudenkäyntimenettely⁶⁰.

Uusi laki merkitsi olennaista muutosta aiempaan sotilasrikosten käsittelyn prosessijärjestykseen ja tuomioistuinten kokoonpanoon. Sotaoikeuksien⁶¹ ja sotaylioikeuden lisäksi laissa säädettiin 1 §:n 3 momentissa korkeimmasta oikeudesta sotilasoikeudellisen järjestelmän ylimpänä tuomioistuimena. Tällä tavoin sotaoikeudet kytkettiin osaksi Suomen yleistä tuomiovaltaa.

Lisäksi lain 2 luku loi kokonaan uuden prosessijärjestyksen sodanaikaisille tuomioistuimille. Sotatilankäynnin alkaessa sotaoikeudet korvattiin kenttäoikeuksilla (11 §), joiden ratkaisuista haettiin muutosta sotaylioikeuden sijasta kenttäylioikeudelta⁶² (19 §). Sota-aikana laissa säädettiin 9

⁵⁵ Tuure 1997, s. 74. Uutta lakia varten perustettu komitea pyysi lakiluonnoksestaan lausuntoa vasta perustetulta korkeimmalta oikeudelta 4.12.1918, jonka jälkeen hallitus antoi 18.12.1918 esityksen eduskunnalle sotilasrikoslaiksi. Ks. HE 25/1918 vp.

⁵⁶ Tikka 2004, s. 380–381. Sodan ajan kenttäoikeuksissa noin joka viides kuulustelluista menetti henkensä vuoden 1918 aikana.

⁵⁷ Tikka 2004, s. 113, 211–212 ja 435.

⁵⁸ Yhteensopivuutta oli pyritty toteuttamaan Suomen autonomisen ajan loppuvuosina 1890-luvulla kuitenkin siinä onnistumatta. Tuure 1997, s. 72–75, 78 ja 81.

⁵⁹ Etenkin lain 2 luvun 15 §, jonka mukaan kuolemanrangaistus voitiin tuomita pääsääntöisesti ainoastaan sota-aikana, oli huomattava lievennys suhteessa aiempaan lakiin.

⁶⁰ Kosonen 1980, s. 48.

⁶¹ Sotaoikeudet jaoteltiin lain 1 §:n mukaan joukkotyyppin perusteella rykmentinsotaoikeuteen, merisotaoikeuteen ja erikoissotaoikeuteen.

⁶² Kenttäylioikeus voitiin 19 §:n mukaan kenttäoikeuksien tapaan asettaa sodassa olevan armeijan tai sen osaston organisaatioon, ja sen perustamisesta päätti valtioneuvosto.

luvussa myös erityisistä pikaoikeuksista, joissa voitiin käsitellä rikoksia, joista voitiin tuomita kuolemanrangaistus, mikäli tekijä oli saatu verekseltään kiinni (70 §).

Sotaoikeuksien toimivallan siirtyminen perustettaville kenttöoikeuksille edellytti SoTL 11 §:n 1 momentin ja 23 §:n 2 momentin mukaan sitä, että valtakunnan sotavoima oli muuta tarkoitusta kuin harjoitusta varten asetettu sotakannalle. Sota-ajan katsottiin olevan voimassa siitä päivästä lukien, kun yleinen liikekannallepano oli määrätty alkavaksi.⁶³

Merkittävä muutos aiempaan sääntelyyn oli lainoppineen puheenjohtajan aseman vahvistaminen. Sekä rauhan ajan sotaoikeuksissa että sodan ajan kenttöoikeuksissa oikeudenkäyttöä johti lainoppinut tuomari, vaikka sotilasjäsenten rooli säilyikin keskeisenä. Pikaoikeudet muodostivat järjestelmän poikkeuksellisimman osan, koska niiden ratkaisut voitiin panna välittömästi täytäntöön ilman tuomitun muutoksenhakuoikeutta.

Rauhan aikana sotaoikeuden kokoonpano määräytyi lain 3 §:n mukaan siten, että puheenjohtajana toimi lainoppinut sotilastuomari, ja lisäksi oikeuteen kuului neljä sotilasjäsentä⁶⁴. Sota-aikana kenttöoikeuden kokoonpano oli suppeampi: tuomarin lisäksi oikeuteen kuului kaksi sotilasjäsentä⁶⁵. Miehistön tai aliupseeristoon kuuluvien osallistumisella pyrittiin korostamaan sotaoikeuden kansanomaisuutta⁶⁶.

Pikaoikeuden kokoonpanoon kuului 70 §:n mukaan puheenjohtajana lainoppinut sotilastuomari ja kahdeksan sotilasjäsentä⁶⁷. Pikaoikeuden poikkeuksellisen laaja kokoonpano liittyi suoraan siihen, että sen antamat tuomiot, usein kuolemanrangaistukset, voitiin panna välittömästi täytäntöön ilman tuomitun oikeutta hakea ratkaisuun muutosta⁶⁸.

⁶³ Välttämätöntä ei kuitenkaan ollut, että sota- eli liikekannallepano oli tosiasiallisesti loppuun saatettu. Sundström 1924, s. 73.

⁶⁴ Kahden tuli olla päällystään kuuluvia upseereja ja kaksi alipäällystään tai miehistöön kuuluvia. Sotaoikeuksien alkuaikana sotilasarvoilla oli suuri merkitys tuomioistuinkäsittelyssä. Sotilaalliselta kannalta ei pidetty oikeellisenä, että upseereita olisi tuomittu sotaoikeuksissa, jossa jäsenenä oli miehistöön tai aliupseeristoon kuuluvia henkilöitä. Tämän vuoksi upseeristolle ensioikeusasteena toimi sotaylioikeus. Sundström 1924, s. 104–105.

⁶⁵ Toinen oli vähintään luutnantin arvoinen upseeri ja toinen alipäällystään tai miehistöön kuuluva (15 §).

⁶⁶ Kosonen 1980, s. 49.

⁶⁷ Ylintä päällikköä lähinnä oleva päällikkö, esikuntaupseeri, kaksi komppanianpäällikköä ja neljä nuorempaa upseeria.

⁶⁸ Pikaoikeuksien asiallinen oikeellisuus edellytti 70 §:n mukaan ”verekseltään kiinni jäämistä” ja sitä, että rankaisemisen lykkäämisestä olisi koitunut vaaraa sotaväen tai linnoituksen turvallisuudelle.

Sotatuomioistuinten toimivalta kattoi 23 §:n mukaan sotilasrikosten lisäksi eräitä sotaväkeen, sotavankeihin ja vakoiluun liittyviä rikosasioita, ja sota-aikana kenttäoikeuksien toimivalta oli rauhan ajan sota-oikeuksia laajempi⁶⁹.

Myös syyttäjäjärjestelmä oli osin sotilasorganisaatioon sidottu, sillä sota-oikeudessa syyttäjänä saattoi toimia yksikön päällikön valitsema upseeri ilman oikeustieteellistä koulutusta. Sotaylioikeudessa syyttäjien tuli olla 36 §:n mukaan korkeimman oikeuden nimittämiä lainoppineita sotaviskaaleja⁷⁰. Kenttäoikeuksia ja kenttäyläoikeuksia koski sama menettely.

Vuoden 1920 sotatuomioistuinlaki merkitsi suomalaisen sotilasoikeudenkäyntilainsäädännön valtiosääntöistä uudelleenjärjestämistä, jossa sotilasoikeudenkäynnit irrotettiin keisarillisesta ja sotilashallinnollisesta perinteestä ja liitettiin osaksi Suomen yleistä tuomiovaltaa. Keskeistä oli, että korkein oikeus asetettiin sotilastuomioistuinjärjestelmän ylimmäksi tuomioistuimeksi, jolloin sotilasoikeus kytkettiin suoraan oikeusvaltion ylimpään instituutioon.

Samalla laki rakensi poikkeusolojen sotilasoikeudellista järjestystä etukäteen lakiin kirjatuksi kokonaisuudeksi, jossa sotilaallinen tarkoituksenmukaisuus ja oikeudellinen kontrolli⁷¹ yhdistettiin. Vaikka sodan ajan menettely oli nopeutettu ja sotilasjäsenten osuus kasvoi, lainoppineen tuomarin asema säilytettiin kaikissa tuomioistuimissa, millä pyrittiin rajoittamaan sotilasrikosasioiden käsittelyn muuttumista puhtaaksi komentovallan käytöksi⁷².

Laki loi näin rakenteellisen perustan poikkeusolojen sotilasoikeudelliselle järjestykselle Suomessa, jossa sotilasvallan käyttö sidottiin ennakolta säädettyyn prosessiin eikä sotilaallisen käskyvallan varaan⁷³. Seuraava laajempi sotilasrikoslakia ja sotatuomioistuinlakia koskeva lainmuutos toteutettiin vasta 1970-luvulla. Lukuisista uusimispyrkimyksistä huolimatta talvi- ja

⁶⁹ Lain 23 §:n 2 momentin mukaan sotatuomioistuinten toimivalta laajeni sotakannallepanon alettua koskemaan palveluksessa olevien sotilaiden kaikkia rikoksia, ei ainoastaan sotilasrikoksia.

⁷⁰ Sotaviskaali oli nimitys virkamiehelle, joka oli Ruotsin vallan aikana nimitetty sotatuomioistuimen yleiseksi syyttäjäksi. Förvaltningshistorisk ordbok, hakusana "Krigsfiskal", käyty 11.1.2026.

⁷¹ 49 § sääti syytetyn oikeudesta ottaa puolustaja, ja yksikön päällikön oli varmistettava tämän toteutuminen. Lain voimaantulon jälkeen ei ollut selvää, olisiko sotatuomioistuin voinut määrätä ketä tahansa, sotaväkeen kuulumatonta asianajajaa puolustajaksi. Sundström 1924, s. 164.

⁷² Sotaoikeuslainsäädännön uudistamisessa pyrittiin kiinnittämään huomiota myös tuomioistuinten jäsenten esteellisyysseikkoihin. Ks. Sundström 1924, s. 88–89.

⁷³ Aikalaiskirjallisuudessa sotatuomioistuinlain säätämää prosessimenettelyä pidettiin varsin yhteensopivana yleiseen rikosprosessiin. Sundström 1924, s. 32–33.

jatkosodan ajan Suomessa sovellettiin vuonna 1919 voimaan tullutta sotaväen rikoslakia ja 1920 sotatuomioistuinlakia ilman niihin tehtyjä merkittäviä muutoksia⁷⁴.

2.1.2 Talvi- ja jatkosodassa toimineet kenttäoikeudet

Suomi soti Neuvostoliittoa vastaan talvisodassa 30.11.1939–13.3.1940 sekä jatkosodassa 25.6.1941–19.9.1944. Marraskuussa 1939 alkanut talvisota johti siihen, että Puolustusministeriö antoi välittömästi samana päivänä määräyksen, jossa kenttäoikeuksien ilmoitettiin toimivan alioikeuksina puolustusvoimissa⁷⁵.

SoTL:n mukaan valtioneuvosto määräsi kenttäoikeuksien perustamisesta, mutta käytännössä asiasta määräsi puolustusvoimien ylipäällikkö Mannerheim. Hän perusti talvisodan 1939–1940 aikana yhteensä 178 kenttäoikeutta, jotka sijoitettiin päämajaan, armeijakuntien esikuntiin, rykmentteihin, divisiooniin, jääkäri- ja rannikkoprikaateihin sekä suojeluskuntapiireihin. Jatkosodassa rykmenttitason tuomioistuimia ei perustettu, ja kenttäoikeuksien määrä väheni, ja niitä oli 1941–1944 välisenä aikana yhteensä 124.⁷⁶

Syttynyt sota oli merkittävä koetinkivi nuoren Suomen oikeusvaltiojärjestelmälle, ja sen vaikutukset näkyivät oikeudenkäytössä varsin tyypillisellä tavalla. Rauhan ajan vallanjakojärjestelmästä siirryttiin enemmän toimeenpanovallan suuntaan, jonka lisäksi armeijan rooli ja sotilaalliset näkökulmat korostuivat. Oikeuskirjallisuudessa on katsottu kriisiaikojen kehityksen muuttaneen oikeusvaltion *hallintovaltioksi*, jossa tehokkuus nousi ylimmäksi toimintaa ohjaavaksi periaatteeksi.⁷⁷

Talvisodan käynnistyttyä Suomessa havaittiin vuonna 1920 säädetyn sotatuomioistuinlain olevan vanhanaikainen, eikä se kaikilta osin vastannut sodan asettamia käytännön vaatimuksia⁷⁸. Sota-ajan sotilasoikeudenhoidon eräissä käytännöissä korostui selvästi sotilaallinen tarkoituksenmukaisuus. Esimerkiksi tarve pitää armeijan miesvahvuus riittävänä johti siihen, että rikoksiin syyllistyneiden syytteeseenpanoa ja tuomioiden täytäntöönpanoa lykättiin⁷⁹.

⁷⁴ Ks. Tuure 1997, s. 85–90 ja Kosonen 1980, s. 54. Sotaväen rikoslakiin tehtiin 1920-luvulla pienempiä muutoksia muun muassa asevelvollisuuslainsäädännön uudistamisen sekä Rajavartiolaitoksen perustamisen johdosta.

⁷⁵ Lindstedt 1999, s. 165–166.

⁷⁶ Rintala 2003, s. 26 ja Lindstedt 1999, s. 166.

⁷⁷ Kekkonen 1998, s. 82–83, Lindstedt 1999, s. 108 ja 169.

⁷⁸ Kosonen 1980, s. 54–55.

⁷⁹ Lindstedt 1999, s. 107.

SoTL:n mukaan lainvoimainen tuomio oli pantava välittömästi täytäntöön, minkä takia lain uudistamista koskeneen hallituksen esityksen mukaan säännöksen kirjaimellinen noudattaminen olisi merkinnyt, että lyhyeen vankeusrangaistukseen tai arestiin tuomittu sotilas olisi voitu joutua hakemaan taistelutoimien keskeltä rangaistustaan suorittamaan.⁸⁰

Vuonna 1940 hyväksyttiin ensimmäinen sodan vaatimuksiin vastannut lainuudistus, kun eduskunta hyväksyi lain oikeudenkäynnistä sotatuomioistuimissa sodan aikana (93/1940). Uudistettu SoTL 77 § mahdollisti yksikön päällikölle toimivallan siirtää lainvoimaisen rangaistuksen täytäntöönpanoa jopa kuudella kuukaudella, mikäli sotilaalliset tehtävät sitä edellyttivät.

Lain taustalla vaikuttivat sotilaalliset syyt. Sekä talvi- että jatkosodassa miesvahvuudessa alivoimaiselle Suomelle oli tarkoituksenmukaisinta pitää vähäisiin rikkomuksiin syyllistyneet sotilaat rintamalla. Mikäli esimerkiksi kaikki karkaamisrikokset olisivat johtaneet syytteen ja vapausrangaistukseen, olisi rintamavahvuus kärsinyt huomattavasti. *Kulomaan* arvion mukaan karkureiden määrä sotien aikana oli ainakin 35 000 miestä, mikä vastasi noin 5 % sotaan osallistuneista asevelvollisista miehistä⁸¹.

Lailla laajennettiin lisäksi määräaikaisesti sotatuomioistuinten toimivaltaa koskemaan muitakin kuin sotilaita tietyillä alueilla. Lailla tehtiin mahdolliseksi myös perustaa sotaylioikeuteen väliaikaisesti useampia osastoja, sekä alennettiin syyttäjän yleistä sotilasarvoa koskevaa kelpoisuusvaatimusta.⁸²

Syytteen tai rangaistuksen täytäntöönpanon lykkäämisen mahdollistaneen lainuudistuksen vaikutuksia pidettiin ongelmallisina, sillä armeijan sisällä etenkin lyhyiden vapausrangaistusten lykkääminen muodostui käytännössä säännöksi. Päämajan asettaman käytännön mukaan rangaistuslaitoksiin oli aiheellista toimittaa ainoastaan ne, joita ei terveydentilan tai ilmenneen niskoittelun takia voitu ”missään tapauksessa” käyttää rintamajoukoissa.⁸³

Tärkein sodan johdosta säädetty poikkeuslaki oli 1941 säädetty niin kutsuttu väliaikaislaki⁸⁴, jolla kumottiin vuoden 1940 laki oikeudenkäynneistä sotatuomioistuimissa sodan aikana. Vuoden

⁸⁰ HE 10/1940 vp, s. 2–3.

⁸¹ Kulomaa 1995, s. 37–38 ja 44.

⁸² Kosonen 1980, s. 55.

⁸³ Kulomaa 1995, s. 175–177, Lindstedt 1999, s. 108–109.

⁸⁴ Laki eräistä väliaikaisista poikkeuksista sotatuomioistuinten ja oikeudenkäynnistä niissä annettuun lakiin (916/1941).

1940 lain mukaiset prosessuaaliset tehostuskeinot säilytettiin uuteen lakiin ja niitä monelta osin myös lisättiin.

Uusi laki säädettiin sovellettavaksi vuoden 1943 loppuun ja sisälsi säännöksiä, joiden tavoitteena oli nopeuttaa oikeudenkäyttöä. Merkittävin keino oli lain 12 §:ssä, joka mahdollisti tietyissä tilanteissa kenttäoikeuksien tuomioiden täytäntöönpanon ilman muutoksenhakumahdollisuutta, mikäli vastaaja oli jäänyt verekseltään kiinni ja päätös oli yksimielinen. Tämän lisäksi lain 5 § mahdollisti lainoppineen sotilasvirkamiehen toimimisen kenttäoikeuksien syyttäjänä.

Myös SoTL:n mahdollistamia pikaoikeuksia asetettiin sotien aikana, joskin niissä pahamaineisuudesta huolimatta tuomittiin vain noin 5 % kaikista sodassa annetuista kuolemanrangaistuksista⁸⁵. Pikaoikeuksien tuomiovalta oli koko sodan ajan epäselvä. Vaikka lain sanamuoto ei itsessään estänyt sen käyttöä myös vihollissotilaiden tai siviilien asettamista syytteeseen niissä, pikaoikeuksien alkuperäinen tarkoitus oli toimia omien joukkojen tuomioistuimena. Pikaoikeuksia koskeneiden pykälien joustava sanamuoto johti siihen, että niitä perustettiin myös muualle kuin rintama-alueille⁸⁶.

Muiden tuomioistuinten kuin sotatuomioistuinten toiminta muuttui sota-aikana huomattavasti rauhan ajasta. Monien yleisten alioikeuksien toiminta oli ajoittain käytännössä kokonaan keskeytynyt niillä alueilla, jotka olivat sotatoimien kohteena, ja yleisesti muita kuin sotilasasioita koskevia istuntoja pidettiin sotavuosina tavallista harvemmin. Lisäksi korkein oikeus sekä korkein hallinto-oikeus joutuivat talvisodan ajaksi siirtymään Helsingistä evakkoon.⁸⁷

Sota-ajan kenttäoikeuksissa sotilaalliset ja juridiset näkökannat olivat usein ristiriidassa. Yhtenä merkittävänä aikalaislähteenä sota-ajan kenttäoikeuksien toiminnalle toimivat kenttäoikeuden tuomari Paavo Alkion päiväkirjat⁸⁸. Päiväkirjassaan Alkio kuvasi turhautumistaan upseeristoa kohtaan 4.3.1942 seuraavasti⁸⁹:

*Ei ole hauskaa olla näiden sotaherrojen kanssa juristina tekemisissä. Eipä taida olla epäkiitollisempaa ammattia täällä lopultakaan kuin sotatuomarin tehtävä on ----
Miksi juuri juridiikan pitää olla niin peräti halveksuttu alue ja tehtävä, ja jos niin pitää*

⁸⁵ Lindstedt 1999, s. 658.

⁸⁶ Lindstedt 1999, s. 168. Vrt. Rintala (toim.) 2003, s.122. Kenttäoikeuden tuomari Paavo Alkio tulkitsi pikaoikeuksien toimivallan kattavan ainoastaan omia sotilaita.

⁸⁷ Kekkonen 1998, s. 86.

⁸⁸ Päiväkirjat perustuvat Alkion kokemuksiin jatkosodassa 1941–1944 11. divisioonan kenttäoikeuden tuomarina toimimiseen.

⁸⁹ Rintala (toim.) 2003, s. 225.

olla, niin mikseivät anna sotaherroille itselleen täydellistä kurinpitovaltaa ja heitä meitä kokonaan syrjään! ----- Minulla on se tunne, että vaikka komentaja vakuutti pitävänsä selvänä, että tuomari tuomitsee vain lain ja omatuntonsa mukaan, hän ei olekaan valmis pitämään tätä seikkaa yhtä selvänä, kun kenttäoikeuden käsitys poikkeaa hänen käsityksestään.

Alkion kuvaama jännite sotilaallisen tarkoituksenmukaisuuden ja oikeudellisen harkinnan välillä näkyi myös syytettyjen puolustautumismahdollisuuksissa. Lindstedtin mukaan avustajan käyttö oli sota-ajan sotatuomioistuimissa vähäistä: ensimmäisessä oikeusasteessa kuolemaan tuomituista vain seitsemällä prosentilla oli avustaja⁹⁰.

Avustajan käyttöä rajoittivat sekä sota-ajan olosuhteet että eräät nimenomaiset määräykset, kuten vuonna 1943 annettu laki, joka edellytti tietyissä valtio- ja sotilasrikosasioissa oikeuden tai sen puheenjohtajan lupaa asiamiehen tai oikeudenkäyntiavustajan käyttämiselle.⁹¹

Lisäksi yksittäisissä tapauksissa syytetyt arvostelivat muun muassa sitä, ettei heille ollut annettu mahdollisuutta hankkia avustajaa tai todistajia, ettei istuntopäivää ilmoitettu etukäteen tai ettei luvattua avustajaa saapunut paikalle⁹². Tällaiset piirteet osoittavat, että vaikka kenttäoikeudet toimivat muodollisesti lailla perustettuina tuomioistuimina, syytetyn tosiasialliset puolustautumismahdollisuudet saattoivat jäädä nykyisestä oikeusturvanäkökulmasta puutteellisiksi.

Kokonaisuudessaan sotavuosina 1939–1945 kenttäoikeuksissa syytettyjen määrä vastasi noin kolmannesta yleisissä alioikeuksissa syytettyjen henkilöiden määrästä⁹³. Sotatuomioistuimissa tuomittiin 1939–1946 kuolemaan 681 ihmistä, joista teloitettiin 528 henkeä⁹⁴. Sotilasrikoksista tuomittuja vapausrangaistuksen suorittajia sijoitettiin sodan aikana vankiloihin noin 31 000 henkeä⁹⁵. Kenttäoikeuksien rooli alioikeutena puolustusvoimissa lakkautettiin lailla⁹⁶ huhtikuussa 1947. Pikaoikeuksissa syytettiin talvi- ja jatkosodan aikana 40 henkilöä⁹⁷.

⁹⁰ Lindstedt 1999, s. 362.

⁹¹ Laki asiamiehestä ja oikeudenkäyntiavustajasta eräissä rikosasioissa (611/1943).

⁹² Lindstedt 1999, s. 363–367.

⁹³ Lindstedt 1999, s. 165.

⁹⁴ Lindstedt 1999, s. 201.

⁹⁵ Nuorteva 1987, s. 244.

⁹⁶ Laki eräistä väliaikaisista poikkeuksista sotatuomioistuinten ja oikeudenkäynnistä niissä annettuun lakiin 11.4.1947/268.

⁹⁷ Lindstedt 1999, s. 177 ja 385.

Sota-aikana toimineiden kenttäoikeuksien ja muiden sotatuomioistuinten riippumattomuudesta ja syytettyjen oikeusturvasta on esitetty kriittisiä näkemyksiä⁹⁸. Edellä kuvatuista oikeusturvapuutteista huolimatta *Lindstedtin* mukaan rauhan ajan oikeudelliset ihanteet otettiin kohtalaisen hyvin huomioon sota-ajan tuomioistuimissa. Yksittäisistä laillisuudeltaan kyseenalaisista tapauksista huolimatta toisen maailmansodan aikaiset lailla perustetut tuomioistuimet olivat huomattavasti laillisemmalla pohjalla kuin vuoden 1918 kriisin aikana.⁹⁹

Toisen maailmansodan aikaisesta sotilasoikeudenhoidosta voidaan siten tehdä kaksi nykyisen sääntelyn arvioinnin kannalta olennaista havaintoa. Ensinnäkin jo runsaat 20 vuotta aiemmin säädetty sotatuomioistuinlaki osoittautui sodan alettua osin vanhentuneeksi ja käytännön tarpeisiin huonosti soveltuvaksi.

Toiseksi sota-ajan rikos- ja prosessioikeudelliset muutokset olivat pitkälti reaktiivisia: sääntelyä mukautettiin vasta rintamatilanteen, miesvavuuden, kurinpidollisten tarpeiden ja oikeudenkäytön käytännön ongelmien tultua näkyviksi. Tämä korostaa ennakollisen ja ajantasaisen poikkeusolojen oikeudenkäyntisääntelyn merkitystä myös nykyisen sota-oikeusjärjestelmän arvioinnissa.

Yleisemmin sodan johdosta aiheutunut poikkeustila heijastui valtioelinten korostuneeseen tilanne- ja tavoitesidonnaisuuteen. Kaikissa päätöksissä olennaisin tekijä oli sen aiheuttama sotilaallinen merkitys, ja kaiken toiminnan tavoitteena oli voittaa sota ja palauttaa normaalitila.¹⁰⁰

2.1.3 Sotaoikeudet rauhan aikana 1945–1982

Jatkosodan päättymistä seurannut välirauhansopimus johti Suomen poikkeusolojen oikeudenkäytössä siirtymävaiheeseen, jonka keskeisin ilmentymä oli sotasyllisyysoikeudenkäynti. Välirauhansopimuksen 13 artiklan perusteella Suomi sitoutui saattamaan sodasta vastuulliset henkilöt oikeudelliseen vastuuseen, minkä johdosta eduskunta säätöi lain sotaan syyllisten rankaisemisesta ja perusti erityisen sotasyllisyysoikeuden¹⁰¹.

Kyseessä oli erityistuomioistuin, jossa käsiteltiin sodanaikaista poliittista johtoa koskevia syytteitä ja jossa kaikki vastaajat tuomittiin helmikuussa 1946 annetuilla ratkaisuilla vankeusrangaistuksiin. Menettely poikkesi olennaisesti vakiintuneista rikos- ja

⁹⁸ Ks. myös Fredman 2022, s. 327–329. Fredmanin mukaan Suomessa on lähes pelkästään huonoja kokemuksia sotilaallisten poikkeustilojen aikaisesta ja niiden jälkeisestä oikeudenhoidosta.

⁹⁹ Ks. Lindstedt 1999, s. 660–662 ja 1999b, s. 580–584.

¹⁰⁰ Tuori 1988, s. 4–5.

¹⁰¹ HE 54/1945 vp, laki sotaan syyllisten rankaisemisesta (890/1945).

prosessioikeudellisista periaatteista, erityisesti rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen ja satunnaisten tuomioistuinten asettamiskiellon osalta, mutta sitä pidettiin välirauhansopimuksen täyttämisen kannalta välttämättömänä¹⁰².

Suomen käymät sodat olivat omiaan vauhdittamaan sotilasrikos- ja sota-oikeuslainsäädännön laajempaa uudistamista, ja valtioneuvosto asetti komitean 11.1.1945 Lapin sodan ollessa vielä kesken arvioimaan sotaväen rikoslain ja sotatuomioistuinlain kokonaisuudistuksen tarvetta¹⁰³.

Vuonna 1948 valmistunut mietintö sisälsi ehdotuksia uuden sotaväen rikoslain sisällöstä, mutta se ei kuitenkaan sisältänyt uutta sotatuomioistuinlakiehdotusta. Komitean mukaan sotatuomioistuinlain uudistus riippui olennaisesti puolustusvoimien organisaatorakenteesta, joka oli komitean työskentelyn aikana vielä avoin¹⁰⁴.

Koska sotatuomioistuinlain kokonaisuudistus jäi odottamaan puolustusvoimien organisaatoratkaisuja, eduskunta hyväksyi jo ennen mietinnön valmistumista lain, jolla sotatuomioistuinlakiin tehtiin vain vähäisiä muutoksia¹⁰⁵. Järjestelmä perustui edelleen sodan aikana kehitettyyn kenttäoikeusjärjestelmään¹⁰⁶.

Muutosyrityksistä huolimatta Suomi kävi talvi- ja jatkosodan soveltaen jo ennen sotia vanhanaikaiseksi ja yleisen rikoslain kanssa yhteensopimattomaksi todettua sotaväen rikoslakia. Sota-aikana lakiin tehtiin pienempiä muutoksia, joiden tavoitteina oli usein sopeutua säättämishetkellä vallinneeseen rintamatilanteeseen¹⁰⁷. Sodan jälkeen sotaväen rikoslakia ankaroitettiin selvästi¹⁰⁸.

Sotilasrikoslainsäädännön kokonaisuudistusta jatkettiin 1950-luvulla, jolloin asiaa käsitellyt lainvalmistelukunta arvioi ensimmäistä kertaa julkisesti erityisen sotilasrikoslain

¹⁰² Ks. KKO 2008:94, kohdat 8 ja 9. Oikeusministeriön myöhemmässä selvityksessä sotasyllisyysoikeudenkäyntejä luonnehdittiin sodanjälkeiseksi poikkeusratkaisuksi, ks. Oikeusministeriö 2010, s. 34–35.

¹⁰³ Tuure 1997, s. 90.

¹⁰⁴ KM 1948:3, s. 3–4.

¹⁰⁵ Laki eräistä väliaikaisista poikkeuksista sotatuomioistuinmista ja oikeudenkäynnistä niissä annettuun lakiin (268/1947).

¹⁰⁶ Ks. Kosonen 1980, s. 56–57.

¹⁰⁷ Ks. Tuure 1997, s. 92–95. Esimerkiksi sotilaskarkuruuden huippuhetkinä syksynä 1941 ja kesällä 1944 säädettiin tuntuvia korotuksia sotilaskarkuruuden rangaistavuuteen. Rangaistuksen enimmäismäärää korotettiin tällöin kahdeksankertaiseksi, vuodesta kahdeksaan vuotta kuritushuonetta.

¹⁰⁸ Ks. HE 74/1945 vp, s. 1. Sotakokemuksen perusteella katsottiin, että ”sodan aikana ja sen jälkeen rikollisuus pyrkii voimakkaasti lisääntymään”.

tarpeellisuutta¹⁰⁹. Vuonna 1957 annettu komiteamietintö¹¹⁰ tarkasteli erityisesti sotilasrikosasioiden siirtämistä yleisten alioikeuksien käsiteltäväksi, johon muut Pohjoismaat olivat jo aiemmin päätyneet¹¹¹.

1960-luvulla pyrkimyksiä sotilasoikeudenkäyntiä koskevan lainsäädännön uudistamiseksi jatkettiin vuonna 1968 annetulla hallituksen esityksellä¹¹². Ehdotus pyrki silti edelleen säilyttämään sotilasoikeuksien erillisjärjestelmän, ja lakiin tehtävät muutokset koskivat lähinnä käytännön tarpeiden osoittamia sekä puolustuslaitoksen uudelleenjärjestelyyn liittyviä seikkoja. Esitys raukesi toisen lakivaliokunnan antamaan mietintöön vuonna 1969¹¹³.

Toisen lakivaliokunnan esittämän kannan johdosta hallitus peruutti 30.1.1970 esityksen sotilasoikeudenkäyntilainsäädännön uudistuksesta. Sen mukaan uutta lainsäädäntöä valmisteltaessa olisi kuitenkin otettava huomioon erillisjärjestelmän edut, kuten sotilaallinen asiantuntemus oikeudenkäynnissä sekä mahdollisuus toimittaa tuomioistuimen istunto joukko-osaston sijoituspaikkakunnalla¹¹⁴.

Sotilasrikoslain uudistamista jatkettiin pitkään, mutta vuosia kestänyt lainvalmistelu ja lausuntokierros johtivat vuonna 1970 hallituksen esityksen peruuttamiseen. Sotaväen rikoslain kokonaisuudistus toteutui lopulta 1.6.1972 voimaan tulleella lailla, jolla muun muassa nykyaikaistettiin sotilasrikosten tunnusmerkistöjä ja rangaistusasteikkoja. Samana vuonna kuolemanrangaistus poistettiin lopullisesti myös sota-ajan rangaistuslajeista.¹¹⁵

Myös sotilasoikeudenkäyntiä koskeva sääntely pyrittiin sisällyttämään kokonaisuudistukseen uudelleen 1970-luvulla. Valtioneuvoston 21.10.1970 asettamalle sotilasrikos- ja sotilasoikeudenkäyntilainsäädännön uudistamiskomitealle annettiin tehtäväksi laatia

¹⁰⁹ Tuure 1997, s. 98.

¹¹⁰ KM 1957:9.

¹¹¹ Kosonen 1980, s. 59. Tanskassa 1919, Norjassa 1921 ja Ruotsissa 1948. Komitea katsoi kuitenkin, että sotilasrikosasioiden käsittely alioikeuksissa aiheuttaisi liikaa kustannuksia ja hidastaisi käsittelyaikoja.

¹¹² HE 75/1968 vp.

¹¹³ II LaVM 2/1969 vp. Ks. myös Kosonen 1980, s. 81–85. Lakivaliokunnan mukaan esityksestä eivät ilmenneet ne seikat, joiden perusteella erillisjärjestelmää olisi pidettävä edelleen tarpeellisena.

¹¹⁴ KM 1972: A 18, s. 23–24.

¹¹⁵ Tuure 1997, s. 100 ja 109, Hallituksen kirjelmä 30.1.1970, laki sotaväen rikoslain muuttamisesta (1/1972), laki kuolemanrangaistuksen poistamisesta rangaistusjärjestelmästä (343/1972), Lindstedt 1999, s. 637–641.

ehdotukset lainsäädännöstä, jolla sota-oikeuksissa käsiteltävät asiat siirrettäisiin yleisten alioikeuksien käsiteltäviksi¹¹⁶.

Komitean mietintö valmistui 29.12.1973. Sotatuomioistuinlakia koskevilta osin mietintö sisälsi ehdotuksen uudesta sotilasoikeudenkäyntilaista. Ehdotuksen mukaan sotilasoikeudenkäyntiasiat siirrettäisiin yleisten alioikeuksien käsiteltäväksi niiden tavanomaisessa kokoonpanossa, ja Helsingin hovioikeuden sotaylioikeuden luonteinen erityisasema poistettaisiin.

Komitean ehdotuksen mukaan sota-aikana voitaisiin perustaa erityisiä sota-oikeuksia tarpeen vaatiessa ja eduskunnan suostumuksella¹¹⁷. Komitean mietinnössä korostettiin sotatilán aikana perustettavia sota-oikeuksia koskeneiden pykälíen merkitystä vastaajien oikeusturvalle.¹¹⁸

Sodan ajan sota-oikeudet haluttiin komitean mietinnón mukaan säilyttää, sillä sodan erityispiirteet, kuten sotilasrikosasioiden lisääntyminen ja yhteydenpidon hankaloituminen sotilas- ja siviiliviranomaisten välillä edellyttivät tuomioistuinten työtehon parantamista, jota varten sota-oikeuksia pidettiin käytännöllisimpänä toteuttamistapana.¹¹⁹

Komitea perusteli sota-oikeuksien säilyttämistä myös sillä, että tuomioistuin voitaisiin sijoittaa joukkojen yhteyteen. Tällä oli mietinnón mukaan merkitystä paitsi oikeudenkäynnin käytännöllisen järjestämisen, myös sotilaallisen kurin ylläpitämisen kannalta. Jos sotilasrikosasia käsiteltäisiin rintamasta kaukana sijaitsevassa yleisessä alioikeudessa, oikeudenkäyntiin osallistuminen voisi merkitä epäilylle pääsyä pois rintamaolosuhteista rauhallisemmalle alueelle. Sota-oikeuden toimiminen joukkojen yhteydessä vähentäisi näin riskiä siitä, että rikokseen syylistyminen näyttäytyisi sotilaille keinona päästä tilapäisesti pois rintamalta.¹²⁰

Komitean mietintö siirrettiin sen valmistuttua lausuntokierrokselle. Ehdotukseen sotilaallisen rikos- ja prosessilainsäädännón erillisjärjestelmán lakkauttamisesta suhtauduttiin laajasti

¹¹⁶ Valmistuneen mietinnón 1972: A 18 perusteluissa tärkeimpänä syynä tälle pidettiin sitä, ettei sota-oikeuden kokoonpanoa voitu pitää objektiivisesti puolueettomana, sillä sen jäsenet työskentelivät puolustusvoimille. Järjestelmää pidettiin epäluottamusta herättävänä. Ks. mietintö, s. 94–95 ja Kosonen 1980, s. 88–89.

¹¹⁷ KM 1972: A 18, s. 97 ja Kosonen 1980, s. 90–91.

¹¹⁸ KM 1972: A 18, s. 12–13. Komitean lakiehdotus olisi poistanut sotilasjäsenet kokonaan tuomioistuinten kokoonpanosta, joskin ehdotuksen mukaan sotilasasioissa voitaisiin kuulla asiantuntijoita sotateknistä asiantuntemusta edellyttävissä asioissa.

¹¹⁹ KM 1972: A 18, s. 97.

¹²⁰ KM 1972: A 18, s. 97.

varauksellisesti¹²¹. Puolustusministeriö suhtautui myönteisesti sotilasrikoslainsäädännön siirtämiseen yleiseen rikoslakiin, mutta se vastusti sotilasoikeudenkäyntiasioita koskevaa uudistusta. Ministeriön mukaan sota-oikeuksien toiminnassa ei ollut nähtävissä puutteita, jotka olisivat antaneet aihetta muutokseen.

Sota-oikeuksien säilyttämistä puoltaneissa lausunnoissa erillisjärjestelmää pidettiin perusteltuna erityisesti sotilaallisen asiantuntemuksen turvaamisen vuoksi, oikeudenkäyntien joutuisuuden ja kustannustehokkuuden sekä mahdollisuuden vuoksi järjestää käsittelyt joukko-osastojen sijoituspaikoilla. Lisäksi korostettiin, että erillinen sota-oikeusjärjestelmä mahdollisti paremman valmiuden sota-ajan oikeushoidon järjestämiseen.¹²²

Komitean mietinnön sisältämää lakiehdotusta vastustaneiden lausuntojen mukaan silloin voimassa olleiden raastuvanoikeuksien jäsenet ja syyttäjät eivät olisi riittävän päteviä käsittelemään sotilasrikosasioita¹²³. Syyttäjien kelpoisuuden osalta Itä-Suomen hovioikeus viittasi mahdollisena ratkaisuna syyttäjälaitoksen kehittämissuunnitelmiin, joissa syyttäjät erikoistuisivat käsittelemään tiettyjä rikosasioita, kuten sotilasrikoksia.

Myös sota-aikana sota-oikeuksien asettamista koskeva lakiehdotus sai osakseen huomioita lausuntokierroksella. Lausuntojen mukaan¹²⁴ ehdotus sota-oikeuksista oli laadittu liian kaavamaisesti, sillä sotatilassa ei ole takeita siitä, että sota-oikeuden perustamista edellyttävien valtionelinten toimintavapaus ja -kyky säilyisi.

Lausunnoissa mainittiin lisäksi, että sotatoimiin asetettavan joukon tehokas toiminta edellyttää sota-oikeuden olemassaoloa jo joukon perustamisesta alkaen. Tämän vuoksi, mikäli sota-oikeuksia ei olisi asetettu ja yleisten tuomioistuinten toiminta olisi sodan vuoksi estynyt jollakin alueella, siellä ei olisi toiminnassa lainkaan tuomioistuinta.

Sota-oikeuksia koskevia säännöksiä esitettiin tämän johdosta muutettaviksi joustavammiksi¹²⁵. Yhtenä vaihtoehtona pidettiin sitä, että sota-oikeudet muodostettaisiin välittömästi

¹²¹ Esimerkiksi Pääesikunta piti kokonaisuudistuksen toteuttamista toimivampana erillisjärjestelmän säilyttämisen kautta. Samalla kannalla olivat muun muassa Helsingin, Turun ja Itä-Suomen hovioikeudet sekä Upseeriliitto. Toisaalta useat sotilaalliset järjestöt ja Vaasan hovioikeus kannattivat lakkauttamista. Pasanen 1973, s. 4–5.

¹²² Pasanen 1973, s. 10.

¹²³ Lausuntoajankohdalle tyypillistä oli esimerkiksi huoli yleisten alioikeuksien naisjäsenien osaamattomuudesta sotilasoikeudenkäyntiasioissa. Pasanen 1973, s. 11.

¹²⁴ Ks. Turun hovioikeuden, Pääesikunnan, Helsingin raastuvanoikeuden sekä Upseeri-, Reserviupseeri- ja Reservin Aliupseerien liittojen lausunnot.

¹²⁵ Pasanen 1973, s. 12 ja 48. Pääesikunnan mukaan ehdotetun lain sota-oikeuden asettamista koskevan 36 § ei taannut sotatuomioistuinorganisaation toimintakykyä kuin suotuisissa olosuhteissa.

liikekannallepanon tai sotatilan julistamisen yhteydessä, jolloin niiden perustamista voitaisiin valmistella rauhan aikana.

Sotilasoikeudenkäyntiasioiden erillisjärjestelmän kumoamiseen liittyvien erimielisyyksien vuoksi komiteanmietintö ei johtanut hallituksen esitykseen. Seuraava yritys nähtiin vuonna 1977, jolloin laintarkastuskunta antoi lausunnon 2/1977 päiväämättömästä sotilasoikeudenkäyntilainsäädännön uudistamista koskevasta lakiluonnoksesta¹²⁶. Laintarkastuskunta piti esityksen merkittävimpänä kysymyksenä edelleen sitä, oliko sotilasoikeudenkäyntiasiat säilytettävä erityistuomioistuimenmenettelyssä.

Laintarkastuskunta pohti erityisesti erikoistuomioistuimiin liittyviä haittoja. Erityistuomioistuimet haittasivat sen mukaan tuomioistuinlaitoksen yhtenäisyyttä sekä kansalaisten yhdenvertaisuutta. Toisaalta julkisuuskysymyksen osalta erillisjärjestelmän katsottiin olevan asianosaisen kannalta parempi, eikä erilliseen sotilasoikeudenhoitoon liittynyt epäluottamus ollut ratkaiseva tekijä sen arvioinnin vaikeuden vuoksi. Lisäksi se katsoi, että ehdotettu yleisissä tuomioistuimissa tapahtuva oikeudenkäyntimenettely heikentäisi sotilasrikosasioita käsittelevien puheenjohtajien asiantuntemusta.¹²⁷

Sotaoikeuksien osalta laintarkastuskunta piti ongelmallisena niiden perustamisen kytkemistä sotatilan julistamiseen. Sen mukaan yleisten tuomioistuinten toiminta saattaa vaikeutua tai kokonaan estyä, vaikkei sotatilan julistaminen olisikaan vielä ajankohtaista. Puolustusvalmiuden tehostaminen edellyttäisi joukkojen kutsumista palvelukseen sekä sijoittamista mahdollisille toiminta-alueille.

Laintarkastuskunnan mukaan sotaoikeuksien perustaminen samanaikaisesti muun puolustusvalmiuden kanssa voisi olla oikeudenhoidon järjestämisen kannalta tarkoituksenmukaista. Huomautus ei kuitenkaan aiheuttanut muutoksia ehdotettuun, vuonna 1983 voimaan tulleeseen lakiin¹²⁸.

Laintarkastuskunta totesi yhteenvedossaan, etteivät erillisjärjestelmän tuottamat edut olleet rauhan aikana niin ratkaisevia, että erillisjärjestelmää olisi niiden perusteella pidettävä tarpeellisenä. Lausunto johti oikeusministeriön lainvalmistelulautakunnassa tehtyyn uuteen

¹²⁶ Kosonen 1980, s. 99.

¹²⁷ Kosonen 1980, s. 101–104.

¹²⁸ Laintarkastuskunnan lausunto 2/1977, s. 20 ja 42.

luonnokseen sotilasoikeudenkäyntilaksi, jossa sotilasoikeudenkäyntiasiat siirrettäisiin rauhan aikana yleisten alioikeuksien käsiteltäväksi.

Rauhan ajan sota-oikeusjärjestelmän uudistushistoriasta voidaan siten havaita kaksi samanaikaista kehityslinjaa. Yhtäältä erillisten sotatuomioistuinten asema rauhan aikana menetti vähitellen hyväksyttävyytään puolueettomuus-, yhdenvertaisuus- ja tuomioistuinlaitoksen yhtenäisyyttä koskevien näkökohtien vuoksi.

Toisaalta sota-ajan sota-oikeuksien säilyttämistä pidettiin edelleen perusteltuna sotilaallisen asiantuntemuksen, joukkojen sijoittumisen ja poikkeusolojen oikeudenhoidon toimintakyvyn vuoksi. Tämä jännite muodostaa keskeisen taustan vuoden 1983 sotilasoikeudenkäyntilain 6 luvulle.

2.2 Vuoden 1983 sotilasoikeudenkäyntilaki

2.2.1 Lainsäädännön muutokseen johtaneet seikat

Edellä kuvattu kehitys osoittaa, että Suomen sotilasoikeudenhoitojärjestelmän uudistus oli hidasta aina 1980-luvulla toteutettuun kokonaisuudistukseen asti. Jo 1960-luvulla julkisesti esillä ollut sotilasrikosten siirtäminen yleiseen rikoslakiin toteutui lailla rikoslain täydentämisestä (321/1983). Samana päivänä tuli voimaan myös sotilaskurinpitolaki (331/1983).

Sotilasoikeudenhoitojärjestelmän kokonaisuudistus toi merkittäviä muutoksia myös sotatuomioistuinlainsäädäntöön. Uusi sotilasoikeudenkäyntilaki tuli voimaan 1.1.1984 ja sillä kumottiin vuoden 1920 sotatuomioistuinlaki siihen myöhemmin tehtyine muutoksineen, väliaikainen sotatuomioistuinlaki¹²⁹ muutoksineen, tiettyjä Helsingin hovioikeudesta annetun lain säännöksiä¹³⁰ sekä laki sotaylioikeuden lakkauttamisesta¹³¹.

Sotilasoikeudenkäyntilailla rauhan ajan sota-oikeudet lakkautettiin ja sotilasoikeudenkäyntiasiat siirrettiin yleisiin tuomioistuimiin. Sotaylioikeus oli lakkautettu jo vuonna 1952 siirtämällä sen tehtävät Helsingin hovioikeudelle, ja lakiuudistuksen johdosta sen jäljelle jäänyt erityisasema poistettiin¹³². Sotilasoikeudenkäyntiä koskeneen hallituksen esityksen mukaan uudistus oli

¹²⁹ Laki eräistä väliaikaisista poikkeuksista sotatuomioistuimista ja oikeudenkäynneistä niissä annettuun lakiin (268/1947).

¹³⁰ Laki Helsingin hovioikeuden perustamisesta (18/1952).

¹³¹ Laki sotaylioikeudelle kuuluvien tehtävien siirtämisestä Helsingin hovioikeudelle (19/1952).

¹³² Helsingin hovioikeus käsittelee nykyisin mukaan edelleen ensioikeusasteena vähintään majurin arvoisten upseerien rikossyytteet SoKL 6 §:n mukaan.

välttämätön, sillä osittaisuudistuksista huolimatta sotilasoikeudenkäyntilainsäädäntö perustui pitkälti 1920-luvun lakiin ja oli siten vanhentunut¹³³.

Sotilasoikeudenkäyntijärjestelmän kokonaisuudistuksen lopulta toteuttanut laki perustui pitkälti vuoden 1972 komiteamietintöön sekä sen johdosta annettuihin lausuntoihin, joista etenkin laintarkastuskunnan lausunto 2/1977 johti lopullisen suunnanmuutoksen kohti erillisjärjestelmän kumoamista.

Hallituksen esitys päättyi valitsemaan yhtenäisjärjestelmän etenkin sen perusteella, että se katsoi oikeudenkäytön johtavana periaatteena olevan erityistuomioistuinten asettamisen vain erittäin painavista syistä. Muina yhtenäisjärjestelmän puoltavina tekijöinä esitys viittasi 1970-luvun komiteamietintöjen tapaan kansalaisten yhdenvertaisuuteen sekä sota-oikeuksiin aika ajoin kohdistuneeseen epäluottamukseen. Aiemmista komiteamietinnöistä poiketen sotilaallinen asiantuntemus päätettiin turvata sisällyttämällä sotilasjäsenet suoraan tuomioistuimen kokoonpanoon sen sijaan, että heitä olisi kuultu erikseen asiantuntijoina.¹³⁴

Sota-aikana uusi laki kuitenkin mahdollisti erityisten sota-oikeuksien asettamisen. Esitys perusteli sota-ajan erityisratkaisua yleisten tuomioistuinten toiminnan vaikeutumisella tai jopa sen kokonaan estymisellä sota-aikana. Lisäksi esityksessä viitattiin sotilasrikosasioiden lisääntymiseen sotatilassa sekä siihen, että sota-oikeudet voitiin asettaa joukko-osastojen yhteyteen, mikä edistäisi asioiden käsittelyä. Esityksessä korostettiin pyrkimystä järjestää sota-oikeuden kokoonpano mahdollisimman riippumattomaksi.¹³⁵

Esityksen yksityiskohtaisissa perusteluissa jäi kuitenkin avoimeksi, voisiko valmiuslainsäädännön kehittyminen vaikuttaa siihen, voitaisiinko sota-oikeuksia asettaa myös muilla edellytyksillä kuin sotatilan julistamisen perusteella¹³⁶. Lain säätämishetkellä voimassa olleen sotatilalain¹³⁷ mukaan sotatilalla tarkoitettiin aikaa, jolloin valtakunta tai sen osa oli julistettu sotatilaan.

¹³³ HE 86/1981 vp, s. 1.

¹³⁴ HE 86/1981 vp, s. 2–3.

¹³⁵ HE 86/1981 vp, s. 3.

¹³⁶ HE 86/1981 vp, s. 14. Esitys viittasi laintarkastuskunnan ehdottamaan säännökseen, jonka mukaan sota-oikeuksia valmisteleviin toimiin voitaisiin ryhtyä jo sodan uhatessa.

¹³⁷ Sotatilalaki (303/1930).

2.2.2 Sotilasoikeudenkäyntilain 6 luvun sisältö

Sotaoikeuksien asettamista koskeva lainsäädäntö sisällytettiin sotilasoikeudenkäyntilain 6 luvun pykäliin 20–27.

20 §:ssä säädetään sotaoikeuksien asettamisen edellytyksistä. Pykälän 1 momentin mukaan sotatilaan julistetulle alueelle voidaan asettaa sotaoikeus käsittelemään rikosasioita yleisen alioikeuden sijasta, jos tämä on oikeudenkäytön tarkoituksenmukaiseksi järjestämiseksi välttämätöntä. 2 momentin mukaan sotaoikeuden asettamisesta ja lakkauttamisesta sekä sen toimipiiristä säädetään asetuksella. Asetuksessa on samalla määrättävä, minkä hovioikeuden alaisuuteen sotaoikeus kuuluu.

Vuonna 1991 voimaan tullut puolustustilalaki korvasi aiemman 1930 annetun sotatilalain. Tällöin *sotatila*-käsite korvattiin käsitteellä *puolustustila*. Puolustustilalain 45 §:n 3 momentin mukaan muualla lainsäädännössä sotatilasta säädetty koskee puolustustilalain voimaan tulemisen jälkeen puolustustilaa. Näin sotaoikeudet voitaisiin ottaa käyttöön *puolustustilassa* olevilla alueilla.

Hallituksen esityksessä korostettiin, ettei sotaoikeuden asettamista ole kytketty suoraan sotatilan julistamiseen, vaan sotaoikeuden tarpeellisuus olisi harkittava erikseen. Sotaoikeudet voitaisiin asettaa silloin, kun yleisten tuomioistuinten toiminta on sotatilaan julistetulla alueella estynyt tai huomattavasti vaikeutunut. Esityksen mukaan joukkojen liikkuvuus ja sijoittaminen edellyttää usein, että tuomioistuin toimii joukkojen yhteydessä¹³⁸.

Lisäksi hallituksen esityksessä todettiin, että sotaoikeuden järjestysmuodosta, toimivallasta ja asettamisedellytyksistä säädettäisiin lailla, huolimatta siitä, että sotaoikeuksien toiminnan alkaminen ja päättyminen sidottaisiin asetuksella säädettäväksi¹³⁹.

20 §:n 3 momentin mukaan sotaoikeuden asettamista koskevan asetuksen antamisesta on viipymättä ilmoitettava eduskunnan puhemiehelle, jonka on saatettava asia eduskunnan tietoon. Asetus on kumottava, mikäli eduskunta niin päättää, eikä asetusta saa panna täytäntöön ennen kuin eduskunta on päättänyt olla kumoamatta sitä.

¹³⁸ HE 86/1981 vp, s. 15.

¹³⁹ HE 86/1981 vp, s. 15.

3 momentti ei sisältynyt hallituksen esitykseen, vaan se lisättiin eduskuntakäsittelyn aikana toisen lakivaliokunnan aloitteesta. Lakivaliokunta katsoi, että sotaoikeuden asettamista koskevan asetuksen voimaantulo edellyttää eduskunnan myötävaikutusta poikkeuksellisen oikeudenkäyttäjärjestelyn vuoksi, ja ehdotti tämän vuoksi parlamentaarista ennakkokontrollia koskevan säännöksen lisäämistä¹⁴⁰.

21 §:ssä säädetään sotaoikeuden kokoonpanosta. Sotaoikeuteen kuuluu puheenjohtaja ja kaksi muuta jäsentä, joista toisen tulee olla upseeri. Toisen jäsenen tulee olla opistoupseeri, aliupseeri, sotilasammattihenkilö taikka miehistöön kuuluva sotilas¹⁴¹.

22 §:ssä säädetään sotaoikeuden jäsenten määräämisestä. Pykälän 1 momentin mukaan sotaoikeuden puheenjohtajan nimittää korkein oikeus oikeusministeriön esityksestä. Sotaoikeuden puheenjohtajaan sovelletaan, mitä kihlakunnantuomarista on säädetty.

Hallituksen esityksen mukaan lakiin tehty sanamuutos sotaoikeuden puheenjohtajan määräytymisestä tehtävään nimittämisen eikä määräämisen kautta korosti puheenjohtajan aseman samankaltaisuutta muiden tuomareiden kanssa.¹⁴²

2 momentin mukaan sotaoikeuden jäsenet ja heille tarvittava määrä varajäseniä määrää¹⁴³ hovioikeus pääesikunnan esityksestä. 3 momentin mukaan sotaoikeuden puheenjohtaja voi jäsenen tai varajäsenen ollessa estynyt kutsua jäseneksi muun tehtävään kelpoisen sotilaan, jos sotaoikeus ei muutoin ole päätösvaltainen.

23 §:ssä säädetään syyttäjistä, ja sen 1 momentin mukaan sotaoikeuden syyttäjän ja tämän varamiehen määrää pääesikunta. Sotaoikeuden syyttäjä toimii valtakunnansyyttäjän¹⁴⁴ välittömän määräysvallan alaisena. 2 momentin mukaan, jos ensimmäisessä momentissa tarkoitettua määräystä ei ole annettu tai jos syyttäjä ja hänen varamiehensä ovat estyneitä

¹⁴⁰ II LaVM n:o 14 – HE 86/1981 vp, s. 4.

¹⁴¹ Alkuperäisessä laissa opistoupseeria vastasi toimiupseeri ja sotilasammattihenkilöä ilmaisu ”värvätty henkilöstö”. Pykälän nykyinen sanamuoto muutettiin Puolustusvoimien virkanimikkeiden muutosten vuoksi lailla 993/1997, eikä muutos vaikuttanut pykälän sisältöön.

¹⁴² HE 86/1981 vp, s. 15. Puheenjohtaja olisi muun muassa vapautettu asevelvollisuuden suorittamisesta tehtävänsä aikana.

¹⁴³ Hallituksen esityksen sanamuodossa määräys olisi annettu toistaiseksi. Lakivaliokunta ei kuitenkaan pitänyt ehdotusta hyvänä, ja se poistettiin. II LaVM n:o 14 – HE 86/1981 vp, s. 4.

¹⁴⁴ Alkuperäisessä laissa syyttäjät toimivat oikeuskanslerin määräysvallan alaisina. Syyttäjälaitosta koskeneet vuoden 2011 uudistukset siirsivät syyttäjät valtakunnansyyttäjän määräysvallan alaisiksi, mikä johti pykälän sanamuutokseen lailla 446/2011.

hoitamasta tehtäväänsä, asianomaisen yhtymän tai muun puolustusvoimien osan komentaja voi määrätä syyttäjän kiireellisessä tapauksessa.

Säännöksellä syyttäjän määrääminen siirrettiin sota-oikeuden toiminta-alueen sotilasorganisaation sijasta Pääesikunnalle. Hallituksen esityksen mukaan sota-oikeuden syyttäjän tulisi olla lainoppinut, ja tarkemmista kelpoisuusehdoista säädettäisiin asetuksella¹⁴⁵.

25 §:ssä säädetään sota-oikeuksien asiallisesta toimivallasta. Ensimmäisen momentin mukaan sota-oikeudessa käsitellään sotilas-oikeudenkäyntiasiat sekä syyte rikoksesta, jonka sotilas tai muu rikoslain 45 luvussa tarkoitettu henkilö on tehnyt sota-oikeuden toimipiirissä. Jos rikoksentehtyjä ei enää kuulu rikoslain 45 luvun soveltamisalaan, sota-oikeus ei kuitenkaan saa käsitellä syytettä muusta kuin sotilasrikoksesta.

2 momentin mukaan sota-oikeudessa voidaan syyttää myös muuta kuin ensimmäisessä momentissa tarkoitettua henkilöä, jos rikos on tehty alueella, jolla yleisten tuomioistuinten toiminta on lakannut.

Hallituksen esitys mainitsi tällaisiksi esimerkeiksi sotatoimialueella taikka liikekannallepanussa joukossa, taistelutehtävää suorittavassa tai siihen välittömästi liittyvällä matkalla olevassa sota-alueessa tai sotilasilma-alueessa rikokseen syyllistyneet henkilöt. Esityksen mukaan myös sotavangit kuuluisivat sota-oikeuden tuomiovallan piiriin Geneven III sopimuksen 102 artiklan mukaisesti¹⁴⁶.

3 momentin mukaan rikokseen perustuvaa yksityisoikeudellista vaatimusta koskeva kanne, joka ajetaan erillisenä, käsitellään oikeudenkäymiskaaren 10 luvun 1 §:n 1 momentissa tarkoitetussa tuomioistuimessa. 4 momentin mukaan asetuksella voidaan säätää, ettei tietynlaatuista rikosasioita käsitellä sota-oikeudessa.

Sota-oikeudet eivät näin olisi hallituksen esityksen mukaan toimivaltaisia käsittelemään riita-asian luonteista vahingonkorvauskannetta, vaan toimivalta säilyisi niiden osalta edelleen yleisillä alioikeuksilla. Tietynlaatuilla rikosasioilla

¹⁴⁵ HE 86/1981 vp, s. 15.

¹⁴⁶ HE 86/1981 vp, s. 16. Artiklan mukaan sotavanki voidaan katsoa pätevästi tuomitukseksi ainoastaan, jos tuomion on antanut sama tuomioistuin, jolla on toimivalta tutkia vastaavasta rikoksesta pidättäjävallan sotavoimiin kuuluvaa henkilöä vastaan nostettu syyte.

hallituksen esityksen mukaan tarkoitettaisiin rikoksia, joilla ei olisi sota-aikana olennaista merkitystä järjestyksen tai turvallisuuden säilyttämisen kannalta. Näitä olisivat esimerkiksi säännöstely- ja liikenne rikokset. Lisäksi toimivallan ulkopuolelle jäisivät erityistuomioistuimille kuuluvat rikosasiat sekä asiat, joiden ensimmäinen oikeusaste on hovioikeus¹⁴⁷.

26 §:ssä säädetään sotaoikeuksien *forum*-toimivallasta. 1 momentin mukaan toimivaltainen sotaoikeus määräytyy 5 ja 7 §:n säännösten perusteella. Sotaoikeuteen kuuluva asia voidaan 8 §:n 2 momentissa tarkoitettussa tapauksessa käsitellä yleisessä alioikeudessa, jos siihen katsotaan olevan erittäin painavia syitä.

5 ja 7 §:n rauhan ajan *forum*-sääntö mahdollistaa kanssarikollisten syyttämisen missä tahansa sotaoikeudessa, jossa jompikumpi vastaajista palvelee tai jonka tuomivallan alainen hän on.¹⁴⁸

2 momentin mukaan syyte muuta kuin rikoslain 45 luvun alaista henkilöä vastaan käsitellään siinä sotaoikeudessa, jonka toimipiirissä rikos on tehty tai jossa vastaaja tavataan¹⁴⁹. Kolmannen momentin mukaan hovioikeuden on määrättävä, missä tuomioistuimessa asian käsittelyä jatketaan, jos sotaoikeus, jossa asia on pantu vireille, lakkautetaan¹⁵⁰.

27 §:ssä säädetään sotaoikeuksien käsittelyjärjestyksestä. Sen mukaan sotaoikeus käsittelee asian rikosasioista säädettyssä järjestyksessä ottaen huomioon lisäksi 4 ja 5 luvun säännökset¹⁵¹.

Sotaoikeuksissa noudatettaisiin prosessin osalta muuten oikeudenkäymiskaaren sekä lain oikeudenkäynnistä rikosasioissa säännöksiä. Asian vireillepanossa noudatettaisiin lisäksi SoKL 4 luvun säännöksiä. Pykälän mukaan muutoksenhaku tapahtuisi sotilasoikeudenkäyntilain 5 luvun mukaisesti¹⁵².

¹⁴⁷ HE 86/1981 vp, s. 16.

¹⁴⁸ Tämän johdosta ainoa esimerkki tapauksesta, jossa RL 45 luvun alaista henkilöä voitaisiin syyttää yleisessä tuomioistuimessa olisi, mikäli sotilas on syyllistynyt vakavaan rikokseen yhdessä siviilihenkilön kanssa ja asiassa katsottaisiin olevan erittäin painavia syitä. HE 86/1981 vp, s. 16.

¹⁴⁹ Syyte sotaoikeudessa tällaista henkilöä vastaan voitaisiin nostaa ainoastaan sinä aikana, kun yleiset tuomioistuimet eivät olisi toiminnassa. Näin ollen esimerkiksi lain 8 §:ssä säädettyä mahdollisuutta asian siirtämisestä yleiseen alioikeuteen ei olisi. HE 86/1981 vp, s. 16.

¹⁵⁰ Hovioikeus voisi näissä tapauksissa siirtää asiat toiseen sotaoikeuteen tai yleiseen alioikeuteen.

¹⁵¹ SoKL 4 ja 5 luvun keskeisiä erityispiirteitä ovat rikosilmoituksen tekeminen joukko-osaston komentajalle tai syyttäjälle, komentajan harkintavalta esitutkinta-aineiston toimittamisessa syyttäjälle sekä syyteharkinnan ja käsittelyn kiireellisyys. Ks. SoKL 13–16 §. SoKL 17 §:n puheenjohtajan korostetusta ratkaisuvallasta- asemasta ks. II LaVM n:o 14 – HE 86/1981 vp, s. 2.

¹⁵² Ks. SoKL 18 ja 19 §.

29 §:n täydentävän säännöksen mukaan, jos Suomea velvoittavassa kansainvälisessä sopimuksessa on määrätty asian käsittelystä toisin kuin tässä laissa, noudatetaan sopimuksen määräyksiä. Käsittelen tarkemmin Suomea koskevia kansainvälisiä sopimuksia luvussa 3.2.

2.3 Sotaoikeuslainsäädännön kehitys ja uudistushankkeet 2000-luvulla

2.3.1 Pääesikunnan mietintö vuodelta 2004

Suomen turvallisuuspoliittinen ympäristö muuttui merkittävästi 1990-luvulla Neuvostoliiton romahtamisen, YYA-sopimuksen raukeamisen ja Suomen EU-jäsenyyden myötä. Kylmän sodan päättymistä pidettiin kansainvälisesti merkinä ideologisen vastakkainasettelun päättymisestä. Optimistinen ajatus *historian lopusta*¹⁵³ johti useissa eurooppalaisissa valtioissa asevelvollisuudesta luopumiseen ja puolustusmenojen merkittäviin leikkauksiin 1990- ja 2000-luvuilla¹⁵⁴.

Noin 20 vuotta sotilasoikeudenhoitojärjestelmän kokonaisuudistuksen jälkeen 2.6.2003 Pääesikunnan päällikkö asetti valmiustyöryhmän laatimaan selvityksen sotilasoikeudenhoitojärjestelmästä. Työryhmä koostui Pääesikunnan sotalakimiehistä sekä Helsingin hovioikeudesta valituista jäsenistä. Mietintö valmistui 28.5.2004¹⁵⁵.

Työryhmän tehtävänä oli selvittää tuomioistuinten toimivuus suhteessa nykyisiin uhkamalleihin ja puolustusvoimien valmiuden kohottamista koskeviin suunnitelmiin, tehdä tarvittaessa esitys edellä mainittujen säännösten muuttamiseksi sekä tarkastella tuomioistuinlaitoksen tehtävien järjestelyjä ja organisaatiota poikkeusoloissa sotilasoikeudenkäyntiasioissa¹⁵⁶.

Työryhmä kertasi selvityksessään valmiussuunnittelussa käytettäviä uhkamalleja, joilla kuvattiin valtiolliseen itsenäisyyteen sekä kansalaisten elinmahdollisuuksiin ja turvallisuuteen vaikuttavia uhkia. Uhkakuvina tarkasteltiin muun muassa tietojärjestelmiin kohdistuvia uhkia, väestöliikkeitä, järjestäytynyttä rikollisuutta ja terrorismia, vakavia taloudellisia häiriöitä, alueellisia kriisejä, sodan uhkaa sekä aseellista hyökkäystä tai sotaa.¹⁵⁷

¹⁵³ Käsitteen teki tunnetuksi Francis Fukuyama kirjassaan *Historian loppu ja viimeinen ihminen* vuonna 1992. Ks. Fukuyama 1992.

¹⁵⁴ Bove – Cavatorta 2012, s. 14–21.

¹⁵⁵ PE oik os:n ak. R863/3.18/D/ II, jäljempänä ”Perusselvitys 2004”.

¹⁵⁶ Perusselvitys 2004, s. 2.

¹⁵⁷ Perusselvitys 2004, s. 6–9. Uhkakuvat perustuivat pitkälti vuonna 2001 valmistuneen valtioneuvoston turvallisuuspoliittisen selonteon sisältöön. Ks. Valtioneuvoston selonteko 2001, s. 45.

Selvityksen mukaan aseellinen hyökkäys ja sota eroavat selkeästi muista uhkakuvista tuomioistuinten toiminnan suunnittelun kannalta. Selvityksessä arvioitiin, että sodan tai aseellisen hyökkäyksen alkuvaiheessa kansakunnan yhteishenki voisi nousta talvisodan henkeen verrattavalla tavalla, jolloin oikeudenkäyntiasioiden määrä voisi aluksi laskea.¹⁵⁸

Poikkeusolojen jatkuessa selvitysryhmä arvioi rikollisuuden kuitenkin lisääntyvän ja ylittävän jossain vaiheessa rauhanaikaisen tason¹⁵⁹. Työryhmä perusteli näkemystään poikkeusolojen luonteen lisäksi sillä, että valmius- ja puolustustilalain toimivaltuuksien käyttöönotto johtaa uusien kriminalisointien lisääntymiseen¹⁶⁰.

Selvityksen mukaan valmiuslain ja puolustustilalain peruseriaatteena on se, että viranomaisten tulee huolehtia tehtäviensä hoitamisesta poikkeusoloissa normaalein toimivaltuuksin ja normaalikokoonpanossa mahdollisimman pitkään¹⁶¹. Näin myös puolustustilankin aikana tuomioistuintoiminta tulisi pyrkiä hoitamaan rauhan ajan organisaatiolla¹⁶².

Työryhmä kertasi selvityksessään talvi- ja jatkosodan aikaisen sotatuomioistuinjärjestelmän toimintaa. Selvitys totesi, että talvi- ja jatkosodan aikaista järjestelmää arvioitaessa ja vastaavanlaisten ratkaisujen toteuttamiskelpoisuutta nykyisessä yhteiskunnassa harkittaessa tulisi ottaa huomioon järjestelmän sidonnaisuus aikakauteen. Se viittasi sotilasoikeudenkäyntilakia koskeneeseen hallituksen esitykseen, jossa nimenomaisesti todettiin, että pikaoikeutta tai sitä vastaavaa poikkeuksellista tuomioistuinta ei tulisi missään olosuhteissa asettaa.¹⁶³

Selvityksen mukaan laajamittaista ja pitkäkestoista rintamasodankäyntiä varten rakennettu järjestelmä ei myöskään sellaisena vastaisi sotilasoikeudenhoidon nykyisiin, todennäköisempiin uhkakuviin. Sen mukaan sodanaikainen tuomioistuinjärjestelmä oli nykylainsäädännön mahdollistamiin sota-oikeuksiin verrattuna moniportaisempi ja poikkesi huomattavasti yleisistä tuomioistuimista.¹⁶⁴

¹⁵⁸ Perusselvitys 2004, s. 20.

¹⁵⁹ Perusselvitys 2004, s. 20.

¹⁶⁰ Esimerkiksi nykyisen valmiuslain 133 §:ssä säädetään useista poikkeusolojen toimivaltuuksiin liittyvistä rikkomuksista. Myös puolustustilalain toimivaltuuksien käyttö voi synnyttää muutoksenhaku- ja lainkäyttöasioita.

¹⁶¹ Ks. valmiuslaki 4 §:n 2 momentti, puolustustilalaki 2 §:n 1 momentti sekä HE 3/2008 vp, s. 37.

¹⁶² Perusselvitys 2004, s. 22–23.

¹⁶³ Perusselvitys 2004, s. 27.

¹⁶⁴ Perusselvitys 2004, s. 27.

Edellä mainitun normaalisuuseriaatteen perusteella työryhmä tarkasteli seuraavaksi sotilasoikeudenhoidon järjestämistä poikkeusoloissa ilman sota-oikeuksien perustamista.¹⁶⁵ Se viittasi ensin vuonna 2004 voimassa olleen käräjäoikeuslain 18 §:ään¹⁶⁶, jonka mukaan oikeusministeriön päätöksellä voitaisiin määrätä käräjäoikeuksien istuntopaikat tarkoituksenmukaisiin paikkoihin.

Sotilasoikeudenkäyntilain 16 §:n mukaan sotilasoikeudenkäyntiasiat on käsiteltävä tuomioistuimessa kiireellisinä, ja työryhmän mukaan poikkeusoloissa sotilasrikosten käsittelyltä edellytetään jopa normaalioloja kiireellisempää menettelyä. 16 §:n 3 momentti mahdollistaa sen, että alioikeuden istunto voidaan sotilasoikeudenkäyntiasiaa toimittaa muussa paikassa kuin oikeuden varsinaisessa istuntopaikassa, mikä mahdollistaa istuntopaikan tarkoituksenmukaisen valinnan.

Näin ollen esimerkiksi Helsingin käräjäoikeus voi poikkeuksellisesti käsitellä sotilasoikeudenkäyntiasian missä tahansa Suomessa. Työryhmän näkemyksen mukaan sotilasoikeudenkäyntiasioissa ei tulisi näin perustaa erillistä tuomioistuinta tietylle joukolle, vaan toimivaltainen tuomioistuin määräytyisi sotilasoikeudenkäyntilain 5 ja 8 §:n mukaisesti.¹⁶⁷

Johtopäätöksensä työryhmä totesi, että tuomioistuinten toimintaa poikkeusoloissa koskevia säännöksiä ja sotilasoikeudenkäyntilain toimivuutta ei ollut tarkistettu vastaamaan nykyisiä uhkamalleja ja puolustusvoimien valmiuden kohottamissuunnitelmia. Sen mukaan lain sota-oikeuksia koskeva luku oli vanhentunut, ja sille olisi säännöstasolla luotava ajanmukainen vaihtoehto.¹⁶⁸

Työryhmän mukaan sotilasoikeudenkäyntiä koskevat säännökset olivat laajemminkin peräisin ennen valmiuslainsäädäntöä edeltävältä ajalta ja vastasivat senhetkisistä poikkeusolomääritelmistä ainoastaan sotaan.¹⁶⁹

Työryhmä sinänsä katsoi sota-oikeuksien nopeuttavan sotilasrikosten käsittelyä ja kurin ja järjestyksen säilyttämistä poikkeusoloissa, joskin senhetkisen lainsäädännön valossa tuomioistuintoiminnan painopiste olisi toiminnan järjestäminen normaaliajan lainsäädännön ja

¹⁶⁵ Perusselvitys 2004, s. 28.

¹⁶⁶ Nykyisin voimassa olevan tuomioistuinlain (673/2016) 2 luvun 4 §:n 3–4 momentissa säädetään jokseenkin samansisältöisesti. Käsittelyn asiaa tarkemmin luvussa 4.3.2.

¹⁶⁷ Perusselvitys 2004, s. 28.

¹⁶⁸ Perusselvitys 2004, s. 31.

¹⁶⁹ Perusselvitys 2004, s. 31.

valmiuslain toimivaltuuksin. Selvityksen mukaan sotaoikeuksien perustaminen voisi tulla harkittavaksi vasta laajassa ja pitkäkestoisessa puolustustilassa.¹⁷⁰

Työryhmä harkitsi sotaoikeuksien asemaa kahden eri perusratkaisun pohjalta. Se pohti toisaalta, kuinka järjestelmä voitaisiin kokonaan korvata valmiuden kohottamiseen joustavammin soveltuvalla järjestelmällä. Lisäksi, mikäli sotaoikeuksien perustamista voitaisiin edelleen pitää tarpeellisena, se selvitti, mitä seikkoja tulisi ottaa huomioon niitä perustettaessa.¹⁷¹

Selvityksen mukaan useat syyt puoltavat sotaoikeuksien korvaamisen toisella ratkaisulla. Se viittasi aiemmin mainittuun viranomaisten tavanomaisen toiminnan säilyttämiseen poikkeustilanteissa sekä rikosprosessilainsäädännössä 2000-luvulla vahvistuneeseen suuntaukseen, jossa erityistuomioistuimista ja muista erityisjärjestelmistä on pyritty luopumaan.¹⁷²

Työryhmä esitti selvityksessään korvaavaksi vaihtoehdoksi ratkaisun, jossa sotilasoikeudenkäyntiasiat käsiteltäisiin valmiutta kohotettaessa ja sodan aikana käräjäoikeuksien erikseen määrätyillä osastoilla. Asioita käsittelevät pääosin samat henkilöt kuin normaalioloissa, ja tilanteen vaatiessa voitaisiin lisätä toimivaltaisia käräjäoikeuksia. Järjestely turvaisi uusien uhkakuvien valossa parhaiten sotilasoikeudenkäyntiasioiden käsittelyn edellyttämän nopeuden ja asiantuntemuksen. Myös puolueettomuusnäkökohdat toteutuisivat paremmin kuin sotaoikeuksissa.¹⁷³

Mikäli sotaoikeudet katsottaisiin edelleen tarkoituksenmukaisiksi sodan aikana, niiden toiminta olisi työryhmän mukaan jatkossakin kiinnitettävä tuomioistuinlaitoksen organisaatioon. Sotaoikeuksien toimiessa puolustustila-alueella niiden itsenäistä asemaa tulisi korostaa, etteivät ne leimautuisi joukkokohtaisiksi tuomioistuimiksi.¹⁷⁴

Työryhmä esitti lopuksi valmiussuunnittelussa olevan tarve jatkotyöskentelyyn ja viranomaisyhteistyön kehittämiseen. Se esitti harkittavaksi erillisen valmiussuunnitteluohjeistuksen laatimista oikeushallinnon tarpeisiin. Sotaoikeuksia koskevan lainsäädännön osalta työryhmä esitti ensisijaisesti luvun kumoamista ja muun lainsäädännön

¹⁷⁰ Perusselvitys 2004, s. 32.

¹⁷¹ Perusselvitys 2004, s. 33.

¹⁷² Ks. Oikeusministeriö 2003, s. 381–384 ja Koulun 2024, s. 4–14.

¹⁷³ Perusselvitys 2004, s. 33–34.

¹⁷⁴ Perusselvitys 2004, s. 34.

vastaavaa tarkistamista. Joka tapauksessa se esitti sotaoikeuden perustamista koskevan 20 §:n muuttamista vastaamaan voimassa olevan lainsäädännön vaatimuksia.¹⁷⁵

Vuoden 2004 perusselvityksen merkitys tämän tutkielman kannalta on siinä, että se tunnisti jo ennen nykyistä turvallisuuspoliittista murrosta useita SoKL 6 luvun keskeisiä ongelmia. Selvityksen johtopäätökset koskivat muun muassa sääntelyn vanhentuneisuutta, syyttäjän riippumattomuutta ja tarvetta järjestää sotilasoikeudenkäyntiasiat ensisijaisesti tuomioistuinlaitoksen normaalien rakenteiden puitteissa.

Perusselvityksen johtopäätöksiä arvioitaessa on otettava kuitenkin huomioon selvityksen laatimisajankohta. Työryhmän näkemys siitä, ettei sotaoikeuksia ollut lähtökohtaisesti syytä perustaa, perustui 2000-luvun alun turvallisuuskäsitykseen, jossa laajamittaista ja pitkäkestoista rintamasotaa ei pidetty todennäköisenä uhkakuvana.

Nykyisessä turvallisuuspoliittisessa tilanteessa tätä johtopäätöstä ei voida sellaisenaan pitää riittävänä arviona SoKL 6 luvun tarpeellisuudesta tai ajantasaisuudesta, etenkin kun uudempaa nimenomaisesti sotaoikeuksia koskevaa viranomaisarviota ei ole tehty.

2.3.2 Sotilasoikeudenkäyntijärjestelmän uudistaminen 2020-luvulla

Oikeusministeriö asetti 1.3.2019 työryhmän selvittämään sotilasoikeudenkäyntilainsäädännön ja erityisesti sotilasjäseniä koskevien säännösten muutostarpeita. Työryhmän tuli arvioida sotilasoikeudenkäyntijärjestelmää oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimusten sekä järjestelmän tarkoituksenmukaisuuden ja tarvittavan erityisasiantuntemuksen turvaamisen kannalta. Työryhmän mietintö valmistui 23.2.2021¹⁷⁶.

Työryhmän mietintö ei sisältänyt lakiehdotuksia tai arviointia sotilasoikeudenkäyntilain 6 luvun sotaoikeuksista. Mietintö ehdotti sotilasoikeudenkäyntilainsäädännön kokonaisvaltaista uudistamista siten, että sotilasoikeudenkäyntiasetusta ei enää käytettäisi sääntelyn perustana, vaan keskeiset säännökset olisi siirretty lain tasolle¹⁷⁷.

Ehdotukset koskivat muun muassa sotilasjäsenen asemaa ja toimikauden pidentämistä viiteen vuoteen sekä palvelussuhdevaatimusten täsmentämistä ja säätämistä laissa. Lisäksi mietintö

¹⁷⁵ Perusselvitys 2004, s. 35–36.

¹⁷⁶ Sotilasoikeudenkäyntilainsäädännön uudistaminen, Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 2021:5. Jäljempänä Työryhmän mietintö 2021.

¹⁷⁷ Työryhmän mietintö 2021, kuvailulehti ja s. 33.

esitti, että asevelvollisuudesta kieltäytymistä koskevat asiat olisi poistettu sotilasoikeudenkäyntiasioiden piiristä ja käsitelty jatkossa tavallisina rikosasioina.¹⁷⁸

Toisena keskeisenä muutoksena mietintö esitti sotilasoikeudenkäyntien ratkaisukokoonpanojen keventämistä tietyissä asiaryhmissä sekä sotilasoikeudenkäyntiasioiden piirin laajentamista siten, että kaikki rikoslain mukaiset rikokset voitaisiin käsitellä sotilasoikeudenkäyntiasioina säädetyin edellytyksin. Samalla ehdotettiin, että vakavimpien sotilasrikosasioiden käsittely siirrettäisiin tuomioistuinten tavanomaisiin kokoonpanoihin, jolloin sotilaallista erityisasiantuntemusta olisi hyödynnetty tarvittaessa asiantuntijakuulemisen kautta.¹⁷⁹

Mietintö toimitettiin valmistuttuaan lausuntokierrokselle, ja lausuntoja pyydettiin 27 eri taholta. Lausuntokierroksella vallitsi laaja yksimielisyys siitä, että sotilasoikeudenkäyntilainsäädäntö oli uudistamisen tarpeessa ja että työryhmän mietintö tarjosi tähän lähtökohtaisesti perustellun ratkaisun.

Yksikään lausunnonantaja ei vastustanut uudistusta kokonaisuutena, vaan lausunnoissa suhtauduttiin ehdotuksiin pääosin myönteisesti tai rakentavan kriittisesti. Erityisesti pidettiin perusteltuna sääntelyn selkeyttämistä, sotilasoikeudenkäyntiasetukseen nojaavan normiston purkamista sekä keskeisten menettelyä koskevien säännösten siirtämistä lain tasolle.

Vaikka ehdotusten yleinen tavoite ja suunta saivat laajaa kannatusta, useissa lausunnoissa esitettiin yksityiskohtaisia huomautuksia ja tarkennusehdotuksia ehdotusten sisältöön. Kriitikki kohdistui etenkin sotilasjäsenten asemaan ja rooliin tuomioistuinkokoonpanossa¹⁸⁰, ratkaisukokoonpanojen tarkoituksenmukaisuuteen¹⁸¹ sekä sotilasoikeudenkäyntiasioiden aineelliseen ja menettelylliseen rajaukseen¹⁸².

Osa lausunnonantajista piti työryhmän ehdotuksia liian varovaisina ja katsoi, että uudistuksessa olisi voitu edetä pidemmälle sotilasoikeudenkäyntijärjestelmän rakenteellisessa

¹⁷⁸ Työryhmän mietintö 2021, s. 8–9, 41 ja 46.

¹⁷⁹ Työryhmän mietintö 2021, s. 31–33.

¹⁸⁰ Asiasta mainittiin muun muassa korkeimman oikeuden (s. 2–3), eduskunnan oikeusasiamiehen (s. 4) ja Asianajajaliiton (s. 1–2) antamissa lausunnoissa.

¹⁸¹ Esimerkiksi Länsi-Uudenmaan käräjäoikeus esitti kokoonpanojen vahvistamista toisella lainoppineella jäsenellä tietyissä asiaryhmissä, ks. käräjäoikeuden lausunto s. 2.

¹⁸² Korkein oikeus suhtautui kriittisesti sotilasoikeudenkäyntiasioiden alan laajentamiseen ja piti epävarsinaisten sotilasrikosten sisällyttämistä ongelmallisena (s. 4–5). Tämän lisäksi Aliupseeriliitto nosti esiin kaksoisrangaistavuuden ongelman sotilasoikeudenkäyntiasioiden rajauksessa (s. 1).

uudistamisessa, kun taas toiset korostivat muutosten hallittavuutta ja oikeusturvan turvaamista asteittaisen kehittämisen kautta.¹⁸³

Myös se, ettei työryhmän mietinnössä esitetty ehdotuksia sotilasoikeudenkäyntiasioiden järjestämisestä poikkeusoloissa, herätti lausunnonantajissa huomiota. Pääesikunta esitti oikeusministeriölle harkittavaksi myös poikkeusolojen sotilasoikeudenkäyntijärjestelmän uudistamista kokonaisuudessaan, sillä sen mukaan kokonaisuudistuksessa olisi tarkoituksenmukaista arvioida tuomioistuinten toimintakykyä ja organisaatiota erilaisissa poikkeusoloissa valmiuden kohottamisesta puolustustilaan¹⁸⁴.

Hanke hyväksyttiin hallituksen istuntokauden suunnitelmaan 7.9.2021. Valmistelu ei edennyt vuoden 2021 mietinnön ja lausuntokierroksen jälkeen hallituksen esitykseksi. Näin ollen sotilasoikeudenkäyntilainsäädännön uudistaminen jäi ainakin toistaiseksi toteutumatta.

Sotilasoikeudenkäyntilainsäädännön uudistuksen jäädessä kesken sotilaskurinpitoa ja rikostorjuntaa koskeva uudistus kuitenkin eteni erillisenä hankkeena. Puolustusministeriö aloitti 24.10.2020 hankkeen sotilaskurinpidosta ja rikostorjunnasta Puolustusvoimissa annetun lain tarkastamiseksi. Hanke johti hallituksen esitykseen HE 82/2023, ja lopulta uuden sotilaskurinpitolain säätämiseen 1.12.2025.

Uudessa laissa sääntely koottiin ja täsmennettiin aiempaa selkeämmäksi kokonaisuudeksi siten, että sotilaskurinpitomenettely ja siihen liittyvät toimivaltasuhteet perustuivat entistä johdonmukaisemmin lain tasoiseen sääntelyyn¹⁸⁵.

Samalla vahvistettiin erityisesti Pääesikunnan toimivaltuuksia sotilasrikosten estämisessä ja paljastamisessa sekä täsmennettiin rikostorjuntaan liittyvää tiedonhankintaa ja henkilötietojen käsittelyä koskevaa sääntelyä, minkä tavoitteena oli mahdollistaa tehokkaampi rikostorjunta kuitenkin vaarantamatta perusoikeuksien toteutumista.¹⁸⁶

¹⁸³ Ks. erityisesti Korkeimman oikeuden, Eduskunnan oikeusasiamiehen kanslian ja Demla ry:n lausunnot, joissa työryhmän ehdotuksia pidettiin rakenteellisesti varovaisina; vrt. Suomen tuomariliiton, Helsingin hovioikeuden, Helsingin kärjäoikeuden, Syyttäjälaitoksen sekä Puolustusministeriön ja Pääesikunnan lausunnot, joissa korostettiin muutosten hallittavuutta, oikeusturvan turvaamista ja asteittaisen kehittämisen tarkoituksenmukaisuutta.

¹⁸⁴ Pääesikunnan lausunto, s. 4. Myös Puolustusministeriö kannatti ehdotusta, ks. ministeriön lausunto s. 2. Myös Rovaniemen hovioikeus oli tällä kannalla, ks. hovioikeuden lausunto, s. 1.

¹⁸⁵ HE 82/2023 vp, s. 1 ja s. 14–15. Voimassa olleen sääntelyn katsottiin perustuneen osin viittaussäännöksiin ja aiheuttaneen tulkinnanvaraisuutta, minkä vuoksi sotilaskurinpidosta ja rikostorjunnasta Puolustusvoimissa annettuun lakiin ehdotettiin koottavaksi rikostorjuntaa koskevat keskeiset toimivaltuudet.

¹⁸⁶ HE 82/2023 vp, s. 197–198.

2020-luvun uudistushankkeista voidaan siten havaita, että sotilasoikeudenhoitoa koskevaa sääntelyä on pyritty ajantasaistamaan erityisesti rauhan ajan sotilasoikeudenkäyntien, sotilasjäsenten aseman, kurinpitomenettelyn ja rikostorjunnan osalta.

Sen sijaan sotilasoikeudenkäyntilain 6 luvun sota-oikeuksia koskeva sääntely jäi näissä hankkeissa varsinaisen uudistamisen ulkopuolelle, vaikka poikkeusolojen järjestelmän uudistamistarve nostettiin esiin ainakin Pääesikunnan ja Rovaniemen hovioikeuden lausunnoissa.

3. Kansainvälistä vertailua

3.1 Sotilasoikeudenkäyntien järjestäminen eri valtioissa sodan aikana

3.1.1 Pohjoismaat

Pohjoismaisesta näkökulmasta Suomen sota-ajan varalle sisällytetty sota-oikeusjärjestelmä on varsin ainutlaatuinen. Yhtenä syynä tähän voidaan pitää Suomen pitkää maarajaa Venäjän kanssa sekä sitä vastaan käytyjen sotien aiheuttamaa, kansainvälisestikin tunnettua kansallista kriisivalmiutta ja siitä johdettua valmius- ja puolustustilalainsäädännön pitkää kehityshistoriaa. Toisen maailmansodan aikana Suomi oli Pohjoismaista ainoa, joka kävi pitkäaikaista rintamasotaa¹⁸⁷.

Ruotsissa ei ole erillistä sotilastuomioistuinjärjestelmää rauhan aikana eikä sodan varalle säädettyä erityistuomioistuinjärjestelmää. Sotilastuomioistuimet kumottiin maassa vuonna 1949¹⁸⁸. Ruotsissa sotilasrikoksia käsittelevät niin rauhan kuin poikkeustilan aikana yleiset alioikeudet, *tingsrätt*. Ruotsin ollessa sodassa sotilasrikokset sekä muut niihin rinnastettavat, Suomessa sota-oikeuksille kuuluvat asiat käsiteltäisiin yleisissä alioikeuksissa. Tuomioistuinten toimivaltaa voidaan kuitenkin erityislilla siirtää tai laajentaa¹⁸⁹.

Vuoden 1988 menettelylaki¹⁹⁰ on keskeinen erityislaki, jonka tarkoituksena on tarjota hallinnollisia ja prosessuaalisia välineitä tilanteisiin, joissa valtio on sodassa tai sodan uhatta. Lain soveltaminen edellyttää hallituksen asetusta ja eduskunnan hyväksyntää. Se tulee voimaan

¹⁸⁷ Toisen maailmansodan aikana Ruotsi säilyi puolueettomana, kun taas Natsi-Saksa miehitti Tanskan sekä Norjan vuosina 1940–1945.

¹⁸⁸ Militär rättegångslag (1948:472).

¹⁸⁹ Lag (1988:97) om förfarandet hos kommunerna, förvaltningsmyndigheterna och domstolarna under krig eller krigsfara m.m. 17 §, ks. myös Jansson 2025.

¹⁹⁰ ks. edellä alaviite 200.

vain poikkeusoloissa, joissa normaalit prosessisäännökset eivät ole tarkoituksenmukaisia tai niiden noudattaminen on estynyt.

Lain 17 §:n mukaan hallitus voi lain soveltamisaikana muun muassa määrätä yleisille alioikeuksille rauhan ajasta poikkeavia tehtäviä, vähentää asioiden ratkaisuun tarvittavien tuomarien määrää sekä siirtää tuomioistuimen toiminnan kokonaan tai osittain toiselle alueelle.

Tanskassa rauhan ajan sota-oikeusjärjestelmä kumottiin jo vuonna 1919. Ruotsin tavoin Tanskassa sotilasrikoksia käsittelevät niin rauhan kuin sodan aikana yleiset alioikeudet, ja niihin sovelletaan sotilasoikeudenkäyntiä koskevaa erityissääntelyä sekä yleistä prosessilainsäädäntöä. Siinä missä Ruotsissa sotilasrikosasioiden tutkinta ja syyttäminen kuuluu yleisille viranomaisille, Tanskassa esitutkinnasta ja syyteharkinnasta vastaa sen sijaan sotilasasioihin erikoistunut viranomainen, *Forsvarets Auditørkorps*.¹⁹¹

Tämän seurauksena Tanskan sotilasoikeudellinen erityispiirre ei kohdistu tuomioistuinorganisaatioon, vaan nimenomaan esitutkinta- ja syyteharkintavaiheeseen: sotilasrikokset keskitetään erikoistuneelle sotilassyöttäjälaitokselle, jonka tehtävänä on varmistaa sotilasympäristön erityisolosuhteiden kuten palvelussuhteen, komentorakenteen ja operatiivisten realiteettien huomioon ottaminen rikosprosessissa¹⁹².

Norjassa rauhan ajan erilliset sota-oikeudet lakkautettiin jo vuonna 1923. Sotaa varten säilytetty mahdollisuus niiden perustamiseen poistettiin puolestaan vuonna 1997¹⁹³. Norjan nykyinen sotilasoikeudenkäyntijärjestelmä kytkeytyy rikosprosessilain (Lov om rettergangsmåten i straffesaker) asevoimia koskevaan 10. lukuun¹⁹⁴. 463 §:n 1 momentin mukaan asevoimiin liittyvissä rikosasioissa noudatetaan rikosprosessilain yleisiä säännöksiä, ja asiat käsitellään sodan ja rauhan aikana yleisissä tuomioistuimissa.

Vuoteen 2024 asti rikosprosessilain 10. luku sisälsi erityisjärjestelyjä sodan varalle. Näiden mukaan sotilasrikosasioiden käsittely kuului myös sodan aikana yleisille tuomioistuimille, mutta sotatilassa toimivalta voitiin keskittää kuninkaan määräämiin tuomioistuihin, ja syyttäjälle voitiin antaa mahdollisuus siirtää asia toisen tuomioistuimen käsiteltäväksi (§ 466).

¹⁹¹ The Danish Military Justice System 2025, s. 8–10. Tanskan sotilasoikeudenkäyntilakina toimii Militær retsplejelov (24/06/2005).

¹⁹² Ks. Jensen 2003, s. 269 ja 271.

¹⁹³ Forsvarsdepartementets arbeidsgrupperapport 2021, s. 140.

¹⁹⁴ Lov om rettergangsmåten i straffesaker (straffeprosessloven), LOV-1981-05-22-25.

Lisäksi sodan aikana tuomioistuimen kokoonpanoon sisällytettiin sotilastaustaisia maallikkojäseninä toimineita sotilastuomareita (§ 466). Sotilastuomareille asetettiin kelpoisuusvaatimuksia (§ 467), ja heidän nimeämisensä toteutettiin sotilasviranomaisten ylläpitämien tuomioistuinkohtaisten luetteloiden kautta (§ 468).¹⁹⁵

Vuonna 2023 hyväksytyssä ja vuonna 2024 voimaan tullessa uudistuksessa siirryttiin aiemmasta, suoraan laissa yksityiskohtaisesti säädetystä menettelystä malliin, jossa poikkeusolojen prosessuaaliset erityisjärjestelyt perustuvat yleiseen asetuksenantovaltuuteen (*straffeprosessloven § 467*).

Muutoksen taustalla oli pyrkimys yhdenmukaistaa sotilasliitännäisten rikosasioiden käsittelyä yleisen rikosprosessin kanssa, poistaa vanhentuneita ja käytännössä epäselviksi jääneitä rakenteita, sekä rakentaa joustavampi järjestelmä, jossa tarvittavat poikkeusratkaisut voidaan toteuttaa tilanteen mukaan asetuksin ilman erillistä valmista sotamenettelymallia rikosprosessilain sisään.¹⁹⁶

467 §:n nojalla kuningas, käytännössä hallitus, voi antaa määräyksiä syyttäjäjärjestelyistä sotilasliitännäisissä rikosasioissa, erityisestä toimivallasta ja käsittelypaikasta, sotilaskontekstin arvioinnissa tarvittavien asiantuntija- tai sotilastaustaisten jäsenten käytöstä sekä tuomioistuimen istunnon pitämisestä ulkomailla.

Pohjoismaita yhdistää se, että sotilaiden rikosasiat on pääsääntöisesti integroitu osaksi yleistä rikosprosessia ja yleisten tuomioistuinten toimivaltaa myös sodan aikana. Ruotsissa, Tanskassa ja Norjassa on luovuttu erillisistä sotatuomioistuimista, ja sotilasoikeudellinen erityisyys ilmenee lähinnä prosessin yksittäisissä vaiheissa, kuten Tanskassa syyttäjätöinnässä ja Norjassa menettelyjen joustavassa mukauttamisessa.

Suomi poikkeaa tästä mallista, sillä se mahdollistaa erillisten sota-oikeuksien asettamisen poikkeusoloissa. Ero heijastaa erilaisia oikeudellisia ja turvallisuuspoliittisia lähtökohtia. Suomen järjestelmässä korostuu institutionaalinen varautuminen laajamittaiseen sodankäyntiin, kun taas muissa Pohjoismaissa painopiste on rikosprosessin yhtenäisyydessä ja siviilituomioistuinten keskeisessä roolissa myös kriisitilanteissa.

¹⁹⁵ Lov om endringer i straffeprosessloven m.v., LOV-1994-06-24-36.

¹⁹⁶ Prop. 133 L (2022–2023), s. 59, 72, 78 ja 93.

3.1.2 SoKL 6 lukua vastaavia järjestelmiä Euroopassa

Eurooppalainen hätätilaoikeuden lainsäädäntö perustuu alun perin Ranskasta kotoisin olevaan *piiritys- tai sotatilainstituutioon*, joka omaksuttiin sittemmin muun muassa Keisarillisessa Saksassa. Sodan ja kapinan aikana sovellettavien instituutioiden keskeisiä organisatorisia oikeusvaikutuksia olivat siviiliviranomaisten alistaminen sotilasviranomaisten määräysvallan alle ja sotilastuomioistuinten toimivallan ulottaminen myös siviileihin.¹⁹⁷

Euroopassa sotilasrikosten prosessi niin rauhan kuin sodan aikana on järjestetty eri valtioissa merkittävästi toisistaan poikkeavilla ratkaisuilla. *Vashakmadzen* mukaan eri maissa sotilasrikoksia rauhan aikana käsittelevät tuomioistuimet voidaan jakaa neljään kategoriaan: sotilaallisiin, siviili- ja sotilastoimivallan osalta hybridimallisiin, rakenteellisesti hybridimallisiin sekä yleisiin tuomioistuimiin¹⁹⁸. Sota-ajan järjestelyjen osalta valtiot joko jatkavat sotilasasioiden rauhan ajan mallin mukaan, tai siirtävät käsittelyn sodan ajaksi perustettaviin sotilastuomioistuimiin¹⁹⁹.

Andreu-Guzmánin mukaan 2000-luvulla sotilasoikeudenkäyntilainsäädännöllä on ollut kansainvälisesti kaksi kehityssuuntaa. Suuri osa Euroopan valtioista on siirtänyt toimivallan sotilastuomioistuimilta siviilituomioistuimille niin rauhan kuin useissa tapauksissa sodankin aikana. Toiseksi siviilien syyttäminen sotatuomioistuimissa on laajalti kielletty, toimivallan rajoittuessa lähinnä asevoimien henkilöstöön²⁰⁰. Etenkin Euroopassa tämä johtuu myöhemmin käsiteltävän Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan soveltamisesta syntyneestä oikeuskäytännöstä.

Rauhan ajan erillisten sotilastuomioistuinten vähenemisestä huolimatta Euroopassa on nykyään edelleen useita valtioita, joiden prosessilainsäädännössä sotilasoikeudenhoitoa koskevat asiat on järjestetty omiin tuomioistuihinsa. Euroopassa erillisiä sotilastuomioistuinta tai sotilasrikosasioihin erikoistuneita tuomioistuinjärjestelyjä on edelleen esimerkiksi Iso-Britanniassa, Espanjassa, Puolassa, Italiassa, Bulgariassa ja Turkissa²⁰¹.

¹⁹⁷ Tuori 1988, s. 9–10.

¹⁹⁸ Vashakmadze 2011, s. 12.

¹⁹⁹ Kaplina ym. 2022, s. 127.

²⁰⁰ Andreu-Guzmán 2004, s. 161, VanLandingham ym. 2024, s. 26–27.

²⁰¹ VanLandingham ym. 2024, Euroopan unionin e-Justice Portal, National justice systems.

Sikäli kun sotilastuomioistuimet ovat toimivaltaisia jo rauhan aikana, toimivat ne sotilasrikosten sekä muiden niihin liittyvien asioiden osalta toimivaltaisina tuomioistuimina maissa myös sodan aikana, joskin käytännöt vaihtelevat luonnollisesti maittain²⁰².

Myös monet niistä valtioista, jotka ovat integroineet sotilasoikeudenhoidon rauhan aikana yleiseen prosessijärjestykseen ovat kuitenkin säilyttäneet kansallisessa lainsäädännössään mahdollisuuden sotilasrikoksia käsittelevien erityistuomioistuinten perustamiseen poikkeusoloissa. Tuomioistuinten perustaminen on useimmiten kytkeyty juridisesti sotatilaan, ja järjestelmä perustuu näkemykseen siitä, että erilliset sotilastuomioistuimet ovat valmiimpia sodan vaikutuksiin sekä kansainvälisten velvoitteiden noudattamiseen²⁰³.

Toisaalta useiden Euroopan valtioiden perustuslait nimenomaisesti kieltävät minkäänlaisen sotaa varten perustettavan erityisen tuomioistuimen perustamisen, jolloin maat tukeutuvat sodan aikana yleisiin tuomioistuihinsa tai rauhan aikanakin toimiviin sotilastuomioistuihin²⁰⁴. Suomen sota-oikeuslainsäädäntöön peilaten tutkielman kannalta on olennaisempaa tutustua valtioihin, joissa yleiset tuomioistuimet käsittelevät rauhan aikana sotilasrikosasiat, mutta joiden lainsäädäntöön sisältyy sodan varalle säädetty mahdollisuus erikoistuomioistuinten perustamiseen.

Vaikka Saksassa sotilasoikeudenhoito toteutetaan rauhan aikana yleisissä tuomioistuimissa, maan perustuslaki sallii sotilasrikostuomioistuinten perustamisen asevoimia varten Saksan perustuslain mukaisessa puolustustilassa sekä ulkomailla tai sota-aluksilla palvelevia asevoimien jäseniä varten.²⁰⁵

Näiden tuomioistuinten tuomarien tulisi perustuslain mukaan täyttää yleiset tuomarilta edellytettävät kelpoisuusvaatimukset, eikä tuomioistuimessa saisi syyttää siviilihenkilöitä. Oikeuskirjallisuudessa Saksan varsin varautunut suhtautuminen sotilastuomioistuinten perustamiseen on katsottu johtuvan toisen maailmansodan kokemuksista²⁰⁶.

²⁰² Esimerkiksi Puolassa sotilastuomioistuimet voivat tietyissä tapauksissa käsitellä siviilien tekemiä rikoksia myös rauhan aikana. Sota-aikana voidaan perustaa vielä erillisiä erityistuomioistuihin. Ks. Kowalski 2003, s. 700.

²⁰³ Cotelea ym. 2021, s. 9.

²⁰⁴ Cotelea ym. 2021, s. 10. Muun muassa Slovenian, Tanskan ja Espanjan perustuslaeissa on satunnaisten tuomioistuinten kieltö.

²⁰⁵ *Grundgesetz* 96(2) §.

²⁰⁶ Nolte–Krieger 2003, s. 416.

Myös Ranska noudattaa pitkälti Saksan omaksumaa mallia. Ranskassa sotilasoikeudenhoito on 1980-luvulta lähtien siirretty järjestelmällisesti erillisestä sotilastuomioistuinjärjestelmästä osaksi yleistä tuomioistuinlaitosta²⁰⁷. Uudistus alkoi vuonna 1982 erityistuomioistuinten lakkauttamisella, minkä jälkeen sotilasoikeudenkäynnit keskitettiin käytännössä yhteen erikoistuneeseen sotilastuomioistuimeen²⁰⁸ joka käsitteli lähinnä ulkomailla tapahtuneita asevoimiin liittyviä vakavia rikosasioita. Tämä tuomioistuin lakkautettiin vuonna 2012²⁰⁹.

Nykyään sodan ajan erikoistuomioistuimet ovat perustettavissa Ranskassa maan rikosprosessilain 699 §:n ja 700 §:n perusteella²¹⁰. Säännöksen mukaan sotatilan tai hätätilan vallitessa ministerineuvosto voi oikeusministerin ja puolustusministerin esityksestä asetuksella perustaa alueellisia sotilastuomioistuimia. Tällaisten tuomioistuinten toimivalta perustuu maan sotilasrikoslain säännöksiin sodan ajaksi sekä poikkeustilaa tai hätätilaa koskevien lakien erityissäännöksiin.

Perustus- ja rikosprosessilaeista ilmenevää sodan ajan erikoistuomioistuimia koskevaa sääntelyä arvioitaessa on tärkeää tarkastella, kytkeytyykö niiden perustaminen automaattisesti sotatilan julistamiseen vai onko kyse erillisestä harkinnanvaraisesta toimivallasta. Esimerkiksi Belgian perustuslain²¹¹ 157 §:n sekä vuonna 2003 säädetyin erityislain²¹² 3 §:n mukaan sotatilan julistamisen yhteydessä *perustetaan* erilliset sotilastuomioistuimet.

Mielenkiintoisen esimerkin sodan ajan poikkeavista prosessijärjestelyistä tarjoaa Portugali. Maan perustuslain²¹³ 213 §:n mukaan sotatilan vallitessa sotilastuomioistuimet käsittelevät sotilasrikosasiat. Maan sotilasrikoslain²¹⁴ 128 §:n mukaan näihin kuuluvat ensimmäisen ja toisen asteen yleiset sotilastuomioistuimet sekä sotilasasioiden korkein oikeus, *Supremo Tribunal Militar*.

131 §:n mukaan, mikäli pakottavat sotilasoikeudenhoidon syyt niin vaativat, voidaan edellä mainittujen sotilastuomioistuinten rinnalle perustaa erillinen ja *ad hoc* -tyyppinen tuomioistuin valtion alueen tai vesien ulkopuolella sijaitsevien joukkojen tai sotilastukikohtien komentojen

²⁰⁷ Andreu-Guzmán 2004, s. 275-276.

²⁰⁸ *Tribunal aux armées de Paris*, TAAP.

²⁰⁹ Sotilasrikosasioita käsitellään edelleen kuitenkin erikoistuneissa jaostoissa alueellisissa tuomioistuimissa. Cotelea ym. 2021, s. 19.

²¹⁰ *Code de procédure pénale*, 8.6.1960.

²¹¹ *La Constitution belge* 7.2.1994, muut. 2.5.2019.

²¹² Loi du 10 avril 2003 relative à la suppression des juridictions militaires en temps de paix ainsi qu'à leur maintien en temps de guerre.

²¹³ Constituição da República Portuguesa 1976.

²¹⁴ Código de Justiça Militar (Lei n.º 100/2003).

rinnalle. Kyseiset tuomioistuimet on välittömästi lakkautettava, kun ne ovat ratkaisseet ne asiat, joita varten ne on perustettu.

Portugali sallii käytännössä edelleen sodan aikana kenttäsotilasoikeudenhoidon järjestämisen, joka muistuttaa joiltakin perustamisedellytyksiltään Suomen toisen maailmansodan aikaisia pikaoikeuksia. 132 §:n mukaan ylimääräinen sotilastuomioistuin koostuu puheenjohtajasta ja kolmesta sotilasjäsenestä sekä auditorista, joka toimii oikeudellisena asiantuntijana. Puheenjohtaja ja jäsenet ovat sotilasupseereita.

Eri valtioiden sotilasoikeudenkäyntijärjestelmien erot eivät ole sattumanvaraisia, vaan niitä voidaan selittää useilla oikeusvertailussa tunnistetuilla taustatekijöillä. Husan²¹⁵ mukaan oikeusjärjestelmien eroihin vaikuttavat muun muassa historialliset, maantieteelliset, poliittiset ja kulttuuriset tekijät. Sotilasoikeudenkäynnin osalta historialliset kokemukset sodasta ja sotilasvallan käytöstä voidaan katsoa olevan erityisen merkittäviä.

Valtioissa, joissa sotilastuomioistuimet yhdistyvät autoritaarisiin tai väärinkäytöksiin johtaneisiin historiallisiin kokemuksiin, on usein pyritty rajoittamaan sotilasoikeudenhoitoa ja siirtämään toimivaltaa siviilituomioistuimille. Tällainen kehitys on nähtävissä esimerkiksi Saksassa, jossa toisen maailmansodan kokemukset ovat vaikuttaneet varovaisuuteen sotilastuomioistuinten käytössä, vaikka maan perustuslaki edelleen salliikin niiden perustamisen sodan aikana.

Toisaalta sotilasoikeudenkäyntijärjestelmän säilymistä tai laajempaa toimivaltaa voidaan selittää valtioiden tarpeella varautua poikkeusoloihin ja aseellisiin konflikteihin. Useissa valtioissa lainsäädäntöön on tästä syystä sisällytetty mahdollisuus sotilasoikeudenkäyntijärjestelmän aktivoimiseen sodan aikana, vaikka rauhan aikana toimivalta olisi siirretty yleisille tuomioistuimille.

Tällöin erillisten sotilastuomioistuinten katsotaan mahdollistavan sotilasorganisaation erityispiirteiden huomioon ottamisen sekä turvaavan oikeudenhoidon tehokkuuden olosuhteissa, joissa tavanomainen tuomioistuinjärjestelmä ei välttämättä toimi yhtä joustavasti²¹⁶.

Euroopan sotilasoikeudenkäyntijärjestelmien nykytilaa voidaan näin ollen selittää kahden tekijän kautta. Yhtäältä ihmisoikeusnormien vahvistuminen ja erityisesti Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklaa koskeva oikeuskäytäntö on johtanut sotilastuomioistuinten

²¹⁵ Husa 1998, s. 85–94.

²¹⁶ VanLandingham ym. 2024, s. 10–11.

toimivallan kaventumiseen ja siviilituomioistuinten roolin vahvistumiseen. Toisaalta turvallisuuspoliittiset ja historialliset tekijät ovat monissa valtioissa johtaneet siihen, että kansalliseen lainsäädäntöön on edelleen sisällytetty mahdollisuus sotilastuomioistuinten perustamiseen sodan aikana.²¹⁷

Suomeen verrattuna Euroopan valtioiden ratkaisut osoittavat, että Suomen malli sijoittuu näiden kahden kehityssuunnan väliin. Sotilasrikosasioiden käsittely on rauhan aikana integroitu yleisiin tuomioistuimiin, mutta toisaalta lainsäädäntöön on säilytetty mahdollisuus erillisten sotilastuomioistuinten perustamiseen poikkeusoloissa. Suomen järjestelmä heijastaa sekä eurooppalaista oikeusturvakehitystä että turvallisuuspoliittista varautumista ja sijoittuu vertailussa yleisen rikosprosessin ja erillisen sotilastuomioistuinjärjestelmän välimaastoon.

3.1.3 Ukraina

Ukrainassa rauhan ajan sotilastuomioistuimet toimivat vuoden 1991 itsenäistymisestä aina vuoden 2010 lainuudistukseen asti. Lainuudistus, jossa sotilasasiat siirrettiin sekä rauhan että sodan aikana käsiteltäviksi yleisiin tuomioistuimiin, johtui aiempaan erillisjärjestelmään kohdistuneesta epäluottamuksesta, joka liittyi sen puolueettomuuteen sekä yhdenmukaisuuteen demokraattisten periaatteiden kanssa. Sotilastuomioistumia pidettiin myös kalliina ja sopimattomina rauhan aikana toimivaan oikeusjärjestelmään.²¹⁸

Ukrainan oikeustieteellisessä keskustelussa uuden järjestelmän toimivuutta poikkeusolojen aikana alettiin kyseenalaistaa jo vuonna 2014 alkaneen Itä-Ukrainan sodan vuoksi²¹⁹. Todelliseen koetukseen järjestelmä joutui Venäjän 24.2.2022 aloittaman täysimittaisen hyökkäyssodan johdosta.

Ukrainassa Venäjän täysimittainen hyökkäys on lisännyt merkittävästi rikosoikeusjärjestelmän kuormitusta erityisesti sotarikoksia ja sotilaspalvelukseen liittyviä rikoksia koskevissa asioissa. Koska sotilastuomioistuimet lakkautettiin vuonna 2010, näitä tapauksia käsittelevät nykyisin siviilituomioistuimet, joilla ei aina ole riittävää sotilasoikeudellista asiantuntemusta²²⁰. Täysimittaisen hyökkäyksen alettua vuonna 2022 sotaan liittyvien rikosasioiden määrän kasvu on lisännyt merkittävästi tuomioistuinjärjestelmän työmäärää.

²¹⁷ Cotelea ym. 2021, s. 21–22.

²¹⁸ VanLandingham ym. 2024, s. 73, Ovcharenko ym. 2025, s. 9.

²¹⁹ Ks. Vashakmadze 2018, s. 10–11.

²²⁰ Ovcharenko ym. 2025, s. 16.

Esimerkiksi ainoastaan Ukrainan asevoimien henkilöstöön kohdistuvia rikostutkintoja avattiin vuonna 2023 yli 35 000, joista valtaosassa oli kyse asepalveluksen karttamisesta tai omasta yksiköstä luvattomasti poistumisesta. Ukrainan korkeimman oikeuden mukaan vuonna 2022 ensimmäisen asteen tuomioistuimiin saapui noin 1 300 valtiopetosta koskevaa rikosasiaa, yli 1 800 vihollisen kanssa tehtyä yhteistyötä koskevaa asiaa sekä noin 850 Venäjän aseellisen hyökkäyksen oikeuttamista koskevaa asiaa.²²¹

Ukrainan syyttäjänviraston mukaan 11.12.2023 mennessä sotaan liittyviä rikosepäilyjä oli rekisteröity yli 115 000. Tilastot osoittavat, että sotaan liittyvät rikosasiat ovat lisänneet merkittävästi Ukrainan tuomioistuinjärjestelmän työmäärää ja korostavat tarvetta kehittää oikeudellisia mekanismeja sodan olosuhteiden asettamia haasteita varten.²²²

Laajamittaisen sodan alettua yksi Ukrainan oikeusjärjestelmän suurimmista haasteista on ollut sotarikosten tutkinta ja syyttäminen. Vaikka sotarikoksia koskevia rikostutkintoja on käynnistetty runsaasti, tuomioita on annettu suhteellisen vähän ja valtaosa tuomioista on koskenut yhteistyötä vihollisen kanssa koskevia rikoksia. Tämä osoittaa, että venäläisten sotilaiden tekemien sotarikosten käsittely on muodostunut merkittäväksi haasteeksi Ukrainan oikeusjärjestelmälle.²²³

Ukrainan oikeusjärjestyksen lähtökohtana on, ettei tuomioistuinten toimivaltaa ja oikeutta oikeudenkäyntiin voida rajoittaa sotatilan aikana²²⁴. Käytännössä jatkuvat pommitukset ja alueiden miehitys ovat kuitenkin estäneet monien tuomioistuinten toiminnan. Vuoteen 2023 mennessä noin 20 % Ukrainan tuomioistuimista oli joutunut keskeyttämään toimintansa sotatoimien tai miehityksen vuoksi. Lisäksi monen tuomioistuimen infrastruktuuri ja henkilöstö ovat kärsineet sodan vaikutuksista merkittävästi, ja erityisesti etulinjan alueilla tuomarit työskentelevät jatkuvan turvallisuusuhan alla²²⁵.

Vuonna 2023 Ukrainassa toimi yhteensä 587 tuomioistuinta, joista 87 ei voinut toimia aktiivisten taistelujen tai miehityksen vuoksi. Lisäksi 84 tuomioistuinta ei ole voinut toimia vuodesta 2014

²²¹ Ovcharenko ym. 2025, s. 16.

²²² Ovcharenko ym. 2025, s. 16.

²²³ Ovcharenko ym. 2025, s. 5–6.

²²⁴ Prytyka – Zahrebelna 2026, s. 5–6.

²²⁵ Ovcharenko ym. 2025, s. 18, Prytyka – Zahrebelna 2026, s. 2–3 ja 5–6. Prytykan ja Zahrebelnan mukaan 26.5.2025 mennessä 158 toimitilaa 148 oikeudellisessa instituutiossa oli vahingoittunut ja 18 tuomioistuinta kokonaan tuhoutunut.

lukien Krimillä sekä Donetskin ja Luhanskin miehityillä alueilla. Oikeudenhoidon toimivuus on vaihdellut merkittävästi sen mukaan, kuinka lähellä tuomioistuimet sijaitsevat rintamalinjaa.²²⁶

Oikeudenkäytön jatkuvuutta on pyritty turvaamaan erityisesti muuttamalla tuomioistuinten alueellista toimivaltaa siten, että toimintakyvyttömien tuomioistuinten asiat siirretään muiden tuomioistuinten käsiteltäviksi. Toimivallan siirtäminen ei kuitenkaan ole poistanut oikeudenkäytön ongelmia, sillä se on johtanut korvaavien tuomioistuinten ylikuormittumiseen, pitkiin etäisyyksiin ja asiakirja-aineiston siirtämiseen liittyviin vaikeuksiin.²²⁷

Täysimittainen sota on vaikuttanut merkittävästi myös ukrainalaisten tuomareiden työnkuvaan. Sodan oloissa tuomioistuimet ovat usein joutuneet soveltamaan oikeutta poikkeuksellisissa olosuhteissa ja improvisoimaan menettelyjä oikeudenkäyttöä ylläpitääkseen. *Kubal* ja *Oliinyk* tarkastelivat tätä ilmiötä *legal bricolage* -käsitteen avulla²²⁸. Heidän tutkimuksessaan käsite kuvaa tuomareiden tapaa hyödyntää olemassa olevia oikeudellisia normeja, kansainvälisiä ihmisoikeuslähteitä ja vakiintuneita oikeudellisia käytäntöjä joustavasti tilanteessa, jossa sota aiheuttaa oikeudenkäytölle institutionaalisia ja logistisia vaikeuksia.²²⁹

Voimassa olevan järjestelmän käytännön heikkoudet sodan aikana ovat johtaneet keskusteluun sotilastuomioistuinjärjestelmän palauttamisesta. Esimerkiksi *Ovcharenkon* ym. mukaan sotilastuomioistuuksia ei tulisi palauttaa ainoastaan vastamaan sodan aiheuttamia tarpeita, vaan siten, että niiden toiminta perustuu oikeusvaltioperiaatteeseen, tuomioistuinten riippumattomuuteen sekä Euroopan ihmisoikeusnormien noudattamiseen²³⁰.

Sotilastuomioistuinten palauttaminen on Ukrainassa valtiosääntöisesti ongelmallista, koska maan perustuslain 125 § kieltää poikkeuksellisten ja erityisten tuomioistuinten perustamisen²³¹. Sodan alkuvaiheessa oikeuskirjallisuudessa pohdittiin myös Ukrainan oikeusjärjestelmän tukemista kansainvälisin instrumentein. Esimerkiksi *Heller* ehdotti Ukrainan nykyisen

²²⁶ Ovcharenko ym. 2025, s. 18.

²²⁷ Prytyka – Zahrebelna 2026, s. 11–13 ja 18–21.

²²⁸ Bricolage-käsite palautuu Claude Lévi-Straussin antropologiseen ajatteluun. Oikeussosiologisessa tutkimuksessa käsitettä on käytetty kuvaamaan oikeudellisten normien, instituutioiden ja käytäntöjen joustavaa yhdistelemistä tilanteissa, joissa yhtenäinen oikeudellinen ratkaisu ei sellaisenaan riitä. Lévi-Strauss 1966, s. 17. Ks. esim. vastaanottokeskusten toiminnasta Puolassa Tacik 2022, s. 45–47.

²²⁹ Kubal – Oliinyk 2025, s. 2–3 ja 18–19.

²³⁰ Ovcharenko ym. 2025, s. 26–27.

²³¹ Ukrainan perustuslaki 28.6.1996, 125 §.

tuomioistuinjärjestelmän sisään perustettavaa erityistä sotarikososastoa, jota tukisi Euroopan Neuvosto.²³²

Oikeuskirjallisuudessa Ukrainan tarve mahdollistaa sotilastuomioistuinten palauttaminen uudella lainsäädännöllä on perusteltu useilla sodan erityistarpeisiin liittyvillä perusteilla. Keskeisenä perusteluna pidetään erityisesti *access to justice* -periaatteen turvaamista tilanteissa, joissa yleisten tuomioistuinten toiminta on konfliktialueilla sodan vuoksi keskeytynyt tai vaikeutunut.²³³

Sotilastuomioistuimet voisivat toimia liikkuvina ja operatiiviseen tilanteeseen mukautuvina tuomioistuimina sekä toteuttaa oikeudenkäyttöä ja tuomioistuinvalvontaa myös taistelualueiden läheisyydessä, mikä lisäisi rikosprosessin tehokkuutta ja mahdollistaisi prosessuaalisten määräaikojen noudattamisen.²³⁴

Toinen keskeinen peruste liittyy sotarikosten käsittelyn erityisluonteeseen. Aseellisen konfliktin aikana tapahtuvat sotarikokset edellyttävät usein erityisosaamista ja turvallisuusjärjestelyjä. Sotarikoksia koskevissa oikeudenkäynneissä voidaan joutua käsittelemään myös valtionsalaisuuksiksi luokiteltua aineistoa. Sotilastuomioistuinten katsottaisiin näin tarjoavan tarkoituksenmukaisen institutionaalisen kehyksen tällaisten rikosten käsittelylle sekä *rule of law* -periaatteen turvaamiselle sodan aikana ja sen jälkeen.²³⁵

Sotilastuomioistuinten palauttamista koskeva keskustelu on johtanut viime aikoina käytännön seurauksiin. Helmi-maaliskuussa 2025 Ukrainan parlamentti, *Verkhovna Rada*, rekisteröi kaksi lakiesitystä²³⁶, joiden tavoitteena on palauttaa sotilastuomioistuimet osaksi yleistä tuomioistuinjärjestelmää.

Lakiesitysten perustelujen mukaan tarkoituksena on varmistaa sotilashenkilöiden tekemien rikosten asianmukainen käsittely sekä oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin takeet poikkeusoloissa. Sotilastuomioistuimet toimisivat erikoistuneina tuomioistuimina yleisten

²³² Heller 2024, s. 18.

²³³ Kaplina ym. 2022, s. 132–134.

²³⁴ Kaplina ym. 2022, s. 132–134.

²³⁵ Kaplina ym. 2022, s. 132–134.

²³⁶ Draft Law No. 13048, 27.2.2025, On amendments to the Law of Ukraine “On the Judicial System and Status of Judges” regarding the functioning of military courts; Draft Law No. 13048-1, 11.3.2025, On amendments to the Law of Ukraine “On the Judicial System and Status of Judges” regarding the creation and organisation of military courts.

tuomioistuinten järjestelmässä, mikä lisäisi sotilaspalvelukseen liittyvien rikosasioiden käsittelyn tehokkuutta.²³⁷

Esitysten mukaan uusi järjestelmä koostuisi paikallisista sotilaskomennuskuntien tuomioistumista sekä niitä ylemmistä sotilaallisista muutoksenhakutuomioistumista, joiden toimivaltaan kuuluisi erityisesti sotilasrikosten, sodan oikeussääntöjen rikkomusten sekä sotilashallintoon liittyvien hallinnollisten ja kurinpidollisten asioiden käsittely. Tuomareilta edellytettäisiin rikosasioihin liittyvää tuomarikokemusta sekä sotilasoikeudellista erityiskoulutusta, ja ylimpänä muutoksenhakuelimenä toimisi korkeimman oikeuden kassaatiotuomioistuimen sotilasasioihin erikoistunut jaosto.²³⁸

Oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että lakiesitysten hyväksyminen voitaisiin toteuttaa Ukrainan perustuslain 125 §:ää muuttamalla, mitä pidetään sotatilassa vaikeasti toteutettavana, tai siten että sotilastuomioistuinten toiminta järjestettäisiin maan korkeimpien erikoistuomioistuinten järjestelmän kautta.²³⁹

Ukrainan esimerkki osoittaa, että sotilastuomioistuinten lakkauttaminen rauhan aikana ei poista tarvetta arvioida niiden merkitystä uudelleen laajamittaisen sodan oloissa. Samalla keskustelu osoittaa, ettei mahdollisen sotilastuomioistuinjärjestelmän palauttamista voida tarkastella vain tehokkuuskysymyksenä, vaan se kytkeytyy myös tuomioistuinten riippumattomuuteen, perustuslain erityistuomioistuinikieltoon ja oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin takeisiin.

3.2 Sotatuomioistumia koskevat kansainväliset velvoitteet

3.2.1 Geneven sopimukset

Toisen maailmansodan aikaiset ihmisoikeusloukkaukset vahvistivat kansainvälistä pyrkimystä luoda perustavien ihmisoikeuksien kunnioittamiselle kansainvälisiä takeita, mikä johti vuoden 1949 Geneven sopimusten hyväksymiseen²⁴⁰. Sopimusten päätavoite oli yksilöiden suojeleminen

²³⁷ Ovcharenko ym. 2025, s. 11. Lakiesitystä ei tätä tutkimusta kirjoittaessa ole otettu vielä käsittelyyn. Ks. Ukrinform 17.3.2026.

²³⁸ Ks. lakiesitykset No. 13048 ja No. 13048–1 sekä Ukrinform 2026, UNN 4.3.2025.

²³⁹ Kuznetsov – Siyploki 2025, s. 232–233.

²⁴⁰ Tuori 1988, s. 17. Kansainvälisen humanitaarisen oikeuden varhaisimpina Suomea velvoittaneina lähteinä voidaan pitää Haagin vuonna 1907 tehtyjä sopimuksia, jonka periaatteita noudatetaan jossain määrin edelleen kansainvälisenä tapaoikeutena. Ks. muun muassa Buure-Hägg Lund 2002, s. 32, Hakanpää 2010, s. 566–567.

tarpeettomalta kärsimykseltä, ja sopimuksista ei periaatteen mukaan saa irtautua edes keskinäisin sopimuksin²⁴¹.

Suomi ratifioi sopimukset vuonna 1955²⁴². Sopimuksia laadittiin neljä, ja niistä sotavankien kohtelua koskeva kolmas sopimus²⁴³ on keskeinen sota-oikeuksien perustamisen kannalta. Kolmatta sopimusta sovelletaan kansainvälisessä aseellisessa selkkauksessa, ja sen 4 artikla määrittelee sotavangin asemaan kuuluvat henkilöt²⁴⁴. 5 artikla pyrkii estämään pidättäjävallan asevoimien mielivaltaisen arvioinnin siitä, onko kiinniotettua henkilöä pidettävä sotavankina.

Artiklan 2 kappaleen mukaan epäselvässä tapauksessa kysymys henkilön oikeudesta sotavangin kohteluun ratkaistaan toimivaltaisessa tuomioistuimessa²⁴⁵. Artiklan 2 kappale ei kuitenkaan selvennä toimivaltaisen tuomioistuimen käsitettä tarkemmin.

Kolmannen sopimuksen III osan 1 luku käsittelee sotavankien suhdetta viranomaisiin. Yleissääntönä sopimuksessa on, ettei sotavankia saa tuomita muunlaiseen tai ankarampaan rangaistukseen kuin mitä pidättäjävallan oma sotilas saisi vastaavasta rikoksesta. Tämän lisäksi sopimus pyrkii ohjaamaan pidättäjävallat käyttämään kurinpitorangaistuksia yleisen tuomioistuinmenettelyn sijasta²⁴⁶.

Sotavankien rikosoikeudenkäyttöä koskevissa määräyksissä korostuu yhdenvertaisuus pidättäjävallan omiin sotilaisiin nähden. 82 artiklan mukaan sotavanki on pidättäjävallan sotavoimien lainsäädännön alainen, mutta häntä ei saa tuomita ankarammin kuin pidättäjävallan omaa sotilasta vastaavasta rikoksesta.

Sotavanki voidaan tuomita vain sellaisessa tuomioistuimessa ja menettelyssä, jota käytettäisiin vastaavassa asiassa pidättäjävallan omiin asevoimiin kuuluvaa henkilöä kohtaan²⁴⁷. Lisäksi

²⁴¹ *Jus cogens* -luonteesta ks. Hakanpää 2010, s. 569. *Jus ad bellum* ja *just in bello* jaottelusta ks. Hakanpää 2010, s. 561, Schwarzenberger 1968, s. 37.

²⁴² SopS 8/1955.

²⁴³ Geneven III sopimus sotavankien kohtelusta 12 päivältä elokuuta 1949.

²⁴⁴ Asema kuuluu edellytysten täyttyessä selkkauksen osapuolten aseellisissa voimissa palveleville sekä näihin rinnastettaville järjestäytyneille aseellisille ryhmille.

²⁴⁵ Oikeuskirjallisuudessa artiklan on katsottu tavoittelevan kahta eri tavoitetta; sillä pyrittiin lopettamaan usein maailmansodissa omaksuttu ”ammu ensin, tutki myöhemmin” menettelytapa, jonka lisäksi se pyrkii takaamaan kiinniotetun henkilön oikeuden saattaa hänen asemansa tutkittavaksi muun kuin suoraan kiinniottavan joukon toimesta. Levie 1977, s. 55–56.

²⁴⁶ Sotavangille tulisi langettaa tuomio laillisessa sotilas- tai siviilituomioistuimessa vain vakavista rikoksista. Parkkari 2018, s. 151–152.

²⁴⁷ 84(1) artiklan mukaan sotavangin saa lähtökohtaisesti tuomita vain sotatuomioistuin, ellei pidättäjävallan lainsäädäntö salli vastaavassa tilanteessa asevoimiin kuuluvan henkilön tuomitsemista siviilituomioistuimessa.

tuomioistuimen on tarjottava riippumattomuuden ja puolueettomuuden olennaiset takeet sekä puolustautumis- ja muutoksenhakuoikeudet²⁴⁸.

Sopimuksessa on sisällöllisesti varsin vähän sääntelyä itse sotavankiin kohdistuvasta oikeudenkäynnistä. Koska rikosprosessissa sovelletaan pitkälti pidättäjävaltion lainsäädäntöä, 105 artiklan merkitys on ennen kaikkea sotavangin vähimmäispuolustusosoikeuksien turvaamisessa.²⁴⁹

Geneven neljäs sopimus koskee siviilihenkilöiden suojelua erityisesti miehitetillä alueella²⁵⁰. Sen lähtökohtana on säilyttää miehitetyn alueen omat tuomioistuimet, mutta miehittäjävalta voi tietyin edellytyksin käyttää omia ei-poliittisia ja säännönmukaisesti perustettuja sotilastuomioistuinta²⁵¹. Koska sääntely koskee ensisijaisesti miehittäjävaltion oikeudenkäyttöä miehitetillä alueella, sen merkitys on tämän tutkielman arvioinnin osalta rajallinen.

Vuoden 1949 Geneven sopimuksia täydennettiin 8.6.1977 diplomaattikonferenssissa solmituilla lisäpöytäkirjoilla²⁵². Pöytäkirjojen keskeisenä aineellisenä lisäyksenä voidaan pitää niin sanottujen Haagin traditioon kuuluvien määräysten sisällyttämistä sopimukseen²⁵³.

Ensimmäisen lisäpöytäkirjan 45 artikla vahvistaa, että epäselvissä tilanteissa vihollisuuksiin osallistunutta henkilöä on kohdeltava sotavankina, kunnes toimivaltainen tuomioistuin ratkaisee hänen asemansa. Jos henkilöltä on evätty sotavangin asema mutta häntä syytetään vihollisuuksiin liittyvästä rikoksesta, hänellä on oikeus vaatia asemansa ratkaisemista ennen rikosasian käsittelyä.²⁵⁴

²⁴⁸ III Geneven sopimus 84 artiklan 2 kohta sekä 99, 102 ja 105 artikla.

²⁴⁹ Levie 1977, s. 336–337. Sotavankeus ei ole rangaistus tai kosto, vaan sen tarkoituksena on estää henkilöä jatkamasta osallistumista vihollisuuksiin. Schwarzenberger 1968, s. 126.

²⁵⁰ Geneven IV sopimus siviilihenkilöiden suojelemisesta sodan aikana 12 päivästä elokuuta 1949. Sopimuksessa listattujen vaatimusten täyttämiseksi Suomessa hyväksyttiin laki sodan aikana eristettyjä henkilöitä ja miehitetyn alueen asukkaita koskevasta oikeudenkäynnistä ja heihin sovellettavista rangaistuksista (23/1955).

²⁵¹ Ks. Geneven IV sopimuksen artiklat 64 ja 66. Artiklat käytännössä sallivat miehittäjävallan asettaa erityistuomioistuimen vallatulle alueelle edellytysten täytyessä. Ks. myös Castrén 1964, s. 119–121.

²⁵² Ensimmäinen pöytäkirja koskee kansainvälisten aseellisten selkkausten uhrien suojelemista ja toinen kansainvälistä luonnetta vailla olevien aseellisten selkkausten uhrien suojelemista. Pöytäkirjat tulivat Suomessa voimaan vuonna 1980 (SopS 81–82/1980).

²⁵³ Ks. Parkkari 2018, s. 40 ja 45, Hakanpää 2010, s. 570.

²⁵⁴ Vuoden 1949 sopimukseen verrattuna vangitun henkilön korostetulla oikeudella vaatia sotavangin asemaa pyrittiin estämään tilanteita, joissa pidättäjävalta viivyttelisi tarkoituksella sotavankiaseman myöntämistä esimerkiksi voidakseen kuulustella henkilöä, teettää tällä töitä tai evätä häneltä sopimuksen suomat edut. Hingorani 1982, s. 68.

75 artiklassa säädetään perustakeista. Sen 4 kappaleen mukaan tuomiota ei saa määrätä eikä rangaistusta panna täytäntöön henkilölle, joka on todettu syylliseksi aseelliseen selkkaukseen liittyvään rikolliseen tekoon, ellei tuomiota ole antanut puolueeton ja vakinaisesti asetettu tuomioistuin, joka kunnioittaa laillisen oikeudenkäyntimenettelyn yleisesti tunnustettuja periaatteita.²⁵⁵

Sekä sotavankien että miehitetyn alueen siviiliväestön oikeudenkäytössä on tärkeä huomioida heidän haavoittuva asemansa. Sotavangit ja siviiliväestö ovat oikeudenkäyttötilanteessa vailla oman yhteiskuntansa normaalisti antamaa suojaa ja tukea²⁵⁶. Tämän vuoksi Geneven III ja IV sopimukset sekä lisäpöytäkirjat pyrkivät ohjaamaan miehittäjä- tai pidättäjävaltion oikeudenkäytön olemaan mahdollisimman tarkoituksenmukaista ja oikeudenmukaista kyseisille henkilöille.

Kokonaisuutena Geneven sopimukset ja niitä täydentävät lisäpöytäkirjat eivät kiellä tai edellytä tietynlaisen sotatuomioistuinjärjestelmän perustamista, vaan asettavat sen toiminnalle keskeiset oikeusturvaa koskevat vähimmäisvaatimukset. Sääntely korostaa erityisesti tuomioistuimen riippumattomuutta ja puolueettomuutta, syytetyn puolustautumisoikeuksia sekä sitä, ettei sotavankia tai siviiliä saa asettaa epäedullisempaan asemaan kuin vastaavassa asemassa olevaa pidättäjävaltion omaa henkilöä.

3.2.2 Euroopan ihmisoikeussopimus

Euroopan ihmisoikeussopimus laadittiin vuonna 1950 Euroopan neuvoston piirissä turvaamaan perus- ja ihmisoikeudet sekä oikeusvaltioperiaate jäsenvaltioissa. Sopimus tuli Suomessa voimaan vuonna 1990²⁵⁷, minkä jälkeen siitä on tullut keskeinen oikeuslähde suomalaisessa lainkäytössä ja perusoikeustulkinnassa.

Sopimuksen 6 artiklan 1 kappaleen mukaan jokaisella on oikeus kohtuullisen ajan kuluessa oikeudenmukaiseen ja julkiseen oikeudenkäyntiin laillisesti perustetussa riippumattomassa ja puolueettomassa tuomioistuimessa silloin, kun päätetään hänen oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan tai häntä vastaan nostetusta rikossyyttestä.

²⁵⁵ Periaatteilla tarkoitetaan artiklan mukaan yleisesti tunnustettuja oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin takeita, joihin kuuluvat kohtien *a-j* mukaisesti muun muassa syytetyn oikeus saada viipymättä tieto syytteen sisällöstä ja riittävät mahdollisuudet puolustautumiseen, syyttömyysolettama sekä henkilökohtaisen rikosvastuun ja taannehtivan rikosoikeudellisen vastuun kiellon noudattaminen.

²⁵⁶ Parkkari 2018, s. 336.

²⁵⁷ SopS 18/1990.

Sopimuksen 15 artikla on merkityksellinen poikkeusolojen kannalta. 1 kappaleen mukaan sodan tai kansakunnan elämää uhkaavan hätätilan aikana valtio voi poiketa sopimuksen velvoitteista siinä määrin kuin tilanne välttämättä edellyttää, kunhan toimet eivät ole ristiriidassa muiden kansainvälisten velvoitteiden kanssa. 2 kappaleessa määritellään artikkelit, joista ei voida poiketa hätätilan perusteella, mutta edellä käsitelty 6 artikla ei sisälly mainittuihin.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on käsitellyt useissa ratkaisuisaan jäsenvaltioiden rauhan ajan sotilastuomioistuinten suhdetta 6 artiklaan. Ratkaisuja on erityisesti Iso-Britanniaa ja Turkia koskevissa tapauksissa, ja useissa tuomioissa EIT on katsonut sotilastuomioistuinjärjestelyjen rikkoneen 6 artiklassa säädettyä oikeutta riippumattomaan ja puolueettomaan oikeudenkäyntiin²⁵⁸. Turkin korostunut asema tuomioistuimen ratkaisukäytännössä johtuu siitä, että se on ainoa EIS:n sopimusosapuoli, jonka perustuslaki sallii siviilihenkilöiden syyttämisen sotilastuomioistuimissa rauhan aikana²⁵⁹.

Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artikla on tulkinnallisesti vaativa ja käytännössä ongelmallisin sopimusmääräys. Vaikka Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on korostanut sopimusvaltioiden harkintavaltaa artikkelin toteuttamisessa, juuri 6 artiklaan liittyviä loukkauksia on todettu oikeuskäytännössä poikkeuksellisen usein²⁶⁰. EIT:n mukaan arvioitaessa tuomioistuimen riippumattomuutta on otettava huomioon muun muassa sen jäsenten nimittämistapa ja toimikausi, ulkopuolisten paineiden torjumiseksi olemassa olevat takeet sekä se, antaako elin riippumattoman vaikutelman²⁶¹.

EIT:n oikeuskäytännössä tuomioistuimen puolueettomuutta arvioidaan EIS 6 artikkelin kannalta sekä subjektiivisesta että objektiivisesta näkökulmasta. Subjektiivinen arviointi kohdistuu siihen, onko yksittäinen tuomari ollut henkilökohtaisesti ennakkoluuloton ja puolueeton käsiteltävässä asiassa. Objektiivisessä arvioinnissa ratkaisevaa on puolestaan se, tarjoaako tuomioistuin kokoonpanonsa ja institutionaalisten takeidensa puolesta riittävät takeet perusteltujen puolueettomuusepäilyjen poissulkemiseksi.²⁶²

²⁵⁸ Mm. *Çiraklar v. Turkey* 1998, *Ergin v. Turkey* (No. 6) 2006, *Findlay v. the United Kingdom* 1997, *Morris v. the United Kingdom* 2002.

²⁵⁹ VanLandingham ym. 2024, s. 26.

²⁶⁰ Pellonpää – Tapanila 2018, s. 545–546.

²⁶¹ *Findlay v. the United Kingdom* 1997, kohta 73.

²⁶² *Çiraklar v. Turkey* 1998, kohta 38, *Morris v. the United Kingdom* 2002, kohta 58.

EIT on ratkaisuisaan todennut, että 6 artiklan edellytykset täyttävissä tuomioistuimissa on kyse luottamuksesta, jota niiden on demokraattisessa yhteiskunnassa herätettävä yleisössä ja ennen kaikkea rikosoikeudenkäynnin vastaajassa.²⁶³

Tuomioistuin on pitänyt sotilastuomarien tai -jäsenten läsnäoloa erittäin ongelmallisena tapauksissa, joissa syytettynä on siviilihenkilö. Tällöin tuomioistuin saattaa sen mukaan ottaa päätöksentekoonsa mukaan vaikutustekijöitä, joilla ei ole mitään tekemistä asian luonteen kanssa²⁶⁴. EIT tulkitsi ratkaisussaan *Ergin v. Turkey*, että siviilejä koskevien rikossyytteiden käsittely sotilastuomioistuimissa voisi olla 6 artiklan kannalta hyväksyttävää vain hyvin poikkeuksellisissa olosuhteissa²⁶⁵.

Tuomioistuin perusteli näkemyksensä sillä, että sotilasoikeudenkäynnissä syytetyt siviilit voivat joutua huomattavasti erilaisiin olosuhteisiin kuin yleisissä tuomioistuimissa. Vaikka sotilastuomioistuimet voivat noudattaa yleissopimuksen normeja samassa määrin kuin tavalliset tuomioistuimet, niiden erilaisesta luonteesta ja olemassaolon syistä johtuvat eroavaisuudet kohtelussa voivat johtaa oikeudenmukaisuuden puutteeseen tuomioistuimissa, mitä tulisi välttää mahdollisimman pitkälle erityisesti rikosasioissa²⁶⁶. Siviilien syyttämistä sotilastuomioistuimissa koskeneet ratkaisut ovatkin johtaneet lakimuutoksiin useissa jäsenmaissa²⁶⁷.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännöstä voidaan muodostaa varsin yhtenäinen linja sotatuomioistuinten ja muiden sotilaallisesti painottuneiden tuomioistuinten suhteesta EIS 6 artiklassa turvattuun oikeuteen oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin. EIT ei ole pitänyt sotilastuomioistuijia lähtökohtaisesti yhteensopimattomina yleissopimuksen kanssa, mutta on asettanut ne tiukan riippumattomuus- ja puolueettomuusarvioinnin kohteeksi²⁶⁸.

Arvioinnin keskiössä ei ole ollut yksittäisten tuomareiden henkilökohtainen asenne, vaan tuomioistuimen institutionaalinen asema, sen kytkeytyminen sotilaalliseen

²⁶³ *Grievies v. the United Kingdom* (2003), kohdat 69–70.

²⁶⁴ *Incal v. Turkey* 1998, kohta 72 ja *Çiraklar v. Turkey* 1998, kohta 40. Ks. myös Pellonpää – Tapanila 2018, s. 656.

²⁶⁵ *Ergin v. Turkey* (no 6) 2006, kohdat 44–45.

²⁶⁶ *Ergin v. Turkey* (no 6) 2006, kohta 48.

²⁶⁷ Ks. Cotelea ym. 2021, s. 13. Muun muassa Italia ja Romania ovat uudella lainsäädännöllä estäneet siviilihenkilöiden syyttämisen sotilastuomioistuimissa rauhan aikana.

²⁶⁸ Ks. etenkin *Morris v. the United Kingdom* 2002, kohta 59.

komentorakenteeseen sekä menettelylliset ja rakenteelliset takeet, joilla ulkopuolinen vaikutus pyritään estämään.

Erityisen ongelmallisena EIT on pitänyt tilanteita, joissa sotilaallinen johto tai komentoketju on osallistunut tai vaikuttanut tuomioistuimen kokoonpanoon, syyttäjäjärjestelyihin tai oikeudenkäynnin järjestämiseen, sillä tällaiset järjestelyt ovat omiaan synnyttämään objektiivisesti perusteltuja epäilyjä tuomioistuimen riippumattomuudesta ja puolueettomuudesta²⁶⁹.

EIT:n ratkaisukäytännössä sotilastuomioistuimet eivät siis lähtökohtaisesti ole EIS:n 6 artiklan vastaisia. Tästä huolimatta niiden toiminnassa on turvattava tuomioistuimen riippumattomuuteen ja puolueettomuuteen liittyvät keskeiset oikeusturvatakeet. Näihin kuuluvat erityisesti tuomareiden nimittäminen selkeiden ja julkisten kriteerien perusteella, tuomioistuinten menettelyllinen riippumattomuus sotilasjohdosta sekä tuomareiden virassa pysymistä koskevat riittävät takeet.²⁷⁰

3.2.3 KP-sopimus, EU:n lainsäädäntö ja Kansainvälinen rikostuomioistuin

Edellä käsitellyillä Geneven sopimuksilla ja Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklaa koskevalla EIT:n oikeuskäytännöllä on keskeinen merkitys sotilastuomioistuinten toiminnan arvioinnissa. Näiden lisäksi on kuitenkin huomioitava myös muita kansainvälisiä oikeuslähteitä, jotka täydentävät tarkastelua erityisesti poikkeusolojen, kansallisen toimivallan sekä kansainvälisen rikosoikeudellisen vastuun näkökulmista, vaikka niiden yhteys sotilastuomioistuinta koskevaan sääntelyyn on välillisempi kuin Geneven sopimusten ja Euroopan ihmisoikeussopimuksen.

Kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus on YK:n vuonna 1966 hyväksymä ihmisoikeussopimus, joka turvaa keskeiset yksilön kansalais- ja poliittiset oikeudet, kuten oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin. Suomi liittyi sopimukseen vuonna 1976²⁷¹.

Sopimuksen noudattamista valvoo sen 28 artiklan nojalla perustettu ihmisoikeuskomitea, jolle sopimusvaltiot raportoivat 40 artiklan mukaisesti. Lisäksi yksilövalitukset ovat mahdollisia

²⁶⁹ Ks. etenkin Findlay v. the United Kingdom 1997, kohta 77. EIT otti huomioon sen, että ratkaisussa tuomioistuimeen kuulunut sotilasvirkamies toimi myös ”vahvistavana viranomaisena” eikä sotatuomioistuimen ratkaisu tullut voimaan ennen kuin hän oli vahvistanut sen.

²⁷⁰ Ks. Ovcharenko ym. 2025, s. 23.

²⁷¹ SopS 8/1976.

sopimuksen valinnaisen pöytäkirjan perusteella. KP-sopimuksen valvontajärjestelmä on kuitenkin selvästi vähemmän kehittynyt kuin Euroopan ihmisoikeussopimuksen järjestelmä²⁷².

Sopimuksen 4 artiklan 1 kappaleen mukaan yleisen ja kansakunnan olemassaoloa uhkaavan hätätilan aikana sopimusvaltiot voivat poiketa velvoitteistaan vain siltä osin kuin tilanne välttämättä edellyttää. Poikkeaminen on mahdollista, mikäli toimenpiteet eivät ole ristiriidassa muiden kansainvälisten velvoitteiden kanssa eivätkä perustu syrjintään. Sopimuksen mukaan tietyistä oikeuksista ei kuitenkaan voida poiketa edes tällaisessa hätätilanteessa²⁷³.

KP-sopimuksen 14 artiklan 1 kappaleen mukaan jokaisella on oikeus rikossyytettä tai riita-asiaa käsiteltäessä oikeudenmukaiseen ja julkiseen oikeudenkäyntiin laillisesti perustetussa toimivaltaisessa, riippumattomassa ja puolueettomassa tuomioistuimessa.

EIS:n 6 artiklasta syntyneen ratkaisukäytännön tavoin myös KP-sopimuksen 14 artiklan tulkinnassa on kiinnitetty erityistä huomiota sotilas- ja erityistuomioistuinten riippumattomuuteen ja puolueettomuuteen. YK:n ihmisoikeuskomitean mukaan siviilien syyttäminen sotilastuomioistuimissa voi aiheuttaa vakavia ongelmia KP-sopimuksen 14 artiklan mukaisten oikeudenmukaisen, riippumattoman ja puolueettoman oikeudenkäynnin takeiden kannalta.²⁷⁴

Euroopan unionilla ei ole jäsenvaltioiden kansallista valmius- tai puolustustilalainsäädäntöä vastaavaa yleistä kriisilainsäädäntöä. Euroopan unionin perussopimukset tunnustavat jäsenvaltioiden oikeuden ryhtyä poikkeuksellisiin toimenpiteisiin vakavissa kriisi- ja turvallisuustilanteissa, vaikka näillä toimenpiteillä olisi vaikutuksia sisämarkkinoiden toimintaan.

SEU:n 4 artiklan 2 kappaleen mukaan unioni kunnioittaa valtion olennaisia tehtäviä, erityisesti niitä, joiden tarkoituksena on turvata valtion alueellinen koskemattomuus, ylläpitää yleistä järjestystä ja suojata kansallista turvallisuutta. Artiklan mukaan vastuu kansallisesta turvallisuudesta kuuluu yksinomaan jäsenvaltioille.

SEUT:n 347 artiklan mukaan sodan, vakavan kansainvälisen jännityksen tai muun vakavan kriisin yhteydessä jäsenvaltiot voivat joutua toteuttamaan kansallisia poikkeavia turvatoimia. Artikla

²⁷² Hallberg 2005 (päivittyvä julkaisu), luku 17, kappale ”KP-sopimus”.

²⁷³ Näihin kuuluvat muun muassa oikeus elämään sekä kidutuksen, orjuuden ja taannehtivan rikosoikeudellisen sääntelyn kiellot.

²⁷⁴ Human Rights Committee 2007, General Comment No. 32, kohta 22. Menettely ei ole sellaisenaan kielletty, mutta sen tulee olla poikkeuksellista ja perustua objektiivisiin ja painaviin syihin sekä siihen, ettei tavanomainen siviilituomioistuinjärjestelmä kykene käsittelemään kyseisiä asioita.

korostaa samalla näiden toimenpiteiden yhteensovittamista unionitasolla. Artiklan mukaan jäsenvaltioiden on keskenään neuvoteltava tarpeellisista toimenpiteistä sen varmistamiseksi, etteivät poikkeukselliset kansalliset ratkaisut vaaranna unionin etuja tai sisämarkkinoiden toimintaa enempää kuin on välttämätöntä.

Kansallisen rikosoikeudellisen toimivallan kannalta merkityksellinen on myös Kansainvälinen rikostuomioistuimien, jonka perussääntö laadittiin Roomassa 17.7.1998 ja joka aloitti toimintansa vuonna 2002²⁷⁵. Tuomioistuimen toimivalta koskee luonnollisia henkilöitä, ja se täydentää valtionsisäistä toimivaltaa. Kansainvälinen rikostuomioistuin käyttää toimivaltaa tilanteissa, joissa kansalliset tuomioistuimet eivät ole halukkaita tai kykeneviä käsittelemään sen toimivaltaan kuuluvia rikoksia²⁷⁶.

Rikostuomioistuimen toimivalta rajoittuu sen perussäännön 5 artiklan 1 kappaleen mukaisesti vain vakaviin rikoksiin, jotka koskevat koko kansainvälistä yhteisöä. Myös Suomi on muuttanut rikoslain 11 lukua vastaamaan suurimmilta osin tuomioistuimen rikostunnusmerkistöjä, joskin tässä ei ole täysin onnistuttu.²⁷⁷

4. Sotaoikeudet puolustustilassa – normatiivinen punninta ja vaihtoehtoiset järjestelyt

4.1 Milloin sotaoikeuksia voitaisiin asettaa?

Perustuslain 23 §:n 1 momentissa säädetään yleisedellytyksistä valmiuslainsäädännön käyttöönotolle ja siihen liittyville viranomaisten toimivaltuuksien laajennuksille. Sen mukaan perusoikeuksista voidaan säätää lailla tai laissa säädetyn valtuuden nojalla annettavalla valtioneuvoston asetuksella tilapäisiä poikkeuksia, jotka ovat välttämättömiä Suomeen kohdistuvan aseellisen hyökkäyksen tai muiden laissa säädettyjen poikkeusolojen aikana.

SoKL 20 §:n mukaan puolustustilalain tultua voimaan sotaoikeudet voitaisiin perustaa alueille, joissa olisi saatettu voimaan puolustustila. Sikäli kun puolustustilan asettaminen edellyttää Suomen joutumista sotaan tai siihen rinnastettaviin sisäisiin väkivaltaisiin levottomuuksiin, ja kun valmiuslaki (1552/2011) toimii suhteellisuusperiaatteen mukaisesti puolustustilaa lievempänä

²⁷⁵ Rooman perussääntö saatettiin Suomessa voimaan vuonna 2002. SopS 56/2002.

²⁷⁶ Parkkari 2018, s. 418–419.

²⁷⁷ Parkkari 2018, s. 421. Esimerkiksi RL 11 luvun 5 §:n 2 momentin mukainen säännös tuo sotarikosten piiriin tekoja, jotka eivät ole Geneven sopimusten vakavia rikkomuksia eivätkä siten välttämättä sotarikoksia kansainvälisen oikeuden kannalta.

vaihtoehtona, Suomessa annettaisiin ensin valmiuslain 6 §:n mukainen käyttöönottoasetus²⁷⁸ poikkeusoloissa sovellettavien toimivaltuuksien käyttöönotosta.

Valmiuslain mukaiset toimivaltuudet edellyttävät, että lain 3 §:ssä säädetty poikkeusolojen määritelmä täyttyy. Säännöstä on täsmennetty Ukrainan sodan alkamisen jälkeen vuonna 2022²⁷⁹. Pykälän 1 momentin 1 kohdan mukaan poikkeusoloina pidetään Suomeen kohdistuvaa aseellista tai siihen vakavuudeltaan rinnastettavaa hyökkäystä sekä sen välitöntä jälkitilaa.

2 kohdan mukaan poikkeusoloina pidetään myös Suomeen kohdistuvaa huomattavaa aseellisen tai siihen vakavuudeltaan rinnastettavan hyökkäyksen uhkaa, jonka vaikutusten torjuminen vaatii tämän lain mukaisten toimivaltuuksien välitöntä käyttöönottoa. Ukrainan sodan alkamisen jälkeen annetussa hallituksen esityksessä²⁸⁰ mainitaan, että kohta ilmentää EIT:n käytännössä huomioimaa periaatetta siitä, että poikkeusolojen toimivaltuudet on tietyissä tilanteissa tarpeellista ottaa käyttöön jo ennen hyökkäyksen alkamista.

Esityksen viittaamassa tapauksessa *Lawless v. Ireland* Euroopan ihmisoikeustuomioistuin tulkitsi Euroopan ihmisoikeussopimuksen 15 artiklan 1 kappaletta, jossa säädetään mahdollisuudesta poiketa sopimuksen velvoitteista kansakunnan elämää uhkaavan hätätilan aikana²⁸¹.

Valmiuslaki ei sisällä säännöksiä sota-oikeuksien asettamisesta tai tuomioistuinten toimivallan siirtämisestä sota-oikeuksille. Täten, sikäli kun SoKL 20 § koskee puolustustilan aikaista sääntelyä, sota-oikeuksia ei voida asettaa pelkästään valmiuslain nojalla, vaan se edellyttäisi erillistä lainsäädäntöä.

Asia voidaan nähdä ongelmallisena valmiuslain 3 §:n 1 momentin 2 kohdan mukaisessa tilanteessa, jossa Suomeen kohdistuu huomattava aseellisen hyökkäyksen uhka. Jos aseellista hyökkäystä pidettäisiin todennäköisenä, ja valtiojohdossa sota-oikeuksien asettamista

²⁷⁸ Asetuksen antaa valtioneuvosto yhdessä tasavallan presidentin kanssa korkeintaan 6 kuukauden määräajaksi, ja se voidaan asettaa koko valtion alueelle tai alueellisesti.

²⁷⁹ Lisätyn 6 kohdan mukaan poikkeusolot voivat koskea tilannetta, jossa vakava häiriö uhkaa muun muassa julkisen vallan päätöksentekokykyä, rajaturvallisuutta ja yleistä järjestystä sekä yhteiskunnan kannalta välttämättömien palvelujen ja järjestelmien toimivuutta.

²⁸⁰ HE 63/2022 vp, s. 9 ja 28.

²⁸¹ Tuomioistuin katsoi, että tällainen hätätila voi perustua myös vakavaan ja välittömään uhkaan, eikä edellytä jo toteutunutta aseellista hyökkäystä. Tapaus koski IRA-toimintaan liittynyttä turvallisuustilannetta ja epäiltyjen hallinnollista vangitsemista Irlannissa. *Lawless v. Ireland* 1961, kohdat 28 ja 36.

pidettäisiin tarkoituksenmukaisena, sotaoikeuksia koskevia järjestelyjä voitaisiin ennen puolustustilan asettamista lähinnä valmistella taustalla.

Ongelma korostuisi tilanteessa, jossa puolustusvalmiutta kohotetaan jo ennen puolustustilan julistamista²⁸². Asevelvollisuuslain nojalla reserviläisiä voidaan määrätä ylimääräiseen palvelukseen ja Puolustusvoimat voidaan määrätä liikekannalle²⁸³, mutta varsinaisiin SoKL 20 §:n mukaisiin sotaoikeuksia koskeviin järjestelyihin ei voida ryhtyä ennen puolustustilan voimaantuloa ja sitä koskevaa erillistä asetusta.

Puolustustilain mukaan puolustustila voidaan saattaa voimaan sodan tai siihen rinnastettavien sisäisten väkivaltaisten levottomuuksien aikana tasavallan presidentin asetuksella määräajaksi²⁸⁴. Sotaoikeuksien asettaminen edellyttää tämän lisäksi SoKL 20 §:n mukaista erillistä valtioneuvoston asetusta ja välttämättömyysarviointia.

Puolustustilassa julkista valtaa voidaan keskittää, sotilaallista johtamista ja käskyvaltaa tehostaa sekä väestöön ja omaisuuteen kohdistuvia velvoitteita laajentaa maanpuolustuksen ja yleisen järjestyksen turvaamiseksi. Se on tarkoitettu sovellettavaksi tilanteissa, joissa Suomeen kohdistuva aseellinen uhka tai hyökkäys edellyttää laajempia ja välittömämpiä toimivaltuuksia kuin mitä valmiuslaki yksin mahdollistaa²⁸⁵. Puolustustilain peruseriaatteet ovat kuitenkin yhteneviä valmiuslain kanssa, ja sen mahdollistamia toimivaltuuksia saa käyttää 2 §:n perusteella ainoastaan silloin, kun se on välttämätöntä lain tarkoituksen saavuttamiseksi.

Kuten edellä on todettu, sotaoikeuksien asettaminen edellyttää SoKL 20 §:n 2 momentin mukaan valtioneuvoston asetusta. SoKL 20 §:n 1 momentin edellytyksellä *”jos se oikeudenkäytön tarkoituksenmukaiseksi järjestämiseksi on välttämätöntä”* on lain esitöissä katsottu viittaavan

²⁸² Venäjä keskitti esimerkiksi jo noin vuosi ennen Ukrainan sotaa hiljalleen joukkoja Ukrainan ja Valko-Venäjän raja-alueille. Ks. Reuters 15.11.2021.

²⁸³ Asevelvollisuuslain (1438/2007) 83 ja 86 § sekä perustuslain 129 §. Ylimääräiseen palvelukseen voidaan määrätä reserviläisiä vakavan normaaliolojen häiriötilan aikana, jossa viranomaisilla on muutoin käytössään normaaliolojen toimivaltuudet. Oikeusministeriö 2019:18, s. 11–12, Aine – Virtanen 2011, s. 27.

²⁸⁴ Soveltamisasetus annetaan enintään kolmen kuukauden määräajaksi. 4 §:n mukaan puolustustilaa voidaan jatkaa presidentin jatkamisasetuksilla, jotka voidaan määrittää enintään vuoden pituiseksi ajaksi kerrallaan, ja eduskunta voi kumota myös jatkamisasetuksen.

²⁸⁵ Ks. HE 249/1989 vp, s. 7. Lain esitöissä puolustustilalaki ja valmiuslaki nähtiin ”saumattomana kokonaisuutena”, ja että valmiuslaki toimisi ehdotuksensa mukaisesti sodan aikana toissijaisesti sovellettavana.

siihen tilanteeseen, jossa yleisten tuomioistuinten toiminta on puolustustilaan asetetulla alueella estynyt tai huomattavasti vaikeutunut²⁸⁶.

Hallituksen esityksessä alioikeuksien toiminnan vaikeutumista perusteltiin etenkin sotilasrikosten huomattavalla lisääntymisellä. Puolustustilan aiheuttamat oheisvaikutukset, kuten Suomeen mahdollisesti saapuvan suuren ulkomaalaisjoukon oikeudellisen aseman selvittäminen voisi olla omiaan lisäämään tuomioistuinten työmäärää²⁸⁷. Työmäärää voisivat lisätä myös sotavankiaseman tunnustamista koskevat käsittelyt.

Liikekannallepanosta johtuva sotilasrikosten määrän kasvu voi helposti vaikeuttaa alioikeuksien toimintaa, mutta niiden toiminnan kokonaan estyminen ei tällä perusteella ole yhtä ilmeistä. Esityksestä ei käy ilmi, tarkoitetaanko kokonaan estymisellä esimerkiksi tilannetta, jossa rintamalinja kulkisi hyvin lähellä alioikeuden istuntopaikkaa.

Myös Ukrainan kokemukset osoittavat, että laajamittainen sota voi vaikeuttaa oikeudenkäyttöä paitsi kasvattamalla rikosasioiden määrää myös vahingoittamalla tuomioistuinten toimitiloja, hajauttamalla henkilöstöä ja pakottamalla muuttamaan tuomioistuinten alueellista toimivaltaa.

Tämän lisäksi hallituksen esityksessä mainittiin, että joukkojen liikkuvuus ja niiden sijoittuminen edellyttävät usein, että tuomioistuin toimii joukkojen yhteydessä. Esitöiden maininnat antavat ristiriitaisen kuvan sotaoikeuksien asettamisen tarkoituksenmukaisuudesta. Ensinnäkin esityksessä on viitattu niitä tarvittavan silloin, kun sodan vaikutuksista alioikeuksien toiminta huomattavasti vaikeutuisi tai estyisi kokonaan, jolloin sotaoikeudet voisivat toimia alioikeuksien sijasta rikosasioita käsittelevinä tuomioistuimina.

Toisaalta esitöissä mainittu joukkojen liikkuvuuteen ja sijoittumiseen liittyvä tarve tuomioistuimen toimimiselle niiden yhteydessä ei ole verrannollinen edellä kuvattuun alioikeuksien toiminnan vaikeutumiseen tai estymiseen. Se viittaa pikemminkin sotilaalliseen tarkoituksenmukaisuuteen, jossa sotaoikeuden perustaminen ei perustu siviilituomioistuinten toiminnan estymiseen, vaan joukkojen operatiivisiin tarpeisiin ja oikeudenkäytön järjestämiseen osana sotilaallista toimintaa.

²⁸⁶ HE 86/1981 vp, s. 15.

²⁸⁷ Buure-Hägg Lund 2002, s. 179.

Esityksestä ei myöskään ilmene, voitaisiinko sotaoikeuksia asettaa ainoastaan rajatulle alueelle, mikäli puolustustila olisi asetettu esimerkiksi yksittäiseen maakuntaan²⁸⁸. Valmiuslainsäädännössä omaksuttujen välttämättömyys- ja suhteellisuusperiaatteiden näkökulmasta tähän ei välttämättä ryhdyttäisi. Konfliktin ollessa rajatumpi myös yleisten alioikeuksien toiminta olisi perustellusti vähemmän häiriintynyttä, ja konfliktin alueella oleva tuomioistuimien voisi mahdollisesti siirtää asioita käsiteltäviksi tuomiopiirinsä ulkopuolelle tuomioistuinlain 2 luvun 4 §:n mukaisesti.²⁸⁹

SoKL 6 luvussa sotaoikeudesta säädetään yksikössä, mikä herättää kysymyksen sen organisatorisesta jäsentymisestä. Onko tarkoituksena, että koko maan ollessa puolustustilassa perustetaan yksi valtakunnallinen sotaoikeus, joka toimii tarvittaessa useissa istuntoaikoissa käräjäoikeuksien tapaan, vai mahdollistaako sääntely useiden erillisten ja toisistaan riippumattomien sotaoikeuksien perustamisen?

Vastauksen tähän voi löytää SoKL:n hallituksen esityksestä sekä aiemman SoTL:n soveltamisesta. Myös SoTL 11 §:n 1 momentti, jonka mukaan kenttäoikeus korvasi sotatilassa sotaoikeuden, oli muotoiltu yksikössä. Tästä huolimatta kenttäoikeuksia perustettiin sotien aikana satoja, ja ne oli nimetty sen armeijan osaston mukaan, jossa ne toimivat²⁹⁰.

Myös nykyisen SoKL:n hallituksen esityksessä sotaoikeuksista puhutaan monikossa²⁹¹, minkä perusteella sotaoikeuksia on lain sanamuodosta huolimatta mahdollista perustaa useita. 6 luvun säännösten muotoilu yksikössä lienee tehty ainoastaan säädöstekstin yksinkertaistamiseksi.

Oikeuskirjallisuudessa tai työryhmämietinnöissä ei ole arvioitu mahdollisuutta asettaa sotaoikeuksia tilanteessa, jossa puolustustilan voimaansaattaminen perustuisi puolustustilalain 1 §:ssä tarkoitettuihin sisäisiin väkivaltaisiiin levottomuuksiin, joilla pyrittäisiin kumoamaan perustuslain mukainen valtiojärjestys.

Käytännössä kyseinen tilanne vastaisi aiemman hallitusmuodon sanamuodon mukaisesti kapinaa, joka voisi olla joko sisältä tai ulkoa johdettua. Se, että sisäiset levottomuudet olisivat

²⁸⁸ Esimerkki tällaisesta tilanteesta voisi olla sotatieteessä käytetty termi *coup de main*, jolla tarkoitetaan nopeaa ja yllätykseen perustuvaa hyökkäystä rajatulle alueelle. Venäjän toiminnasta Krimillä 2014 ja Georgiassa 2008 ks. Klasa – Klasa 2025.

²⁸⁹ Buure-Häggglund on arvioinut sotaoikeuksien perustamisen olevan ajankohtaista lähinnä tilanteessa, jossa Suomi joutuisi laajamittaiseen sotaan. Buure-Häggglund 2002, s. 178.

²⁹⁰ Esimerkkeinä VII armeijakunnan kenttäoikeus, Viipurin sotilashallintopiirin kenttäoikeus ja 2. divisioonan kenttäoikeus. Lindstedt 1999, s. 259, 330 ja 559.

²⁹¹ Ks. HE 86/1981 vp, s. 7 ja 14–15.

omiaan oikeuttamaan käyttöönottoasetuksen antamisen, edellyttäisi, että niiden taltuttaminen olisi mahdotonta sellaisin toimenpitein, mitä viranomaisilla on säännönmukaisesti käytettävissään²⁹².

Oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että viranomaisten säännönmukaiset toimivaltuudet käsittävät tässä lähinnä poliisin valtuudet sekä puolustusvoimien virka-avun poliisille²⁹³. Kuten edellä on todettu, toisen valtion kanssa käytävän aseellisen konfliktin kohdalla sota-oikeuksien perustaminen edellyttäisi valmiuslainsäädännöllisten periaatteiden mukaan laajaa rintamasotaa ja alioikeuksien oikeudenkäytön häiriintymistä. Tämän vuoksi olisi vaikeasti perusteltavissa, että sisäiset väkivaltaiset levottomuudet voisivat täyttää tämän vaatimuksen.

Sisäisen konfliktin täytyisi olla täysin sotilasoikeudenkäynti- ja puolustustilalain konventionaaliseen sotaan rinnastettavissa, ja sen tulisi johtaa myös laajaan liikekannallepanoon. Sikäli kun Suomen puolustusstrategia on pitkään perustunut laajaan reserviläisarmeijaan, on vaikea nähdä tilannetta, jossa laajamittainen sisällissota tai kapina armeijan ja toisen osapuolen välillä olisi miltään osin realistinen uhakuva.

Kokonaisuutena voimassa oleva sääntely asettaa sota-oikeuksien perustamiselle kaksiosaisen kynnyksen. Ensinnäkin alueen on oltava puolustustilassa, eikä valmiuslain mukainen poikkeusolo tai puolustusvalmiuden kohottaminen yksin riitä. Toiseksi sota-oikeuden asettamisen on oltava oikeudenkäytön tarkoituksenmukaiseksi järjestämiseksi välttämätöntä.

Sota-oikeudet näyttäytyvät siten voimassa olevassa oikeudessa poikkeuksellisenä ja viimesijaisena järjestelynä, jonka käyttöönotto edellyttää sekä puolustustilan muodollista voimaansaattamista että erillistä arviota yleisten tuomioistuinten kyvystä huolehtia rikosasioiden käsittelystä. Hallituksen esityksen, myöhempien virallislähteiden ja oikeuskirjallisuuden perusteella edellytys täytyisi käytännössä lähinnä tilanteessa, jossa Suomeen kohdistuva laaja ja pitkäkestoinen aseellinen selkkaus vaikeuttaisi yleisten tuomioistuinten toimintaa valtakunnallisesti.

²⁹² HE 249/1989 vp, s. 8.

²⁹³ Buure-Hägglund 2002, s. 144.

4.2 Sotaoikeuksien valtiosääntöinen ja ihmisoikeudellinen arviointi

4.2.1 Satunnaisten tuomioistuinten kielto ja sotaoikeussääntelyn ajantasaisuus

Perustuslain 98 §:n 3 momentin mukaan tuomiovaltaa erikseen määrätyillä toimialoilla käyttävistä erityistuomioistuimista säädetään lailla. Lain esitöissä on erikseen jaoteltu ne erityistuomioistuimet, joita säädös koskee²⁹⁴. Sotaoikeuksia ei mainita erittelyissä. Pykälän 4 momentti kieltää satunnaisten tuomioistuinten asettamisen. Tämä herättää kysymyksen siitä, olisivatko sotaoikeudet perustuslain vastaisia satunnaisia tuomioistuuja.²⁹⁵

Satunnaisen tuomioistuimen käsitettä on perusteltua lähestyä ensin sanamuodon kautta. Yleiskielessä *satunnainen* voi viitata paitsi tilapäisyyteen myös sattumanvaraisuuteen, tapauskohtaisuuteen ja ennalta määräämättömyyteen²⁹⁶.

Perustuslain ruotsinkielisessä versiossa käytetty ilmaisu *tillfälliga domstolar* voidaan tulkita selvemmin tuomioistuimen tilapäistä tai väliaikaista luonnetta painottavana²⁹⁷. Sanamuotojen ero osoittaa, ettei PL 98 §:n 4 momentin tulkinnassa ratkaisevaa voi olla yksin tuomioistuimen ajallinen kesto, vaan myös se, perustetaanko tuomioistuin ennakolta laissa säädettyjen yleisten edellytysten perusteella vai yksittäistapausta varten normaalista tuomioistuinjärjestyksestä poiketen.

Satunnaisten tuomioistuinten kielto ei ollut perustuslaissa uusi, vaan se sisältyi sisällöltään vastaavana aiemman hallitusmuodon 60 §:n 2 momenttiin²⁹⁸. Perustuslain esitöissä kiellon katsotaan liittyvän myös luvussa 3 käsiteltyihin EIS:n 6 artiklan 1 kappaleeseen ja KP-sopimuksen 14 artiklan 1 kappaleeseen²⁹⁹.

EIS:n 6 artiklan 1 kappaleen mukaan tuomioistuimen on oltava ”laillisesti perustettu riippumaton ja puolueeton”. KP-sopimuksen 14 artiklan 1 kappaleen mukaan tuomioistuimen tulee olla ”laillisesti perustettu, toimivaltainen, riippumaton ja puolueeton”. Kummassakaan artiklassa ei

²⁹⁴ Markkinatuomioistuin, työtuomioistuin, vakuutus oikeus, vesiylioikeus, vesioikeus ja maaoikeudet. HE 1/1998 vp, s. 156.

²⁹⁵ Vastaava ongelma näkyy myös Ukrainan keskustelussa, jossa sotilastuomioistuinten palauttamista on arvioitu suhteessa perustuslain kieltoon perustaa poikkeuksellisia ja erityisiä tuomioistuuja. Ks. luku 3.1.3.

²⁹⁶ Kielitoimiston sanakirja, hakusana satunnainen.

²⁹⁷ Svenska Akademiens ordböcker, hakusana ”tillfällig”.

²⁹⁸ Ruotsiksi käytettiin myös nykyisen perustuslain mukaista *tillfällig domstol*-sanamuotoa.

²⁹⁹ HE 1/1998 vp, s. 156.

käytetä esimerkiksi muotoilua ”muu kuin satunnainen” tai mitään muutakaan tuomioistuimen ajallisen toimivallan pysyvyyttä koskevaa vaatimusta.

Tämän perusteella sota-oikeuksien voidaan katsoa joutuvan sanamuotonsa puolesta pikemminkin jännitteeseen perustuslain 98 §:n 4 momentin kuin edellä mainittujen kansainvälisten sopimusmääräysten kanssa. EIS:ssä ja KP-sopimuksessa korostetaan tuomioistuinten riippumattomuutta ja sitä, että ne ovat laillisesti perustettuja, eikä satunnaisuuskysymykseen oteta kantaa.

Sota-oikeudet olisivat asettamissyiltään ja ajallisen kestonsa puolesta luonteeltaan sinänsä satunnaisia. Niiden asettaminen perustuisi ajallisesti tarpeellisuusvaatimusten mukaan puolustustilaan, ja puolustustilan loppuessa ne lakkautettaisiin sotilasrikosasioiden siirtyessä takaisin yleisten alioikeuksien käsiteltäviksi. SoKL 6 luvussa, lain esitöissä tai oikeuskirjallisuudessa ei ole kuitenkaan nimenomaisesti otettu kantaa siihen, milloin ja millä perustein sota-oikeudet lakkautettaisiin.

Koska sota-oikeuksien asettaminen ei olisi automaattinen seuraus puolustustilan voimaansaattamisesta, on myös varsin selvää, että sotatoimien loppuessa tai merkittävästi vähentyessä tarve sota-oikeuksille lakkaisi. Sodan päättyessä valmiuslainsäädännön mukainen välttämättömyysperiaate erityistoimille lakkaisi, ja sota-oikeuksien lakkauttaminen korostaisi niiden ajallisesti tilapäistä luonnetta.

Vuoden 1919 hallitusmuodon 60 §:n mukaan muista erityistuomioistuimista kuin 59 §:ssä säädetystä valtakunnanoikeudesta säädettiin lailla, eikä mitään muuta satunnaista tuomioistuinta saanut asettaa. SoKL:n säätämisestä aina vuoden 1983 uudistukseen asti sotilasrikokset käsiteltiin rauhan aikana sota-oikeuksissa. Tällöin sota-oikeudet olivat hallitusmuodon 60 §:ssä tarkoitettuja erityistuomioistuinta. Sodan aikana sota-oikeuden korvasivat sotatilanteeseen tarkoitetut kenttäoikeudet, joiden toimivalta rakentui saman sotilasoikeudenhoidon erityisjärjestelmän jatkeeksi.

Vuoden 1983 uudistuksessa rauhan ajan sotilasrikosasiat siirrettiin yleisten alioikeuksien käsiteltäviksi, mutta sota-oikeuksia koskeva sääntely jätettiin lakiin puolustustilan varalle. Nykyisin rauhan ajan sotilasoikeudenkäyntiasiat kuuluvat yleisille tuomioistuimille, ja sota-oikeudet tulisivat toimivaltaisiksi vain erillisen asettamistoimen perusteella puolustustilassa. Tästä syystä sota-oikeuksien yhteys PL 98 §:n 3 momentissa tarkoitettuihin pysyviin erityistuomioistuihin on aiempaa epäselvempi.

Oikeuskirjallisuudessa *Koulu* on lukenut käräjäoikeuksien toiminnan maa-oikeuksina, sota-oikeuksina ja merioikeuksina erityiseen lainkäyttöön kuuluviksi epäitsenäisiksi erityistuomioistuimiksi³⁰⁰. Luokittelu näyttää kuitenkin koskevan rauhan ajan sotilasoikeudenkäyntikokoonpanoa eikä SoKL 6 luvussa tarkoitettua puolustustilan aikaista sota-oikeutta. Rauhan ajan sotilasoikeudenkäynti muistuttaa tältä osin maa-oikeuden kaltaista yleisen tuomioistuimen erityiskokoonpanoa, jossa erityisasiantuntemus tuodaan osaksi käräjäoikeuden ratkaisukokoonpanoa³⁰¹.

Vertailu merioikeuteen on etäisempi, koska meriasiantuntijat toimivat pikemminkin tuomioistuinta avustavassa asemassa³⁰². Puolustustilassa asetettava sota-oikeus poikkeaisi näistä järjestelyistä siinä, ettei kyse olisi vain yleisen tuomioistuimen sisäisestä erityiskokoonpanosta, vaan erikseen asetettavasta tuomioistuimesta, jolla olisi oma toimipiiri sekä erikseen määrätty puheenjohtaja ja syyttäjät.

Sota-oikeuksien voidaan katsoa jääneen perustuslakiuudistuksen jälkeen eräänlaiseen valtiosääntöiseen väliasemaan, ja niiden yhteys perustuslain mainitsemiin erityistuomioistuihin on aiempaa epäselvempi, vaikka tämän ei voida välttämättä katsoa olleen lainsäätäjän tarkoitus. Tästä huolimatta perustuslain jälkeisissä lainuudistushankkeissa sota-oikeuksia on kuitenkin useissa yhteyksissä pidetty poikkeuksena PL 98 §:n 4 momentin kieltoon.

Vuonna 2016 tuomioistuinlakiuudistusta koskeneen hallituksen esityksen yleisperusteluissa mainittiin kielto satunnaisten tuomioistuinten asettamisesta. Esityksen mukaan tuomioistuinta ei saisi perustaa tai asettaa ainoastaan yksittäistapausta varten. Esityksessä mainittiin kuitenkin poikkeuksena sota-oikeudet³⁰³. Samana vuonna myös tuomioistuinlain muuttamista koskeneessa hallituksen esityksessä sota-oikeuksia pidettiin PL 98 §:n 3 momentin mukaisina erityistuomioistuimina³⁰⁴.

Myös esimerkiksi tuomioistuimia tai prosessioikeutta käsittelevissä teoksissa sota-oikeuksien satunnaiseen luonteeseen ei ole kiinnitetty perustuslakiuudistuksen jälkeen juurikaan huomiota³⁰⁵. *Fredman* piti Ukrainan sodan alun jälkeen julkaistussa *Defensor Legis* -lehden

³⁰⁰ Koulu 2024, s. 47.

³⁰¹ Ks. kiinteistönmuodostamislaki (554/1995) luku 20, etenkin 243 §.

³⁰² Koulu 2024, s. 25–26.

³⁰³ HE 7/2016 vp, s. 9. Ks. myös Oikeusministeriö 26/2014, s. 33–34 ja 106; Oikeusministeriö 2022:39, s. 23.

³⁰⁴ HE 270/2016 vp, s. 1. Ks. myös Oikeusministeriö 2/2015, s. 38.

³⁰⁵ Ks. Lappalainen – Vuorenmaa 2021, s. 252, Jokela 2005, s. 209.

erikoisnumerossa sota-oikeuksissa ongelmallisena juuri niiden suhdetta PL 98 §:n 4 momenttiin³⁰⁶.

Ottaen kuitenkin huomioon perustuslain 98 §:ää koskeneet esityöt sekä sota-oikeuksien poikkeuksellisen roolin esiintymisen myöhemmissä virallislähteissä, voidaan katsoa, ettei perustuslain uudistuksen myötä lainsäätäjän tarkoitus ollut tehdä sota-oikeuksien asettamisesta perustuslainvastaista säädöstointa.

Toisen maailmansodan aikaan sotilasoikeudenhoito oli järjestetty rauhan aikanakin erillisjärjestelmäksi, joskin sodan aikana perustetut kenttäoikeudet olivat SoTL 11 §:n mukaan perustettavissa ainoastaan sota-aikana. Prosessuaalisista eroistaan huolimatta nykyajan sota-oikeudet rinnastuvat täten sotien aikaisiin kenttäoikeuksiin sen perusteella, ettei niillä ollut tuomiovaltaa rauhan aikana.

Sikäli kuin satunnaisten tuomioistuinten kiello oli voimassa myös sota-aikana, sotien aikana tapahtunut sota-oikeuksien tuomiovallan siirtyminen kenttäoikeuksille ei aiheuttanut keskustelua niiden perustuslainvastaaisuudesta. Uudistetun perustuslain esitöiden mukaan 98 §:n 4 momentti vastaa sisällöllisesti aiemman hallitusmuodon 60 §:n 2 momenttia.

Satunnaisten tuomioistuinten kiellolla pyritään eritoten estämään yhtä tiettyä tapausta varten perustettujen, normaalin tuomiojärjestyksen ulkopuolisten elinten perustaminen. Historiallisesti tästä merkittävämpänä esimerkkinä voidaan pitää luvussa 2.1.3 lyhyesti käsiteltyä vuoden 1946 sotasyllisyysoikeudenkäyntiä. Perustuslakivaliokunnan sotasyllisyysoikeutta koskeneesta lakiehdotuksesta antaman lausunnon mukaan laki poikkesi huomattavasti satunnaisten tuomioistuinten kiellosta säädetyistä periaatteista³⁰⁷.

Myös nykyisen perustuslain esitöissä kiellolla on haluttu estää yksittäistapauksia varten perustetut tuomioistuimet³⁰⁸. Kiellolla on näin eittämättä tarkoitus estää esimerkiksi sotasyllisyysoikeuden kaltaiset *ad hoc* -tuomioistuimet. Sodan vuoksi asetettua puolustustilaa ja sen aiheuttamia yhteiskunnallisia muutoksia yleisten alioikeuksien kuormittumisesta alkaen ei voida pitää lainsäätäjän tarkoittamana yksittäistapauksena, joka tekisi sota-oikeuksien asettamisesta perustuslain vastaisen. Sota-oikeuksia ei perustettaisi tiettyä asiaa varten, vaan tietyissä olosuhteissa.

³⁰⁶ Fredman 2022, s. 326.

³⁰⁷ PeVL 54/1945 vp, s. 14 ja 17.

³⁰⁸ HE 1/1998 vp, s. 156.

Vaikka SoKL 6 luvun mukaisia sota-oikeuksia ei edellä mainituista syistä ole perusteltua pitää PL 98 §:n 4 momentissa tarkoitettuina kiellettyinä satunnaisina tuomioistuimina, tämä ei poista sääntelyn ajantasaisuuteen liittyviä ongelmia. Vaikka SoKL 6 luvussa esiintyvät vanhahtavat ilmaisut, kuten kihlakunnantuomari, opistoupseeri ja sotatila, eivät aiheuttaisi välittömiä lakitekniisiä soveltamisvaikeuksia³⁰⁹, on niiden säilyminen 2020-luvulle saakka nähtävissä vähintään luvun laintulkintaa heikentävänä tekijänä.

Myös laajemmalta osin 1980-luvun jälkeen kehittynyt valmiuslainsäädäntö on ajanut SoKL 6 luvun säädösten ohi. *Buure-Hägglund* mainitsi vuonna 2002 luvun epäyhteneväisyydet uudistuneen lainsäädännön kanssa³¹⁰, joskin seuraavaksi mainittavia muutoksia ei ole sittemmin tehty.

SoKL 20 §:n 2 momentin mukaan sota-oikeuden asettamisesta ja lakkauttamisesta sekä sen toimipiiristä säädetään asetuksella. Lain esitöissä ei ole selvennetty sitä, kuka asetuksen tulisi antaa. Perustuslain 80 §:n 1 momentin mukaan niin tasavallan presidentti, valtioneuvosto kuin ministeriökin voi antaa asetuksia perustuslain tai muussa laissa säädetyn valtuuden nojalla.

Kun kriisitalainsäädännössä puolustustilan voimaansaattaminen ja ylimääräiseen palvelukseen määrääminen kuuluvat tasavallan presidentin päätösvaltaan, olisi johdonmukaista säätää myös sota-oikeuksien asettamista koskeva asetuksenantovalta nimenomaisesti tasavallan presidentille. Tämä tulisi täsmentää SoKL 20 §:n 2 momenttiin.

SoKL 4 §:n 1 momentin mukaan valtakunnansyyttäjä määrää syyttäjät rauhan ajan sotilasoikeudenkäyntiasioihin. Sota-oikeuksiin syyttäjät ja heidän varamiehensä määrää valtakunnansyyttäjän sijasta pääesikunta lain 23 §:n 1 momentin mukaan. Nykyisen lain ja vuoden 1983 esitöistä ilmenevän periaatteen mukaan sota-oikeuksien syyttäjät toimivat Pääesikunnan määräysvallasta huolimatta ylimmän syyttäväviranomaisen alaisina.

Tästä huolimatta jo itse Pääesikunnan määräysvalta sota-oikeuksien syyttäjien valintaan on pidettävä tuomioistuimen puolueettomuuden kannalta ongelmallisena. Sotilasjuristit eivät ole vuosikymmeniin toimineet sotilasoikeudenkäyntiasioissa syyttäjinä. Pääesikunnan määräämisoikeutta on pidettävä kyseenalaisena, etenkin kun itse sota-oikeuden puheenjohtajan

³⁰⁹ Esimerkiksi vuoden 1993 käräjäoikeusuudistuksen myötä kihlakunnantuomari-nimike vaihtui käräjätuomariksi. Ks. laki 390/1993.

³¹⁰ Buure-Hägglund 2002, s. 178. Myös Perusselvitys 2004, s. 35–36.

nimittämisvalta on 22 §:n mukaan annettu korkeimmalle oikeudelle oikeusministeriön esityksestä.

Sikäli kun sota-oikeuksissa toimivat syyttäjät eivät kuuluisi Puolustusvoimien henkilöstöön, ja kun valtakunnansyyttäjällä on jo SoKL:n mukaan määräysvalta heidän toimintaansa, on Pääesikunnan määräämisroolia pidettävä varsin turhana. Tarkoituksenmukaisempaan olisi muuttaa 23 §:n 1 momentti siten, että valtakunnansyyttäjä määräisi sota-oikeuden syyttäjän.

Yhteenvetona voidaan todeta, ettei sota-oikeuksia ole perusteltua pitää PL 98 §:n 4 momentissa kiellettyinä satunnaisina tuomioistuimina. Kielto kohdistuu ennen kaikkea yksittäistapausta, tiettyä vastaajaryhmää tai jo syntyneitä rikosasioita varten perustettaviin *ad hoc* -tuomioistuimiin. SoKL 6 luvun mukaiset sota-oikeudet olisivat kyllä ajallisesti poikkeuksellisia ja puolustustilaan sidottuja, mutta niiden toimivalta perustuisi jo ennen kriisiä voimassa olevaan lainsäädäntöön ja yleisiin asettamisedellytyksiin.

Tulkintaa tukevat myös historiallinen käytäntö ennen vuoden 1983 uudistusta sekä myöhemmät virallislähteet, joissa sota-oikeudet on tunnistettu satunnaisten tuomioistuinten kiellosta poikkeavaksi järjestelyksi tai suoraan erityistuomioistuimiksi. Sota-oikeuksia voidaan siten pitää käytännössä lailla säädettyinä erityistuomioistuinjärjestelynä, vaikka niitä ei ole mainittu perustuslain esitöissä.

Tämä ei kuitenkaan poista SoKL 6 luvun uudistamistarvetta. Sääntely on jäänyt valtiosääntöisesti ja lakiteknisesti epäselvään väliasemaan: sen suhde PL 98 §:n 3 momentin erityistuomioistuin-sääntelyyn ei ilmene suoraan, ja luvussa on edelleen vanhentunutta käsitteistöä sekä epäselvyyksiä esimerkiksi asetuksenantovallasta ja syyttäjien määräämisestä.

4.2.2 Sota-oikeussääntelyn oikeusturva- ja ihmisoikeusjännitteet

Sota-oikeuksia koskevan lainsäädännön suhdetta Suomea velvoittaviin kansainvälisiin sopimuksiin on myös arvioitava. Sekä EIS:n että KP-sopimuksen *fair trial* -periaatetta koskevat artiklat kytkeytyvät sisällöllisesti perustuslain oikeusturvaa koskevaan perustuslain 21 §:ään, joka takaa kaikille oikeuden saada asiansa käsitellyksi riippumattomassa tuomioistuimessa. EIS:n 6 artiklan 1 kappale ja KP-sopimuksen 14 artiklan 1 kappale edellyttävät myös tuomioistuimen toimivaltaisuutta.

Sota-oikeuksien kokoonpano ei käytännössä poikkeaisi rauhan ajan sotilasoikeudenkäyntijärjestelmästä, jossa sotilasrikosasiat käsitellään yleisissä alioikeuksissa

sotilasjäsenten osallistuessa³¹¹. Ero olisi siten pääosin tuomioistuimen nimessä, organisatorisessa asemassa sekä sijainnissa.

Mikäli tämä järjestelmä on rauhan aikana katsottu hyväksyttäväksi, ei sota-oikeuksia ole perusteltua pitää lähtökohtaisesti ongelmallisina pelkästään niiden poikkeusluonteisuuden vuoksi. Tätä tukee myös se, ettei EIT ole antanut Suomea koskevia ratkaisuja, joissa sotilasoikeudenkäyntien olisi katsottu loukanneen tuomioistuimen riippumattomuutta tai puolueettomuutta.

Sikäli kun Suomessa Puolustusvoimilla ei puolustustilankaan aikana olisi valtaa sota-oikeuksien puheenjohtajien nimittämiseen, olisi riippumattomuus tältä osin lähtökohtaisesti uskottava. SoKL 6 luvussa määritetyistä nimittämisjärjestelyistä kansainvälisten sopimusten kannalta huomionarvoista on lähinnä edellä mainittu syyttäjien määrääminen.

EIT:n ratkaisukäytännöstä ilmenee, ettei tuomioistuin ole rauhan aikana pitänyt sotilastuomioistuuksia institutionaalisesta näkökulmasta lähtökohtaisesti puolueellisina, joskin tuomioistuinten prosessilainsäädännön ja kokoonpanojen tulee täyttää tuomioistuimen oikeuskäytännössä vahvistuneet periaatteet riippumattomuudesta ja puolueettomuudesta.³¹²

Oikeuskirjallisuudessa onkin korostettu, ettei sotilastuomioistuuksia tulisi arvioida yleisellä tasolla siitä lähtökohdasta, että ne olisivat sellaisenaan kykenemättömiä täyttämään kansainvälisiä oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimuksia. Arvioinnissa on sen sijaan otettava huomioon kunkin valtion sotilastuomioistuinten rakenne, kokoonpano ja toimivalta.³¹³

EIT:n sotilastuomioistuuksia koskevan ratkaisukäytännön selvin huomio liittyy siviilien rikosasioiden käsittelyyn kyseisissä tuomioistuimissa³¹⁴. SoKL 6 luvun nojalla perustettavat sota-oikeudet eivät lähtökohtaisesti saisi käsitellä siviilien tekemiä rikoksia, koska he eivät kuulu 25 §:n 1 momentin mukaisesti RL 45 luvun 27–29 §:ssä määriteltyihin henkilöihin³¹⁵.

Poikkeuksen muodostaa 25 §:n 2 momentti, jonka mukaan myös muita kuin edellä mainittuja henkilöitä voidaan syyttää sota-oikeudessa, mikäli rikos on tehty alueella, jossa yleisten tuomioistuinten toiminta on lakannut. Kuten aiemmin on todettu, lain esitöissä esimerkkinä

³¹¹ SoKL 10 § ja 21 §.

³¹² *Morris v. the United Kingdom* 2002, kohta 59, *Findlay v. the United Kingdom* 1997, kohta 73.

³¹³ Rowe 2016, s. 34–35.

³¹⁴ Ks. *Ergin v. Turkey* (no. 6) 2006, kohdat 44–48, *Incal v. Turkey* 1998, kohta 72. Sama lähtökohta ilmenee myös KP-sopimuksen 14 artiklaa koskevasta YK:n ihmisoikeuskomitean yleiskommentista. Ks. luku 3.2.3.

³¹⁵ Näitä ovat käytännössä Puolustusvoimien ja muiden joukkojen sotilaat, tietyt muut RL 45 luvun 27–29 §:ssä tarkoitetut henkilöt sekä sotavangit.

mainittiin sotatoimialueella taikka liikekannallepanussa joukossa, taistelutehtävää suorittavassa tai siihen välittömästi liittyvällä matkalla olevassa sota-alueessa tai sotilasilma-alueessa rikokseen syyllistyneet henkilöt³¹⁶.

SoKL 25 §:n 2 momentti merkitsee poikkeusta sota-oikeuden lähtökohtaisesti sotilasrikospainotteiseen toimivaltaan. Säännöksen tarkoituksena on turvata rikosoikeudenkäytön jatkuvuus tilanteessa, jossa yleinen tuomioistuin ei enää kykene toimimaan alueella. Tällainen poikkeustoimivalta voi olla ymmärrettävä vakavien rikosten ja välttämättömien prosessitoimien osalta, mutta se on ongelmallinen, jos sen perusteella sota-oikeuden käsiteltäväksi siirtyisi laajasti myös siviilien tavanomaisia rikosasioita.

Laista tai sen esitöistä ei käy ilmi, ottaisivatko sota-oikeudet puolustustilaan asetetulla alueella käsiteltäväkseen myös muita kuin kategorisesti sotaan liittyviä rikoksia, mikäli alueen yleinen alioikeus lakkaisi toimimasta. 25 §:n 4 momentin mukaan asetuksella voitaisiin säätää, ettei tietynlaatuista rikosasioita käsitellä sota-oikeudessa, joista hallituksen esityksessä mainitaan muun muassa liikenne-rikokset³¹⁷.

On selvää, ettei esimerkiksi laajan rintamasodan kohteena olevalla alueella, jossa yleisen alioikeuden toiminta olisi lakannut, olisi tarkoituksenmukaista ottaa sota-oikeuksien käsiteltäväksi siviilien tekemiä, luonteeltaan lieviä rikoksia, koska ne voisivat kuormittaa tuomioistuimen henkilöstöä ja vaikeuttaa sen ensisijaisen tehtävän eli rikoslain 45 luvun mukaisten sotilasrikosten käsittelyä.

Ei ole selvää, olisiko siviilin syyttäminen tällaisessa tilanteessa sota-oikeudessa esimerkiksi vakavasta rikoksesta EIS 6 artiklan vastaista. EIT:n sotilastuomioistuimia koskeva ratkaisukäytäntö on koskenut lähinnä rauhan ajan järjestelyjä. Tilanne, jossa sodan vaikutuksesta yksi tai useampi yleinen alioikeus joutuisi kokonaan lakkauttamaan toimintansa, voisi olla niin vakava, että siviilien syyttämistä sota-oikeudessa olisi arvioitava myös EIS 15 artiklan mukaisen hätätilapoikkeuksen näkökulmasta.³¹⁸

Geneven sopimuksissa määriteltyjen sotavankien oikeuksien toteutumisen arviointi suhteessa sotilasoikeudenkäyntilain 6 luvun säännöksiin on tutkimuksellisesti haastavaa, sillä

³¹⁶ HE 86/1981 vp, s. 16.

³¹⁷ HE 86/1981 vp, s. 16.

³¹⁸ EIT:n 15 artiklaa koskevassa oppaassa hätätila määritellään *Lawless*-ratkaisuun viitaten poikkeukselliseksi kriisiksi tai hätätilaksi, joka vaikuttaa koko väestöön ja uhkaa valtion muodostaman yhteisön järjestäytynyttä elämää. Guide on Article 15 of the European Convention on Human Rights 2025, kohdat 7–14.

sotaoikeuksien tarkemmasta toiminnasta säädettäisiin lailla. Järjestelmää voidaan lähtökohtaisesti pitää Geneven sopimusten mukaisena, sillä sotavankien rikosasioita käsiteltäisiin samassa tuomioistuimessa kuin Puolustusvoimien henkilöiden.

Sotavankien oikeudellinen asema Suomessa määräytyy Geneven sopimusten sekä niitä täydentävän kansallisen lainsäädännön perusteella. SoKL 29 §:ssä säädetään, että mikäli lain säännös on ristiriidassa Suomea sitovan kansainvälisen sopimuksen kanssa, on ensisijaisesti noudatettava kansainvälisen sopimuksen määräyksiä.

Lisäksi RL 45 luvun 29 §:n 3 momentin mukaan sotavanki kuuluu kyseisen luvun sotilaita koskevien säännösten soveltamisalaan ottaen kuitenkin huomioon, mitä Suomea velvoittavissa kansainvälisissä sopimuksissa määrätään. Näin ollen Geneven sotavankisopimuksen määräykset muodostavat keskeisen viitekehyksen sotavankien kohtelulle ja heidän oikeuksiensa toteutumiselle Suomen oikeusjärjestyksessä.

Täten sotavangeilla tulisi jo lähtökohtaisesti olla lainsäädännöllisellä tasolla samankaltaiset oikeudet pidättäjävallan sotilaisiin nähden muun muassa puolustukseen, muutoksenhakuun sekä tulla kuulluksi sotaoikeudessa³¹⁹. Tämän lisäksi voidaan pitää todennäköisenä, että sotaoikeuden toimintaa täsmentävässä sääntelyssä otettaisiin huomioon Geneven sopimuksissa mainitut säännökset sotavankien syyttämisestä sotaoikeudessa.

Sotilasoikeudenkäyntilain 6 luvun sääntely vaikuttaa pääosin yhteensopivalta Suomea velvoittavien kansainvälisten oikeusturva- ja humanitaarisen oikeuden velvoitteiden kanssa. Tätä tukevat erityisesti sotaoikeuksien kokoonpanon vastaavuus rauhan ajan sotilasoikeudenkäyntijärjestelmään sekä se, että sotilasoikeudenkäyntilaissa ja rikoslain 45 luvussa viitataan nimenomaisesti Geneven sopimukseen. Keskeiset jännitteet liittyvät SoKL 25 §:n 2 momentin mahdollistamaan siviilien syyttämiseen sotaoikeudessa sekä Pääesikunnan toimivaltaan määrätä sotaoikeuksien syyttäjät.

4.3 Sotaoikeuksien käytännöllinen tarve puolustustilassa

4.3.1 Juttumäärien kasvu ja sotaoikeuden toimivalta

Koska sotaoikeuksien asettaminen ei ole automaattinen seuraus puolustustilan julistamisesta, sotilasrikosasiat voitaisiin puolustustilan aikana käsitellä edelleen rauhan ajan sotilasoikeudenkäyntijärjestelmän mukaisesti. Tällöin menettely perustuisi

³¹⁹ III Geneven sopimus 82, 84, 99, 102 ja 105 artikla.

sotilasoikeudenkäyntilain 1–5 lukujen mukaiseen rauhan ajan järjestelmään. Sotilasrikosasiat käsiteltäisiin siis käräjäoikeuksissa myös puolustustilan aikana.

Sotaoikeuden ja rauhan ajan sotilasoikeudenkäyntikokoonpanon välillä ei ole olennaista eroa sotilasasiantuntemuksen kannalta, sillä molemmissa järjestelmissä asian ratkaisemiseen osallistuu lainoppineen puheenjohtajan lisäksi kaksi sotilasjäsentä. Erot liittyvät pikemminkin tuomioistuimen organisatoriseen asemaan sekä puheenjohtajan ja syyttäjän määräytymiseen.

Rauhan ajan järjestelmässä asia käsitellään käräjäoikeuden sotilasoikeudenkäyntikokoonpanossa, jossa valtakunnansyyttäjä määrää syyttäjän SoKL 4 §:n mukaan ja puheenjohtajana toimii käräjätuomari. Sotaoikeuden puheenjohtajan nimittäisi 22 §:n mukaan korkein oikeus oikeusministeriön esityksestä ja syyttäjän määräisi 23 §:n mukaan Pääesikunta.

Sotaoikeuksien mahdollinen lisäarvo ei siten liity ensisijaisesti prosessin erilaisuuteen, vaan siihen, voidaanko oikeudenkäyttö puolustustilassa organisoida käräjäoikeuksia tarkoituksenmukaisemmin. Koska valmiuslainsäädännön yleisenä lähtökohtana on pidetty rauhan ajan viranomaisjärjestelyjen säilyttämistä niin pitkään kuin se on tarkoituksenmukaista³²⁰, sotaoikeuksien ja yleisten alioikeuksien vertailussa on lähdettävä siitä, millä perusteilla sotaoikeudet voisivat olla puolustustilan aikana toimivampi järjestely.

Arvioin tässä luvussa sotaoikeuksien käytännöllistä tarvetta erityisesti kolmen tekijän kautta. Ensinnäkin merkitystä on sillä, lisääntyisikö muun muassa sotilasrikos- ja sotavankiasioden määrä puolustustilan aikana siinä määrin, että käräjäoikeuksien käsittelykyky vaarantuisi, ja mahdollistaisivatko SoKL:n säännökset tuomioistuintoiminnan tarkoituksenmukaisemman järjestämisen.

Toiseksi arvioinnissa korostuu tuomioistuinten maantieteellinen sijainti suhteessa sotatoimialueisiin ja rintamalinjoihin. Kolmanneksi huomioon on otettava se, voisiko sodanaikaisten asioiden käsittelyyn liittyä sellaisia sotilaallisia ja operatiivisia tarkoituksenmukaisuusnäkökohtia, joiden vuoksi niiden käsittely käräjäoikeuksissa ei olisi puolustustilan olosuhteissa riittävän toimiva ratkaisu, ja kuinka tällaiset asettamisperusteet vaikuttaisivat tuomioistuimen puolueettomuuteen.

³²⁰ Ks. HE 3/2008 vp, s. 37.

Yksi merkittävä tuomioistuimia sodan aikana kuormittava tekijä olisi todennäköisesti sotavankiaseman määrittäminen, joka Geneven III sopimuksen 5 artiklan 2 kappaleen sekä ensimmäisen lisäpöytäkirjan 45 artiklan mukaan tulee ratkaista toimivaltaisessa tuomioistuimessa. Esimerkiksi Ukrainan sotavankeja koskevista virallisista tilastoista vastaavan viranomaisen mukaan täysimittaisen hyökkäyksen aikana Ukrainan asevoimat ovat ottaneet vangiksi yli 10 000 venäläistä sotilasta. Otetuista sotavangeista 7 % on ollut ulkomaalaisia neljästäkymmenestä eri valtiosta.³²¹

Geneven ensimmäisen lisäpöytäkirjan 47 artiklan mukaan palkkasoturilla ei ole oikeutta taistelijan tai sotavangin asemaan. Määritelmä edellyttää useiden kriteerien samanaikaista täyttymistä, mikä tekee sen soveltamisesta käytännössä vaikeaa.³²² Venäjä on Ukrainan sodassa pyrkinyt pitämään yllä hyökkäyssodan vaatimaa armeijan suurta henkilöstötarvetta rekrytoimalla sotilaita ulkomailta, etenkin Etelä-Aasiasta ja Afrikasta³²³. Ulkomaalaisten taistelijoiden sotavankiaseman arviointi on usein oikeudellisesti monimutkaista³²⁴.

Epäselvyyttä lisää nykyinen rekrytointijärjestelmä, jossa taistelijoita värvätään monimutkaisten yksityisten sotilasyritysten ja välittäjäverkostojen kautta, sekä tilanteet, joissa ulkomaalaiset sotilaat toimivat suoraan toisen valtion lähettiminä joukkoina, kuten esimerkiksi Pohjois-Korean sotilaiden tapauksessa.³²⁵

Ulkomaalaisten sotilaiden sotavankiaseman selvittäminen olisi eittämättä merkittävä taakka Suomen sodanaikaisille tuomioistuimille, mikäli ulkomaalaisten sotilaiden osuus olisi jokseenkin sama kuin Ukrainan sodassa. Kansallisessa sääntelyssä ei kuitenkaan ole yksiselitteisesti ratkaistu, mikä tuomioistuin tai muu elin toimisi Geneven sopimuksessa tarkoitettuna tuomioistuimena tilanteessa, jossa kiinniotettu henkilö vetoaa sotavangin asemaan³²⁶.

Sotavankikysymysten kaltaisten sodan aiheuttamien uusien juttutyyppien lisäksi myös rikosten kokonaismäärä kasvaa sodan aikana huomattavasti. Yleisesti 2000-luvulla esiintyneistä

³²¹ Coordination Headquarters for the Treatment of Prisoners of War, Telegram-päivitys 31.12.2025.

³²² Sotavangin aseman epäminen johtaa siihen, että henkilö voi joutua rikosoikeudelliseen vastuuseen väkivallanteoista, jotka olisivat laillisia, jos ne olisi tehnyt pöytäkirjan mukainen taistelija, tai jo itse taisteluihin osallistumisesta. Ks. ICRC, Article 47 – Mercenaries, Commentary of 1987, kohdat 1792–1796.

³²³ Gillis 2025, s. 707–708.

³²⁴ Geneven sopimusten ja niiden lisäpöytäkirjojen palkkasoturimääritelmä on tulkinnanvarainen ja edellyttää useiden kriteerien samanaikaista täyttymistä, minkä vuoksi käytännön tilanteissa on usein epäselvää, kuuluuko henkilö sotavangin aseman piiriin. Ks. esim. HE 14/1980 vp, s. 2–3 ja 7.

³²⁵ Pohjois-Korea on lähettänyt maaliskuuhun 2025 mennessä yli 11 000 sotilasta taistelemaan Ukrainan sodassa. Ks. Hwang – Lee 2025.

³²⁶ Fredman 2022, s. 327.

sotilasrikoksista lähes 90 prosenttia on käsitelty kurinpitomenettelyssä³²⁷. Vuoden 2004 työryhmämietinnön mukaan sotilasoikeudenhoitojärjestelmän toiminnan suunnittelussa on tietyissä yhteyksissä käytetty apuna viiden prosentin sääntöä, jonka mukaan sotilasoikeudenkäyntiasioita on vuodessa viisi prosenttia palveluksessa olevan joukon vahvuudesta³²⁸.

Työryhmä arvioi esimerkiksi, että 100 000 palveluksessa olevaa sotilasta aiheuttaisi vuosittain 5 000 sotilasoikeudenkäyntiasiaa, ja alueellisessa tai koko valtiota koskevassa konfliktissa määrä kasvaisi selvästi. Työryhmän arvion mukaan yksi pienehkö käräjäoikeus kykenisi käsittelemään noin 500 sotilasoikeudenkäyntiasiaa vuodessa.³²⁹

Puolustusvoimien sodan ajan vahvuus on 280 000 sotilasta, ja määrässä on tarkoitus viimeisimmän henkilöstöstrategian mukaan pysyä myös lähitulevaisuudessa³³⁰. 1.1.2026 voimaan tulleen asevelvollisuuslain muutoksen myötä myös reserviläisten kokonaismäärä tulee nousemaan vuoteen 2031 mennessä 125 000 henkilöllä, jonka myötä kokonaisreservi on tällöin noin miljoona henkeä³³¹.

Mikäli koko sodan ajan vahvuus mobilisoidisiin, seuraisi siitä myös sotilasoikeudenkäyntiasioiden merkittävä kasvaminen. Karkeasti viiden prosentin laskusäännöllä koko sodan ajan vahvuus tuottaisi 14 000 sotilasoikeudenkäyntiasiaa vuodessa. Näiden lisäksi tulisi huomioida myös edellä mainitut sotavangin asemaa koskevat istunnot, vastapuolen armeijan joukkojen tekemien rikosten käsittely sekä poikkeusolojen aiheuttamien uusien kriminalisointien käsittely³³². Juttumäärien nousu muodostaisi merkittävän haasteen yleisten alioikeuksien tehokkaalle toiminnalle.

Mutta kuinka sota-oikeuksien asettaminen voisi itsessään ratkaista lisääntyneiden juttumäärien kasvun aiheuttamat käsittelyongelmat? Sota-oikeuksien asettamista ei tule pitää itsessään ratkaisuna lisääntyneiden juttumäärien aiheuttamiin käsittelyongelmiin. Suomessa olisi puolustustilassakin käytettävissä vain rajallinen määrä tuomareita, syyttäjiä ja oikeudenkäyntiavustajia, eikä sota-oikeuksien perustaminen sellaisenaan lisäisi tätä henkilöstöresurssia.

³²⁷ Ojala 2022, s. 1485.

³²⁸ Perusselvitys 2004, s. 18.

³²⁹ Perusselvitys 2004, s. 18.

³³⁰ Puolustusvoimien henkilöstöstrategia 2030+, s. 26.

³³¹ HE 75/2025 vp, s. 12.

³³² Ks. RL 45 luvun 20–26 §:ssä säädetyt sota-ajan rikokset sekä valmiuslain 133 §.

Käytännössä kyse olisi pitkälti samojen henkilöiden sijoittamisesta toiseen organisatoriseen kehykseen. Tämän vuoksi sotaoikeudet eivät poistaisi sitä perusongelmaa, että laaja aseellinen konflikti voisi kasvattaa käsiteltävien sotilasrikos-, sotavanki- ja muiden rikosasioiden määrää nopeammin kuin oikeudenhoidon henkilöstöresurssit kasvaisivat.³³³

Myöskään voimassa oleva SoKL 6 luku ei sisällä sellaisia menettelysäännöksiä, jotka tekisivät sotaoikeuskäsittelystä olennaisesti yleisiä tuomioistuimia nopeampaa tai prosessuaalisesti kevyempää. Sotaoikeus käsitelisi asiat 27 §:n mukaan rikosasioista säädettyssä järjestyksessä ja sotilasoikeudenkäyntilain erityissäännökset huomioon ottaen.

Sotaoikeuksien arvioinnissa on huomattava SoKL 25 §:n toimivaltasääntely. Sotaoikeuden toimivalta ei rajoittuisi ainoastaan varsinaisiin sotilasoikeudenkäyntiasioihin, vaan sotaoikeudessa voitaisiin käsitellä myös sotilaan tai muun rikoslain 45 luvussa tarkoitetun henkilön sotaoikeuden toimipiirissä tekemiä muita rikoksia. Sotaoikeus ei kuitenkaan olisi tältä osin yleisen alioikeuden täydellinen korvaaja, sillä se ei käsitelisi muita kuin rikosasioita, eikä myöskään erikseen ajettavaa rikokseen perustuvaa yksityisoikeudellista vaatimusta.

Sotaoikeuden toimivallan laajuus voi lisäksi vaikuttaa sen juttupohjaan myös laadullisesti. Koska sotaoikeuden toimivalta voisi SoKL 25 §:n mukaisesti ulottua myös muihin kuin varsinaisiin sotilasoikeudenkäyntiasioihin, olisi sotaoikeuden käsiteltäväksi tulevien asioiden rajaamisella merkitystä myös sen kannalta, kuinka selvästi järjestelmä säilyisi sotilasrikosasioihin ja puolustustilan erityisiin tarpeisiin kytkeytyvänä erityisjärjestelynä.

SoKL 20 §:n asettamisedellytysten ja 25 §:n toimivaltasäännöksen välillä on huomionarvoinen ero. Sotaoikeus voidaan asettaa tilanteessa, jossa yleisten tuomioistuinten toiminta on esitöiden mukaan estynyt tai huomattavasti vaikeutunut. Sen sijaan muiden kuin rikoslain 45 luvussa tarkoitettujen henkilöiden syyttäminen sotaoikeudessa edellyttää SoKL 25 §:n 2 momentin sanamuodon perusteella sitä, että rikos on tehty alueella, jossa yleisten tuomioistuinten toiminta on lakannut.

Jos yleisen tuomioistuimen toiminta olisi ainoastaan huomattavasti vaikeutunut, siviilien tekemät tavalliset rikokset näyttäisivät lähtökohtaisesti jäävän yleisten alioikeuksien käsiteltäviksi. Näin ollen sotaoikeuden asettaminen ei välttämättä tarkoittaisi sitä, että se korvaisi yleisen alioikeuden kaikissa alueen rikosasioissa.

³³³ Sodan aikana tulisi luonnollisesti huomioida myös se, että huomattava osa oikeudenhoidon työntekijöistä kuuluu sijoitettuihin sodan ajan joukkoihin. Ks. Perusselvitys 2004, s. 28–30.

Toisaalta silloin, kun yleisten tuomioistuinten toiminta alueella on lakannut, sota-oikeus voisi saada myös yleistä rikostuomioistuinta enemmän muistuttavan toimivallan. SoKL:n esitöiden perustelut tekevät 25 §:n 2 momentin tulkinnasta kuitenkin jossain määrin kaksijakoisen. Säännöksen sanamuoto on väljä, sillä sen mukaan sota-oikeudessa voidaan syyttää myös muuta kuin rikoslain 45 luvussa tarkoitettua henkilöä, jos rikos on tehty alueella, jossa yleisten tuomioistuinten toiminta on lakannut.

Hallituksen esityksessä mainitut esimerkit eivät kuitenkaan kuvaa mitä tahansa tavallisia rikoksia, vaan sotatoimialueella, liikekannallepannussa joukossa taikka sota-alueella tai sotilasalueella tapahtuneita rikoksia³³⁴. Tämä viittaa siihen, että säännöksen tarkoituksena oli ennen kaikkea turvata sellaisten rikosasioiden käsittely, joilla on yhteys sotilaalliseen toimintaympäristöön tai sotatilaan julistetun alueen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitämiseen.³³⁵

Tätä tukee SoKL 25 §:n 4 momentti, jonka mukaan asetuksella voidaan säätää, ettei tietynlaatuista rikosasioita käsitellä sota-oikeudessa. Säännös voisi siten toimia juttutaakan hallinnan välineenä: sota-oikeuden käsiteltäväksi voitaisiin rajata sellaiset rikosasiat, joiden käsittely sota-oikeudessa olisi puolustustilan olosuhteissa erityisen perusteltua.

Tämä ei kuitenkaan poistaisi oikeudenhoidon kokonaisuormitusta koskevaa ongelmaa. Jos tietynlaatuista rikosasioita rajattaisiin sota-oikeuden toimivallan ulkopuolelle, niiden käsittelytarve ei häviäisi, vaan siirtyisi yleisille tuomioistuimille tai lykkääntyisi käsiteltäväksi myöhemmin.

Puolustustilan olosuhteissa rikosprosessin voimavaroja jouduttaisiin todennäköisesti muutoinkin kohdentamaan tavanomaista tiukemmin. Tämä voisi käytännössä merkitä sitä, että vähäisimpien rikosten tutkinta ja käsittely eivät olisi samalla tavoin etusijalla kuin rikokset, joilla on merkitystä sotilaallisen järjestyksen, turvallisuuden tai oikeudenhoidon jatkuvuuden kannalta.³³⁶

³³⁴ HE 86/1981 vp, s. 16.

³³⁵ Säännöksen avoimuus mahdollistaisi sinänsä myös tavanomaisempien rikosasioiden käsittelyn sota-oikeudessa, mutta esitöiden perusteella sen soveltamisalaa olisi perusteltua tulkita ensisijaisesti poikkeusolojen ja sotilaallisen toimintaympäristön tarpeista käsin.

³³⁶ Fredman on Ukrainan sodan käynnistyttyä esittänyt, että lainsäädännössä tulisi arvioida, mistä toimivalta- ja menettelysäännöistä tai määräajoista voitaisiin kriisitilanteessa tinkiä Tuomioistuinviraston päätöksellä yhteiskunnan kokonaisedun nimissä. Fredman 2022, s. 322.

Sotaoikeuksien mahdollinen tehokkuusetu ei nykyisen sääntelyn perusteella perustuisi olennaisesti nopeampaan prosessiin, vaan lähinnä käsiteltävien asioiden kohdentamiseen puolustustilan tarpeita vastaavasti. Sen toteaminen, että sotaoikeudet olisivat puolustustilassa käräjäoikeuksia tehokkaampia käsittelemään asioita, edellyttäisi kuitenkin tarkempaa ja tällaista prosessia mahdollistavaa sääntelyä sotaoikeuksien toimivallasta, resursseista ja menettelystä.

4.3.2 Tuomioistuinten maantieteellinen sijoittuminen

Yleisten tuomioistuinten toiminta voi juttumäärien kasvun ohella vaikeutua myös suoraan sodan vaikutusten vuoksi. Suomen nykyisistä käräjäoikeuksista kolme sijoittuu selvästi alle 100 kilometrin päähän itärajasta. Nämä ovat Pohjois- ja Etelä-Karjalan sekä Kymenlaakson käräjäoikeudet. Mahdollisessa sotilaallisessa konfliktissa yhden tai useamman tuomioistuimen toiminta voisi estyä tai vaikeutua merkittävästi maantieteellisen sijaintinsa vuoksi.

Lisäksi nykyaikaisessa sodankäynnissä perinteinen rintama-alue ei enää rajaudu selvästi etulinjan välittömään läheisyyteen, sillä kauaskantoiset ohjukset, elektroninen sodankäynti ja erityisesti droonien lisääntynyt käyttö mahdollistavat sotilaallisen vaikuttamisen kaukana syvyydessä rintamalinjojen takana. Lisäksi Ukrainan sodalle ominaista on ollut iskujen kohdistaminen laaja-alaisesti siviilikohteisiin ja kriittiseen infrastruktuuriin.³³⁷

Kuten todettua, muun muassa toisen maailmansodan aikana Suomessa useiden sotatoimialueilla sijainneiden tuomioistuinten toiminta lakkasi ajoittain käytännössä kokonaan, ja myös korkein oikeus sekä korkein hallinto-oikeus joutuivat muuttamaan Helsingistä talvisodan ajaksi evakkoon toisiin kaupunkeihin³³⁸. Ukrainan sodassa noin viidennes rauhan ajan tuomioistuimista on joutunut lakkauttamaan toimintansa kokonaan sotatoimien vuoksi³³⁹.

Onkin tarkoituksenmukaista arvioida, kuinka hyvin rauhan ajan tuomioistuinlaitos olisi varautunut puolustustilaan, jossa yhden tai useamman alioikeuden toiminta vaikeutuisi merkittävästi sijaintinsa vuoksi.

Tuomioistuinlaki (673/2016) säättää muun ohella käräjä- ja hovioikeuksien istuntopaikoista ja tuomiopiireistä. Lain 2 luvun 4 §:n 2 momentti mahdollistaa käräjäoikeuksien toiminnan joustavan järjestämisen. Käräjäoikeudella voi olla yhden kanslian lisäksi useampia kanslioita ja

³³⁷ Peltokangas 2023, s. 1.

³³⁸ Kekkonen 1998, s. 86.

³³⁹ Ovcharenko ym. 2025, s. 18.

istuntopaikkoja. Lisäksi istunto voidaan erityisestä syystä järjestää myös muualla kuin kärjäoikeuden varsinaisessa istuntopaikassa, ja tarvittaessa myös toisen tuomiopiirin alueella.³⁴⁰

Lain esitöiden mukaan kärjäoikeuksien istuntopaikkojen joustavuutta on pidettävä tärkeänä. Erityisinä syinä normaalista kansliapaikasta poikkeamiseen pidettiin muun muassa sitä, jotta istunto voitaisiin järjestää esimerkiksi turvasalissa, vankilassa tai sairaalassa.³⁴¹

Esityksen varsin käytännönläheiset esimerkit eivät anna kuvaa siitä, voisivatko puolustustilan ja sodan vaikutukset kärjäoikeuden kanslian toimintaan olla pykälän mukainen erityinen syy istunnon järjestämiselle muualla kuin varsinaisessa istuntopaikassa tai jopa toisen tuomiopiirin alueella. Tarkoituksenmukaisuuden näkökulmasta tämä voisi todennäköisesti olla mahdollista. Tuomioistuinlaki ei kuitenkaan itsessään salli sitä, että toimivaltainen kärjäoikeus siirtäisi asioitaan toisen kärjäoikeuden käsiteltäväksi.

Fredman on esittänyt, että kyseiseen ongelmaan voitaisiin varautua jo ennen poikkeusoloja säätämällä laki, jossa säädettäisiin tuomioistuinviraston toimivallasta antaa lainsäätäjän yksilöimistä säännöksistä puolustustilan aikana määräyksiä, jotka syrjäyttäisivät normaalioloja koskevat menettelysäännöt. Tällöin esimerkiksi kärjäoikeuden alueellisesta toimivallasta voitaisiin poiketa siten, että sotatoimialueen ruuhkautuneen tai lamaantuneen kärjäoikeuden juttuja voitaisiin siirtää muihin kärjäoikeuksiin³⁴².

SoKL 16 §:n 3 momentin mukaan alioikeuden istunto sotilasoikeudenkäyntiasian käsittelyä varten voidaan pitää myös muuna aikana ja muussa paikassa kuin oikeuden istuntoa varten on säädetty. Hallituksen esityksen mukaan säännöksen tarkoituksena oli nopeuttaa sotilasrikosasioiden käsittelyä mahdollistamalla istuntojen järjestäminen esimerkiksi joukko-osaston sijoituspaikkakunnalla³⁴³.

SoKL 16 §:n 3 momentin esitöissä mainitut tarkoitukset ovat nykyisestä näkökulmasta osin vanhahtavia. Lisäksi hallituksen esityksessä viitattu alioikeuden istuntojen pitämisestä muualla kuin varsinaisessa istuntopaikassa annettu laki on sittemmin kumottu tuomioistuinlailla, jossa

³⁴⁰ Saman menettelyn hovioikeuksien toiminnalle mahdollistaa 3 luvun 6 §.

³⁴¹ HE 7/2016 vp, s. 71.

³⁴² Fredman 2022, s. 332.

³⁴³ Samalla järjestelyllä pyrittiin estämään asevelvollisten joutuminen tekemisiin muiden rikoksista syytettyjen henkilöiden kanssa. Säännös on tältä osin erityissäännös, joka syrjäytti alioikeuden istuntojen pitämistä muualla kuin varsinaisessa istuntopaikassa koskeneen yleisen sääntelyn. HE 86/1981 vp, s. 14.

kyseistä lakia luonnehdittiin vanhentuneeksi ja käytännössä tarpeettomaksi³⁴⁴. Tämän vuoksi ei ole täysin selvää, miten SoKL 16 §:n 3 momentin erityissäännös suhteutuu nykyiseen tuomioistuinlain 2 luvun 4 §:ään.

Perustelluinta on tulkita, että SoKL 16 §:n 3 momentti säilyy sotilasoikeudenkäyntiasioissa erityissäännöksenä, kun taas tuomioistuinlain 2 luvun 4 § täydentää yleisenä tuomioistuinorganisaatiota koskevana sääntelynä sitä, millä tavoin käräjäoikeuden istuntopaikat voidaan nykyisessä tuomioistuinjärjestelmässä järjestää.³⁴⁵

Vuoden 2004 työryhmämietinnön mukaan SoKL 16 §:n 3 momentin säännös mahdollistaisi istuntopaikan valitsemisen tarkoituksenmukaisella tavalla, jossa esimerkiksi Helsingin käräjäoikeus voisi poikkeuksellisesti käsitellä sotilasoikeudenkäyntiasian tarvittaessa missä päin Suomea tahansa.³⁴⁶

Säännökset osoittavat, että rikosasioiden käsittelyä voidaan jo nykyisessä yleisten alioikeuksien sotilasoikeudenkäyntijärjestelmässä jossain määrin mukauttaa joukkojen ja tuomioistuinten käytännön tarpeisiin. Ne eivät kuitenkaan ratkaise laajemman puolustustilan kannalta keskeisempää kysymystä eli sitä, voidaanko ruuhkautuneen, lamaantuneen tai sotatoimialueella sijaitsevan käräjäoikeuden asioita siirtää toisen käräjäoikeuden ratkaistavaksi ilman erillistä toimivaltasäännöstä.

Asetelmaa muuttaa osaltaan myös viime vuosina tapahtunut etäyhteyksien käytön kehittyminen³⁴⁷. Mitä laajemmin rikosasioita voidaan käsitellä turvallisesti ja luotettavasti etäyhteyksin, sitä vähemmän pelkkä fyysinen etäisyys joukkojen sijainnista tai tuomioistuimen istuntopaikasta puoltaa erillisten sota-oikeuksien perustamista. Etäyhteydet voisivat siten vahvistaa argumenttia sen puolesta, että yleiset alioikeudet kykenisivät käsittelemään myös puolustustilaan liittyviä sotilasoikeudenkäyntiasioita ilman sota-oikeuksien asettamista.

³⁴⁴ HE 7/2016 vp, s. 123.

³⁴⁵ Tätä tulkintaa tukee myös säännösten sanamuotojen ero: SoKL 16 §:n 3 momentti koskee nimenomaisesti sotilasoikeudenkäyntiasian käsittelyä, kun taas tuomioistuinlain 2 luvun 4 §:n 2 momentissa säädetään yleisemmin käräjäoikeuden istunnon järjestämisestä muualla kuin varsinaisessa istuntopaikassa.

³⁴⁶ Perusselvitys 2004, s. 28. Selvitys piti säännöstä mahdollisena korvaajana sota-oikeuksille, niin että puolustustilassa toimivaltainen tuomioistuin valikoituisi SoKL 5 §:n ja 8 §:n perusteella.

³⁴⁷ HE 63/2024 vp, s. 16–18. Esityksen tavoitteena oli lisätä etäyhteyksien käyttömahdollisuuksia yleisissä tuomioistuimissa sekä oikeudenkäyntien toteuttamisen joustavuutta. Esityksessä ehdotettiin muun muassa tuomarin etäosallistumisen mahdollistamista, suullisen käsittelyn toimittamista kokonaan etäyhteydellä sekä suullisen todistelun vastaanottamisen edellytysten keventämistä etäyhteyksiä käytettäessä.

Toisaalta puolustustilan olosuhteissa etäyhteyksien käyttöön voi liittyä merkittäviä käytännöllisiä ja turvallisuuteen liittyviä kysymyksiä, kuten tietoliikenneyhteyksien häiriöt, salassa pidettävän aineiston käsittely sekä todistelun järjestäminen. Etäyhteyksiä koskevassa sääntelyssäkin niiden käyttö on lähtökohtaisesti tuomioistuimen tapauskohtaiseen harkintaan perustuva mahdollisuus³⁴⁸.

Sotaoikeuksia voitaisiin sijoittaa hallituksen esityksen mukaan joukon yhteyteen, mikäli joukkojen sijoitus ja niiden liikkuvuus niin edellyttäisi³⁴⁹. Talvi- ja jatkosodassa perustetut kenttäoikeudet perustettiin myös eri joukko-osastojen suoraan yhteyteen, ja ne myös nimettiin usein yksikkönsä mukaan³⁵⁰.

Se, mitä sotaoikeuden perustaminen joukkojen yhteyteen tarkoittaisi käytännössä sen sijainnin ja toimintaedellytysten osalta, ei ole selvää. Joukkojen yhteydessä toimiminen voidaan ymmärtää kahdella eri tavalla. Yhtäältä sillä voidaan tarkoittaa sotaoikeuden fyysistä sijoittamista lähelle sitä joukkoa, jonka alueella tai toiminnassa rikosasioita syntyy. Toisaalta kyse voi olla väljemmin siitä, että sotaoikeuden toimipiiri ja työskentely järjestetään puolustusvoimien operatiivisten tarpeiden mukaisesti, vaikka tuomioistuin ei sijaitisi välittömästi joukkojen läheisyydessä.

Voidaan todeta, että sodankäynti on muuttunut merkittävästi talvi- ja jatkosodan ajasta, jolloin Puolustusvoimat oli suuremmilta osin kenttäarmeija, ja sodan aikana voitiin jokseenkin hahmottaa rintamalinja, jolle oli sijoitettu suuri määrä sotilaita.

Ukrainan sodasta saatujen havaintojen perusteella nykysodankäynnissä perinteinen käsitys rintamalinjoista on hämärtynyt. Droonien, satelliittitiedustelun ja kauaskantoisten asejärjestelmien käyttö on lisännyt taistelukentän läpinäkyvyyttä ja ulottanut sotilaallisen vaikuttamisen syvälle rintamalinjan taakse. Tämä on tehnyt joukkojen keskittämistä samaan paikkaan strategisesti entistä riskialttiimpaa.³⁵¹

Täten 1940-luvun aikainen järjestely, jossa kenttäoikeus toimi esimerkiksi kylärakennuksessa sen ympärillä vaikuttavan joukon yhteydessä ei sellaisenaan näyttäydy nykyolosuhteissa toimivana ratkaisuna. Nykysodankäynnin osalta tuleekin arvioida tuomioistuintoiminnan varmistamisen ja

³⁴⁸ LaVM 7/2024 vp, s. 2–3 ja 6–7. Lakivaliokunta korosti etäyhteyksiä koskevan sääntelyn olevan lähtökohtaisesti mahdollistavaa ja sitä, että tuomioistuimen tulee soveltaa etäyhteyksien käyttöä kulloisenkin asian erityispiirteet ja asianosaisten oikeudet huomioon ottaen.

³⁴⁹ HE 86/1981 vp, s. 15.

³⁵⁰ Rintala 2003, s. 26 ja Lindstedt 1999 s. 166.

³⁵¹ Ks. Watling – Reynolds 2025, s. 8–11, Kukkola 2025, s. 9–11.

tehokkuuden osalta, tulisiko sota-oikeuksia perustaa mahdollisimman lähelle vai mahdollisimman kauas rintamalinjasta.

Toisaalta rintamalinjan tai joukkojen läheisyyttä voidaan perustella myös oikeudenkäytön saatavuuden ja prosessin tehokkuuden näkökulmasta. Ukrainan sotilastuomioistuimia koskevassa oikeuskirjallisuudessa sotilastuomioistuinten palauttamista on perusteltu *access to justice* -periaatteen turvaamisella tilanteissa, joissa yleisten tuomioistuinten toiminta on konfliktialueilla keskeytynyt tai olennaisesti vaikeutunut. Sotilastuomioistuimet voisivat tällöin toimia liikkuvina ja operatiiviseen tilanteeseen mukautuvina tuomioistuimina, jotka mahdollistavat oikeudenkäytön ja tuomioistuinvalvonnan myös taistelualueiden läheisyydessä.³⁵²

Kun arvioidaan yleisten alioikeuksien toiminnan säilyttämistä verrattuna sota-oikeuksien asettamiseen, tulee tässä kysymyksessä ottaa huomioon sota-oikeuksien perustamista tukevat perimmäiset syyt. Sikäli kun hallituksen esityksessä on nimenomaisesti korostettu erikoisjärjestelyä tukevana seikkana mahdollisuutta liittää sota-oikeus joukon yhteyteen, näyttäytyy järjestely, jossa sota-oikeuksia perustettaisiin rauhallisimmille alueille kauaksi rintamalinjoista, osittain sen tarkoituksen vastaisena.

Joukon yhteyteen sijoittamisen merkitys ei tällöin olisi ainoastaan maantieteellinen tai organisatorinen. Sen taustalla voidaan nähdä ajatus siitä, että sotilasoikeudenkäyttö tukee poikkeuksellisissa oloissa sotilaallisen kurin, järjestyksen ja joukon toimintakyvyn ylläpitämistä.

Mikäli viranomaiset pyrkisivät taas suojaamaan tuomioistuintoimintaa siirtämällä istuntoja kauemmaksi sodan suorilta vaikutuksilta, yleisten tuomioistuinten toiminnan jatkaminen istuntopaikkoja koskevia joustomahdollisuuksia hyödyntämällä näyttäytyisi sota-oikeuksien perustamista yksinkertaisempaan ja tarkoituksenmukaisempaan vaihtoehtona.

Myöskään SoKL 20 §:n esitöissä mainittua yleisten tuomioistuinten toiminnan estymistä tai huomattavaa vaikeutumista ei olisi helppo korjata pelkästään perustamalla sota-oikeuksia joukkojen yhteyteen lähelle rintamalinjaa. On myös vaikea arvioida tuomioistuintoiminnan toimintaedellytysten parantamista pelkällä organisatorisen kehyksen muuttamisella sekä

³⁵² Kaplina ym. 2022, s. 132–134.

esimerkiksi istuntopaikkojen siirtämisellä yleisten alioikeuksien tiloista lähemmäksi joukkojen sijaintia.³⁵³

Vuoden 1972 komiteanmietinnössä nostettiin esiin myös toinen maantieteellinen argumentti, jolla tuolloin otettiin kantaa erillisjärjestelmän säilyttämiseen sotatilan aikana. Komiteanmietinnössä katsottiin, että sijoittamalla rikosasioita käsittelevä tuomioistuin joukon yhteyteen voitaisiin välttyä tilanteilta, joissa sotilaat tekisivät tahallaan rikoksia päästäkseen vastaamaan näistä rauhallisessa paikassa toimivaan yleiseen alioikeuteen³⁵⁴.

Kyseisen perustelun painoarvoa nykyisessä puolustustilassa on vaikea arvioida. Se on kuitenkin merkityksellinen siksi, että vuoden 1983 SoKL perustui merkittävältä osin 1970-luvun komitea- ja valiokuntamietintöihin. Perustelu osoittaa, ettei sotaoikeuksia tarkasteltu valmisteluaineistossa yksinomaan yleisten alioikeuksien toiminnan turvaamisen näkökulmasta, vaan myös sotilaskurin ja joukkojen toiminnan kannalta tarkoituksenmukaisena järjestelynä.

Tämä nostaa esiin sotaoikeuksien perimmäistä roolia koskevan kysymyksen: olisivatko ne ensisijaisesti poikkeusoloissa toimintakykynsä menettäneiden kärjäoikeuksien korvaajia vai myös sotilaallisen organisaation tarpeisiin sidottuja erityistuomioistuimia?

4.3.3 Sotilaallinen tarkoituksenmukaisuus suhteessa riippumattomuuteen

Sotaoikeuksien sotilaallista tarkoituksenmukaisuutta arvioitaessa keskeiseksi kysymykseksi muodostuu, missä kulkee hyväksyttävän oikeudenhoidollisen perusteen ja objektiivista puolueettomuutta vaarantavan sotilaallisen päämäärän välinen raja.

SoKL 20 § antaa varsin yksiselitteisen kuvan sotaoikeuden organisatorisesta roolista. Sotaoikeus voitaisiin asettaa puolustustilaan julistetulle alueelle käsittelemään yleisen alioikeuden sijasta rikosasiat, jos se oikeudenkäytön tarkoituksenmukaiseksi järjestämiseksi on välttämätöntä. Säännös näyttäisi estävän toimintatavan, jossa tietylle alueelle asetettaisiin sotaoikeus, mikäli alueen toimivaltainen alioikeus ei olisi esitöissä mainitulla tavalla lakannut toimimasta tai sen toiminta ei olisi huomattavasti vaikeutunut.

Toisaalta on nähtävä, että sotaoikeuksien asettaminen olisi silti harkinnanvaraista, koska lainsäädäntö sallisi kyseisessä tilanteessa myös haasteisiin reagoimisen ilman

³⁵³ Toisaalta myös toimivallan siirtäminen kauemmaksi rintamalinjasta on luonut Ukrainassa uusia ongelmia muun muassa pitkien etäisyyksien vuoksi. Ks. Prytyka – Zahrebelna 2026, s. 11–13 ja 18–21.

³⁵⁴ KM 1972: A 18, s. 97.

erillisjärjestelmään siirtymistä. Tämä tapahtuisi esimerkiksi SoKL 16 §:n 3 momentin sekä tuomioistuinlain 2 luvun 4 §:n 2 momentin mukaisessa menettelyssä.

Täten sotaoikeuksien asettamiselle voitaisiin nähdä tarvittavan myös muita tarkoituksenmukaisuussyitä. Luvussa 2.1.2 on havaittavissa, että talvi- ja jatkosodan aikana sotilaallinen tarkoituksenmukaisuus korostui huomattavasti niin tuomioistuinten käytännön toiminnan tasolla kuin myös sotilaalliseen tilanteeseen reagoineen prosessilainsäädännön osalta.

Mikäli sotaoikeudet perustettaisiin ainoastaan korvaamaan toimintansa lopettanut tuomioistuin sotilas oikeudenkäyntiasioissa, ja sen sijoittaminen osaksi tai lähelle joukko-osastoa perusteltaisiin ainoastaan tuomioistuintoimintaa turvaavana toimenpiteenä, menettelyssä ei voi itsessään havaita tuomioistuimen riippumattomuutta heikentäviä seikkoja.

Sotaoikeuksien asettaminen tällaisessa tilanteessa vastaamaan myös huomattavasti kohonneiden sotilasrikosten määrää ei myöskään itsessään ole sotilaallinen tavoite, vaan lähinnä rikosvastuun toteuttamisintressi. Riippumattomuusvaikutelman näkökulmasta kyseenalaisempina perustamissyinä voitaisiin sen sijaan pitää sellaisia tavoitteita, joissa tuomioistuin näyttäytyisi osana sotilaallisen kurin ja komentovallan ylläpitämistä.

Tällaisia voisivat olla esimerkiksi pyrkimys sijoittaa tuomioistuin joukkojen välittömään läheisyyteen kurinpidollisen pelotevaikutuksen vahvistamiseksi, rikosten käsittelyn käyttäminen joukkojen moraaliin tai taistelutahtoon vaikuttavana keinona taikka oikeudenkäyntien järjestäminen tavalla, jonka ensisijaisena tarkoituksena olisi palvella operatiivisia sotilaallisia tarpeita oikeudenhoidollisten tavoitteiden sijasta.³⁵⁵

Mitä selvemmin sotaoikeuden perustamista perusteltaisiin tällaisilla sotilaallisilla päämäärillä, sitä tärkeämpää olisi varmistaa, ettei tuomioistuin näyttäydy Puolustusvoimien komentoketjun jatkeena³⁵⁶. Sotaoikeuden riippumattomuuden kannalta ratkaisevaa ei siten olisi ainoastaan sen muodollinen sääntely, vaan myös se, millainen vaikutelma sen sijoittumisesta, henkilöstöstä ja toiminnallisesta suhteesta sotilaalliseen organisaatioon syntyisi.

³⁵⁵ Myös vuoden 2004 työryhmä korosti, että sotaoikeuksien toiminnassa tulisi korostaa niiden itsenäistä asemaa siten, etteivät ne leimautuisi joukkokohtaisiksi tuomioistuimiksi. Perusselvitys 2004, s. 34.

³⁵⁶ Ks. objektiivisen puolueettomuuden arvioinnista *Incal v. Turkey* 1998, kohta 72, *Morris v. the United Kingdom* 2002, kohta 58 ja *Findlay v. the United Kingdom* 1997, kohta 73.

Sotaoikeuksien käytännöllinen ongelma liittyy siihen, että niiden perustamista voidaan lähestyä kahdesta osin erilaisesta näkökulmasta. Jos sotaoikeudet ymmärretään ainoastaan yleisten alioikeuksien korvaajaksi tilanteessa, jossa niiden toiminta on lakannut tai huomattavasti vaikeutunut, on kysyttävä, voitaisiinko sama tavoite saavuttaa kevyemmin nykyisen järjestelmän sisällä.

Tällöin sotilasrikosasioiden käsittelyä voitaisiin ainakin jossain määrin turvata SoKL 16 §:n 3 momentin mukaisella mahdollisuudella pitää istunto muualla kuin oikeuden varsinaisessa istuntopaikassa sekä tuomioistuinlain istuntopaikkoja koskevilla joustomahdollisuuksilla. Sotaoikeuksien asettamisen lisäarvo jäisi tällöin riippumaan siitä, tuottaisiko erillinen sotaoikeusorganisaatio jotain sellaista, mitä yleisten alioikeuksien toimintaa mukauttamalla ei voitaisi saavuttaa.

Jos sotaoikeuden perustamista sen sijaan perusteltaisiin yleisen alioikeuden korvaamisen lisäksi sotilaallisilla tarkoituksella, arvio muuttuisi ongelmallisemmaksi. Tällöin korostuisivat esimerkiksi sotilaskuri, joukkojen yhteydessä toimiminen, rikosvastuun nopea näkyvä toteuttaminen ja operatiivinen tarkoituksenmukaisuus.

Nämä seikat voivat puoltaa erillistä järjestelyä käytännön näkökulmasta, mutta samalla ne herättävät kysymyksen tuomioistuimen objektiivisesta puolueettomuudesta. Mitä selvemmin sotaoikeus näyttäytyisi sotilaallisen organisaation tarpeisiin sidottuna instituutiona, sitä vahvemmin olisi varmistettava, ettei se ulkopuolisen tarkkailijan näkökulmasta vaikuta komentoketjun jatkeelta.

Poikkeusoloissa sotilasviranomaisilla voi olla myös yleisestävistä syistä intressi siihen, että vakavat sotilasrikosasiat käsitellään erittäin nopeasti ja ankarasti³⁵⁷. Tämä ei kuitenkaan poista oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimuksia, vaan päinvastoin korostaa tarvetta erottaa oikeudenhoidolliset tavoitteet sotilaallisista tarkoituksenmukaisuuspyrkimyksistä.

Kokonaisuutena sotaoikeuksien käytännöllinen tarve ei perustu yksittäiseen ratkaisevaan tekijään. Asiamäärien kasvu, sotavankiaseman määrittämistä koskevat käsittelyt, sota-ajan rikokset ja tuomioistuinten alueellinen toimintakyky voivat kaikki puoltaa erillistä järjestelyä puolustustilassa.

³⁵⁷ Fredman 2022, s. 330.

Ne eivät kuitenkaan yksin osoita, että juuri sota-oikeus olisi yleisten tuomioistuinten mukauttamista parempi ratkaisu. Nykyinen järjestelmä tuntee jo sotilasjäsenet, eikä nykyisin mukaisesti tapahtuva sota-oikeuden asettaminen lisäisi oikeudenhoidon henkilöstöresursseja tai tekisi prosessista olennaisesti kevyempää.

Sota-oikeuksien vahvin mahdollinen lisäarvo liittyisi siten oikeudenkäytön organisointiin tilanteessa, jossa yleisten tuomioistuinten toiminta olisi alueellisesti tai turvallisuusyhteydestä estynyt, asioiden siirtämiselle ei olisi riittävää toimivaltaperustetta tai sotilasrikos-, sotavanki- ja muiden puolustustilaan liittyvien rikosasioiden käsittely olisi tarkoituksenmukaista kohdentaa erilliseen järjestelmään. Tähän voisi liittyä myös sota-oikeuden liikkuvuus tai kyky toimia lähempänä joukkoja ja konfliktialueita.

Toisaalta mitä enemmän sota-oikeuksia perusteltaisiin sotilaskurilla, joukkojen yhteydessä toimimisella, pelotevaikutuksella tai operatiivisilla tarpeilla, sitä selvemmin järjestely edellyttäisi riippumattomuuden ja objektiivisen puolueettomuuden turvaamista.

Arvioinnissa olisi tämän vuoksi ratkaistava jo ennen puolustustilan alkamista, ymmärretäänkö sota-oikeudet ensisijaisesti toimintakykynsä menettäneiden alioikeuksien korvaajiksi vai sotilaallisen organisaation tarpeisiin mukautuviksi erityistuomioistuimiksi. Nykyinen SoKL 6 luvun sääntely ei anna tähän riittävän täsmällistä vastausta. Sota-oikeuksien toimivuus ja tarpeellisuus riippuisi käytännössä siitä, mille alueelle ne asetettaisiin, miten niiden toimipiiri määriteltäisiin, mitä asioita niille osoitettaisiin ja miten niiden suhde yleisiin tuomioistuimiin järjestettäisiin.

Nykyisen sääntelyn perusteella ei voida varmuudella osoittaa, että sota-oikeus olisi yleisten tuomioistuinten mukauttamista tehokkaampi tai oikeusturvan kannalta parempi ratkaisu. Kriisilainsäädännön näkökulmasta ongelmallista onkin, jos sota-oikeuksien toimivaltaa, sijoittumista ja suhdetta yleiseen tuomioistuinjärjestelmään koskevat ratkaisut jäisivät tehtäviksi vasta puolustustilan aikana.

Sääntelyn tulisi olla riittävän täsmällistä ja ennakoitavaa jo ennen kriisiä, jotta oikeudenhoidon järjestämisestä, tuomioistuinten toimivallasta ja yksilön oikeusturvasta ei syntyisi epäselvyyttä tilanteessa, jossa oikeusjärjestelmän toimintakyky on muutenkin poikkeuksellisen paineen alaisena.

5. Johtopäätökset

Inter arma enim silent leges – sodassa lait vaikenevat – on usein käytetty kuvaamaan sodan ja oikeuden välistä jännitettä³⁵⁸. Tämän tutkielman perusteella lähtökohdan tulisi kuitenkin olla päinvastainen: mitä poikkeuksellisemmista oloista on kyse, sitä tärkeämpää on, että tuomiovallan käyttö perustuu ennakolta säädettyihin, toimivaltaisiin ja riippumattomuutta turvaaviin menettelyihin.

Tutkielman lähtökohtana on ollut arvioida, mikä merkitys sotaoikeuksia koskevalla sääntelyllä on nykyisessä oikeusjärjestyksessä. Sotilasoikeudenkäyntilain 6 luvun sääntely on edelleen voimassa, mutta sotaoikeuksia ei ole koskaan asetettu nykyisen lain aikana, eikä niiden asemaa ole myöhemmissä lainuudistuksissa arvioitu kokonaisvaltaisesti. Sääntelyä ei ole kumottu, mutta sitä ei ole myöskään saatettu täysin vastaamaan nykyajan vaatimuksia.

Ensimmäinen tutkimuskysymykseni koski sitä, missä tilanteissa sotaoikeudet voitaisiin SoKL 20 §:n 1 momentin mukaan asettaa. Johtopäätöksenä voidaan todeta, että sotaoikeuksia ei voida asettaa pelkästään valmiuslain mukaisten poikkeusolojen tai puolustusvalmiuden kohottamisen perusteella.

SoKL 20 § kytkee sotaoikeuksien asettamisen puolustustilalain voimaantuloon, minkä vuoksi sotaoikeudet voidaan asettaa vain alueelle, jolla puolustustila on saatettu voimaan. Puolustustilan voimaansaattaminen ei kuitenkaan sellaisenaan johda sotaoikeuksien perustamiseen, vaan asettaminen edellyttää erillistä arviota siitä, onko se oikeudenkäytön tarkoituksenmukaiseksi järjestämiseksi välttämätöntä.

Lain esitöiden, myöhempien virallislähteiden ja oikeuskirjallisuuden perusteella tämä kynnys täytyisi käytännössä lähinnä tilanteessa, jossa laaja ja pitkäkestoinen aseellinen selkkaus vaikeuttaisi yleisten tuomioistuinten toimintaa olennaisesti tai estäisi sen kokonaan ainakin osassa maata.

Sotaoikeudet näyttäytyvät siten voimassa olevassa oikeudessa poikkeuksellisenä ja viimesijaisena järjestelynä, eivät puolustustilan automaattisena seurauksena. Teoriassa

³⁵⁸ Cicero, *Pro Milone* 52 eKr., käännetty versio osoitteessa Attalus: Cicero, *Pro Milone*. Käyty 6.1.2026. Lausahdusta on käytetty perusteluna voimankäytön oikeuttamiselle muun muassa Yhdysvaltojen 11.9.2001 terrori-iskujen jälkeen aloittamassa sodassa Lähi-idässä. Ks. Bobbitt 2012, s. 253–254, Parkkari 2018, s. 476–477.

sotaoikeuksia voitaisiin asettaa myös sisäisten väkivaltaisten levottomuuksien vuoksi, joskin tätä on pidettävä käytännössä erittäin epätodennäköisenä.

Toinen tutkimuskysymys koski sitä, olisivatko SoKL 6 luvun mukaiset sotaoikeudet perustuslain 98 §:n 4 momentissa tarkoitettuja kiellettyjä satunnaisia tuomioistuimia. Tutkielman perusteella sotaoikeuksia ei ole perusteltua pitää perustuslain vastaisina satunnaisina tuomioistuimina.

Vaikka sotaoikeudet olisivat ajallisesti tilapäisiä ja puolustustilaan sidottuja, niiden asettaminen ei perustuisi yksittäistä rikosasiaa, tiettyä vastaajaa tai jälkikäteen syntynyttä tarkoitusta varten tehtävään ratkaisuun. Niiden toimivalta perustuisi jo ennen kriisiä voimassa olevaan lakiin ja yleisiin asettamisedellytyksiin.

Historiallinen jatkumo tukee tulkintaa, sillä ennen vuoden 1983 uudistusta sotaoikeudet olivat lailla säädettyjä erityistuomioistuimia ja sodan aikana niiden toimivallan korvasivat kenttöoikeudet. Vuoden 1983 uudistus siirsi rauhan ajan sotilasoikeudenkäyntiasiat yleisiin alioikeuksiin, mutta jätti sotaoikeudet lakiin puolustustilan varalle. Tämä osoittaa, ettei lainsäätäjän tarkoituksena ollut tehdä sotaoikeuksien asettamisesta perustuslain vastaista järjestelyä.

Sotaoikeuksien valtiosääntöinen asema on silti jäänyt epäselväksi. Niitä ei mainita perustuslain esitöiden erityistuomioistuinluettelossa, ja rauhan ajan sotilasoikeudenkäyntien siirtyminen yleisiin tuomioistuihin on hämärtänyt niiden yhteyttä PL 98 §:n 3 momentissa tarkoitettuihin erityistuomioistuihin. Myöhemmissä virallislähteissä sotaoikeudet on kuitenkin tunnistettu joko satunnaisten tuomioistuinten kiellosta poikkeavaksi järjestelyksi tai erityistuomioistuimeksi.

Kolmas tutkimuskysymys koski sitä, onko sotilasoikeudenkäyntilain 6 luvun mukainen sotaoikeussääntely yhteensopiva Suomea velvoittavien kansainvälisten oikeusturva- ja humanitaarisen oikeuden velvoitteiden kanssa. Tutkielman perusteella SoKL 6 luku on pääosin yhteensovitettavissa Suomea velvoittavien kansainvälisten velvoitteiden kanssa.

Geneven sopimukset eivät kiellä tietynlaisen sotatuomioistuinjärjestelmän perustamista, vaan asettavat erityisesti sotavankien ja suojeltujen henkilöiden kohtelulle sekä oikeudenkäynnille vähimmäisvaatimuksia. SoKL 29 § ja RL 45 luvun sotavankeja koskevat säännökset tukevat sitä, että kansainväliset velvoitteet otettaisiin huomioon myös sotaoikeuksissa.

Myöskään EIS 6 artikla tai KP-sopimuksen 14 artikla eivät merkitse sitä, että sotilastuomioistuimet olisivat sellaisenaan kiellettyjä. Ratkaisevaa on, täyttääkö tuomioistuin riippumattomuuden, puolueettomuuden, laillisen perustamisen ja toimivallan vaatimukset.

Sotaoikeuksien kokoonpano ei tältä osin poikkeaisi olennaisesti rauhan ajan sotilasoikeudenkäyntijärjestelmästä, jossa sotilasrikosasiat käsitellään yleisissä alioikeuksissa sotilasjäsenien osallistuessa ratkaisukokoonpanoon. Lisäksi sotaoikeuden puheenjohtajan määrääminen kuuluisi korkeimmalle oikeudelle oikeusministeriön esityksestä, eikä Puolustusvoimilla olisi toimivaltaa määrätä sotaoikeuden puheenjohtajaa.

Nykyisessä sääntelyssä on kuitenkin oikeusturvan ja objektiivisen puolueettomuuden kannalta ongelmia. Keskeiset jännitteet liittyvät Pääesikunnan toimivaltaan määrätä sotaoikeuden syyttäjät sekä SoKL 25 §:n 2 momentin mahdollistamaan siviilien syyttämiseen sotaoikeudessa. Ensin mainittu ei ole omiaan vahvistamaan vaikutelmaa sotaoikeuden riippumattomuudesta sotilaallisesta organisaatiosta, ja jälkimmäinen on EIT:n sekä YK:n ihmisoikeuskomitean käytännön perusteella erityisen herkkä kysymys.

Neljäs tutkimuskysymys koski sitä, onko sotaoikeusjärjestelmässä nähtävissä käytännön hyötyjä puolustustilassa verrattuna toimintatapaan, jossa yleiset alioikeudet jatkaisivat sotilasrikosasioiden käsittelyä. Tutkielman perusteella sotaoikeuksien mahdollinen lisäarvo ei perustu olennaisesti erilaiseen oikeudenkäyntimenettelyyn, sotilasasiantuntemuksen lisääntymiseen tai oikeudenhoidon henkilöstöresurssien kasvuun.

Rauhan ajan sotilasoikeudenkäyntijärjestelmä tuntee jo sotilasjäsenet, eikä sotaoikeuden perustaminen itsessään lisäisi tuomareiden, syyttäjien tai avustajien määrää. Sotaoikeuden asettaminen merkitsisi käytännössä pitkälti samojen oikeudenhoidon henkilöstöresurssien sijoittamista toiseen organisatoriseen kehykseen.

Sotaoikeuksien vahvin mahdollinen käytännöllinen peruste liittyisi oikeudenkäytön organisointiin tilanteessa, jossa yleisten tuomioistuinten toiminta olisi sodan vuoksi alueellisesti tai turvallisuussyistä estynyt, olennaisesti vaikeutunut tai niiden välinen toimivallan siirtäminen ei olisi nykyisen sääntelyn perusteella riittävästi mahdollista.

Tällöin merkitystä voisi olla erityisesti sotilasrikosasioiden ja sotavankiaseman määrittämistä koskevien käsittelyjen määrällisellä kasvulla, tuomioistuinten sijainnilla suhteessa sotatoimialueisiin sekä tarpeella kohdentaa puolustustilaan liittyviä rikosasioita erilliseen järjestelmään. Sotaoikeuksien liikkuvuus tai kyky toimia lähempänä joukkoja ja konfliktialueita voisi tietyissä olosuhteissa puoltaa niiden käyttöä, mutta nykyinen sääntely ei anna riittävän täsmällistä vastausta siihen, miten tämä käytännössä toteutettaisiin.

Sotaoikeuksien käytännöllistä tarvetta heikentää kuitenkin se, että moni niiden mahdollisista tehtävistä voitaisiin ainakin osittain toteuttaa myös yleisiä alioikeuksia mukauttamalla.

Sotilasoikeudenkäyntiasioiden käsittelyä voidaan jo nykyisin järjestää tavallisesta istuntopaikasta poiketen, ja tuomioistuinlain istuntopaikkoja koskevat säännökset mahdollistavat jossain määrin joustavan tuomioistuintoiminnan.

Nykyinen sääntely ei kuitenkaan ratkaise laajempaa kysymystä siitä, miten ruuhkautuneen, lamaantuneen tai sotatoimialueella sijaitsevan käräjäoikeuden asioita voitaisiin siirtää toisen käräjäoikeuden käsiteltäväksi ilman erillistä toimivaltasäännöstä. Sotaoikeuksien käytännöllinen tarve jää siten riippuvaiseksi siitä, ymmärretäänkö ne ensisijaisesti toimintakykynsä menettäneiden alioikeuksien viimesijaisiksi korvaajiksi vai myös sotilaallisen organisaation tarpeisiin mukautuviksi erityistuomioistuimiksi.

Suomessa olisi edellä mainitun johdosta perusteltua osana laajempaa valmius- ja puolustustilalainsäädännön kehittämistä pysähtyä arvioimaan sotaoikeussääntelyn nykytilaa ja sitä, millainen rooli sotaoikeuksille halutaan tulevaisuudessa antaa. *De lege ferenda* - näkökulmasta sotaoikeuksille voidaan hahmottaa kolme vaihtoehtoista sääntelymallia.

Ensimmäinen vaihtoehto olisi säilyttää sotaoikeudet ja modernisoida SoKL 6 luku siten, että sotaoikeudet olisivat aidosti käyttökelpoinen puolustustilan oikeudenhoidon erityisjärjestely. Tämä edellyttäisi ainakin sotaoikeuksien asettamisedellytysten täsmentämistä, asetuksenantajan nimenomaista määrittelyä, valmistelutoimien mahdollistamista jo ennen puolustustilan julistamista sekä syyttäjän määräämistä koskevan sääntelyn siirtämistä Pääesikunnalta valtakunnansyyttäjälle. Lisäksi SoKL 25 §:ää tulisi tarkentaa erityisesti siviileihin kohdistuvan poikkeustoimivallan osalta.

Sen vahvuutena olisi valmiusnäkökulma: jos sotaoikeuksien tarkoituksena on turvata oikeudenkäyttö tilanteessa, jossa yleiset alioikeudet eivät sodan vuoksi kykene toimimaan tehokkaasti, järjestelmän valmistelun tulisi olla mahdollista jo ennen puolustustilan voimaansaattamista.

Toinen vaihtoehto olisi kumota sotaoikeuksia koskeva sääntely ja korvata se yleisten alioikeuksien poikkeusolojen toimintamallilla. Tällöin puolustustilan aikainen oikeudenhoito rakentuisi saman tuomioistuinjärjestelmän varaan kuin rauhan aikana, mutta järjestelmää täydennettäisiin poikkeusoloja varten säädetyillä erityisillä toimivalta- ja järjestämissäännöksillä.

Mallin vahvuutena olisi sääntelyn selkeys, ennakoitavuus ja oikeusturvavaikutelma. Sotilasrikosasiat käsiteltäisiin edelleen yleisissä alioikeuksissa, eikä erillisen sotaoikeusorganisaation puolueettomuutta tai suhdetta yleiseen tuomioistuinjärjestelmään tarvitsisi arvioida puolustustilan aikana.

Kolmas vaihtoehto olisi säilyttää sotaoikeudet nykyistä täsmällisemmin rajattuna viimesijaisena varajärjestelynä. Tällöin yleiset alioikeudet olisivat ensisijainen järjestelmä myös puolustustilan aikana, eikä sotaoikeuksia rakennettaisi lähtökohtaiseksi sodan ajan tuomioistuinmalliksi. Sotaoikeudet jäisivät eräänlaiseksi varaventiiliksi tilanteisiin, joissa yleisten alioikeuksien toiminta olisi sodan vaikutusten vuoksi olennaisesti estynyt tai niiden mukauttaminen ei riittäisi turvaamaan rikosoikeudenkäytön jatkuvuutta.

Tällainen hybridimalli vastaisi osin nykyisen sääntelyn perusratkaisua, mutta edellyttäisi silti SoKL 6 luvun päivittämistä. Sääntelyssä tulisi nykyistä selvemmin määritellä, missä tilanteissa yleisten alioikeuksien mukauttaminen ei enää riitä, milloin sotaoikeuden asettaminen olisi mahdollista ja miten sotaoikeuden toimivalta rajautuisi suhteessa yleisiin tuomioistuimiin.

Keskeinen kysymys on, mitä sotaoikeus antaisi sellaista, mitä yleisiä alioikeuksia mukauttamalla ei voitaisi saavuttaa. Jos vastaus liittyy lähinnä istuntopaikkojen joustavuuteen, asioiden siirtämiseen, sotilasasioiden erityisosaamiseen tai prosessin jatkuvuuteen, samat tavoitteet voitaisiin ainakin osittain toteuttaa yleisen tuomioistuinjärjestelmän sisällä. Jos taas sotaoikeuksien lisäarvo perustuu niiden yhteyteen joukkoihin, sotilaskuriin, operatiiviseen tarkoituksenmukaisuuteen tai rintama-alueiden läheisyyteen, sääntelyn on entistä täsmällisemmin turvattava se, ettei tuomioistuin näyttäydy sotilaallisen komentoketjun jatkeena.

Tulevan sodan luonnetta ei voida ennustaa varmasti. Suomen sotilasoikeudenhoidon historiassa on jo nähty, että sotaa varten säädetty järjestelmä voi osoittautua käytännön olosuhteisiin nähden puutteelliseksi, jolloin sääntelyä joudutaan muuttamaan kriisin aikana.

Modernissa perus- ja ihmisoikeusjärjestelmässä tällainen reaktiivinen sääntely on kuitenkin ongelmallista, jos keskeiset tuomioistuimen toimivaltaa, kokoonpanoa, riippumattomuutta ja yksilön oikeusturvaa koskevat ratkaisut jäävät tehtäviksi vasta puolustustilan aikana. Tämän vuoksi sotaoikeuksia koskevan sääntelyn tulisi olla jo ennen kriisiä riittävän täsmällistä, mutta samalla niin joustavaa, että se kykenee vastaamaan puolustustilan ennakoimattomiin käytännön tarpeisiin.

Tutkielman perusteella sotaoikeuksia ei ole perusteltua pitää kategorisesti kiellettyinä tai tarpeettomina, mutta niitä ei voida myöskään pitää nykyisessä muodossaan valmiina ratkaisuna puolustustilan oikeudenhoidon ongelmiin. Nykyinen SoKL 6 luku ei anna riittävän täsmällistä vastausta siihen, miten tehokas sotilasoikeudenhoito, sotilaallinen tarkoituksenmukaisuus, perusoikeudet, kansainväliset oikeusturvavelvoitteet ja yhtenäisen tuomioistuinlaitoksen periaate tulisi sovittaa yhteen.

Tutkielman *de lege ferenda* -johtopäätöksenä on, että sota-oikeuksien tuleva asema tulisi ratkaista lainsäädännössä tietoisesti modernisoimalla ne todelliseksi puolustustilan erityisjärjestelyksi, korvaamalla ne yleisten alioikeuksien poikkeusolomallilla tai säilyttämällä ne tarkasti rajattuna viimesijaisena varajärjestelynä.